T.C.
ÇANKIRI KARATEKİN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

YAŞAR KEMAL'İN ROMANLARI ÜZERİNE COĞRAFYA MERKEZLİ OKUMA DENEMESİ

Merve TÜRKOĞLU

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman
Dr. Öğretim Üyesi Serap ASLAN COBUTOĞLU

Çankırı – 2019

T.C.
ÇANKIRI KARATEKİN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

YAŞAR KEMAL'İN ROMANLARI ÜZERİNE COĞRAFYA MERKEZLİ OKUMA DENEMESİ

Merve TÜRKOĞLU

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman

Dr. Öğretim Üyesi Serap ASLAN COBUTOĞLU

Çankırı – 2019

İÇİNDEKİLER

Sayfa

Bilimsel Etik Bildirimi ..... **iii**

Tez Kabul ve Onay ..... **iv**

Önsöz ..... **v**

Özet ..... **vii**

Summary ..... **viii**

Kısaltmalar ..... **ix**

Tablo Listesi ..... **x**

Şekil Listesi ..... **xi**

GİRİŞ **1**

BÖLÜM 1: EDEBİYAT VE COĞRAFYA İLİŞKİSİ **4**

1.1. Coğrafya, Mekân ve Kültür 4

1.1.1. İnsan ve Çevre/Mekân Etkileşimi 12

1.2. Edebiyat ve Coğrafya Arasındaki Münasebet 15

1.2.1. Coğrafya ve Mekânın Türk Edebiyatına Yansımaları 20

1.2.2. Yaşar Kemal ve Coğrafya 39

BÖLÜM 2: YAŞAR KEMAL'İN ROMANLARINI COĞRAFYA MERKEZLİ OKUMA **42**

2.1. Fiziki Coğrafya 42

2.1.1. İklim ve Bitki Örtüsü 42

2.1.2. Topografya 56

2.1.3. Hayvan Coğrafyası (Fauna) 67

2.2. Beşeri Coğrafya 78

2.2.1. Nüfus 78

2.2.2. Yerleşme 79

2.2.2.1. Kırsal Yerleşme 80

2.2.2.2. Şehir Yerleşmesi 82

2.2.3. Ekonomik Coğrafya 84

2.2.4. Siyasi Coğrafya 90
2.2.5. Etnik Coğrafya 105
2.2.6. Kültürel Coğrafya..... 122
2.2.6.1. Somut Kültürel Unsurlar 123
2.2.6.2. Somut Olmayan Kültürel Unsurlar 131

SONUÇ..... 145

KAYNAKÇA 153
ÖZGEÇMİŞ..... 160

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ

Yüksek Lisans Tezi olarak hazırladığım "Yaşar Kemal'in Romanları Üzerine Coğrafya Merkezli Okuma Denemesi" adlı çalışmanın öneri aşamasından sonuçlanmasına kadar geçen süreçte bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle uyduğumu, tez içindeki tüm bilgileri bilimsel ahlak ve gelenek çerçevesinde elde ettiğimi, tez yazım kurallarına uygun olarak hazırladığım bu çalışmamda doğrudan veya dolaylı olarak yaptığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu beyan ederim.

23/ 07 /2019

Merve TÜRKOĞLU

ÇANKIRI KARAKETİN ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Merve TÜRKOĞLU tarafından hazırlanan Yaşar Kemal'in Romanları Üzerine Coğrafya Merkezli Okuma Denemesi başlıklı bu çalışma, */ / 2019* tarihinde yapılan tez savunma sınavı sonucunda *oybirliğiyle* başarılı bulunarak jürimiz tarafından *Yeni Türk Edebiyatı* Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

TEZ JÜRİSİ ÜYELERİ (Unvan, Adı ve Soyadı)

Danışman : Dr. Öğr. Ü. Serap Aslan COBUTOĞLU İmza **: ……..**

Üye : : Dr. Öğr. Ü. Mehmet Onur HASDEDEOĞLU İmza **: ……..**

Üye : : Dr. Öğr. Ü. Özgür İLDEŞ İmza **: ……..**

TEZ KABUL VE ONAY

Bu tez, Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun …./…./2019 tarih ve …… sayılı oturumunda belirlenen jüri tarafından kabul edilmiştir.

Unvanı Adı Soyadı

Enstitü Müdürü

ÖNSÖZ

İlk insandan bu yana içinde yaşadığı coğrafyayı tanımaya ve anlamaya çalışan insanoğlu, çeşitli sebeplerle yaptığı göçler ve keşiflerle haritalar oluşturarak coğrafya disiplininin temellerini atmıştır. Böylece coğrafya bilimi eski çağlardan bu yana önemli bir disiplin olarak hem içinde yaşadığımız coğrafyayı/mekânı hem de coğrafya/mekân ile insan arasındaki karşılıklı ilişkiyi incelemiştir. İnsan ve coğrafyanın ayrı düşünülemeyeceği gibi konusu insan olan edebiyat da coğrafya disiplininden ayrı düşünülmemektedir. Coğrafyaya sanatsal bir duyarlıkla yaklaşan yazar ve şairler, coğrafyaya karşı farklı bir bakış açısı geliştirmiştir.

Edebiyat, insanların coğrafyayla ve birbirleriyle ilişkisinden doğup gelişen dil, kültür gibi insan yaşamını şekillendiren unsurları edebî eserler yoluyla derinlemesine inceler. İnsanın doğayla ve mekânla olan ilişkisi, insanın doğaya ve mekâna bakışı sadece edebî ürünleri beslemekle kalmaz aynı zamanda onları şekillendirir. Edebiyat ve coğrafya arasındaki bu karşılıklı ilişki ise üzerinde yoğun bir çalışma gerektirir. Günümüzde ise edebî eserlerin coğrafya merkezli okunmasının önemi henüz yeni yeni anlaşılmaya başlanmış ve bu tür çalışmalar üzerine yoğunlaşılmıştır.

Yaşar Kemal'in Romanlarını Coğrafya Merkezli Okuma Denemesi başlıklı bu çalışmada, Çukurova yazarı olarak bilinen Yaşar Kemal'in romanları coğrafî merkezli okumaya yoluyla incelenmiştir. Yapılan ön araştırmada yazarın coğrafya merkezli okumaya elverişli eserleri seçilmiştir. Bu eserler: *Dağın Öte Yüzü serisi(Ortadirek, Yer Demir Gök Bakır, Ölmez Otu), Bir Ada Hikayesi(Fırat Suyu Kan Akıyor Baksana, Karıncanın Su İçtiği, Tanyeri Horozları, Çıplak Deniz Çıplak Ada), Binboğalar Efsanesi, Ağrıdağı Efsanesi* ve *Üç Anadolu Efsanesi*. Seçilen bu eserler ana kaynak olarak belirlenmiş ayrıca yazarın yaşam coğrafyasının edebiyata yansıması açısından oldukça zengin içeriğe sahip olduğunu düşündüğümüz *Bu Diyar Baştan Başa (Nuhun Gemisi, Peri Bacaları, Yanan Ormanlarda Elli Gün, Bir Bulut Kaynıyor*) adlı serisinden de faydalanılmıştır. Bu tezin amacı hem edebiyat coğrafyası ile ilgili çalışmalara katkı sağlamak hem de Yaşar Kemal hakkında ileride yapılacak olan çalışmalara farklı bir perspektif sunmaktır**.**

Çalışma bu haliyle giriş, sonuç ve kaynakça kısmı dışarıda tutulduğunda iki bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde edebiyat ve coğrafya ilişkisine geçmeden önce coğrafya-mekân ve kültür kavramları üzerinde durulmuş, çevre ve insan ilişkisine dair teorik bilgiler ışığında coğrafya ve mekânın insanla kültürel oluşumlara olan katkısı açıklanmaya çalışılmıştır. Daha sonra edebiyat ve coğrafya ilişkisine dair teorik bilgiler ışığında coğrafyanın edebiyata yansıması incelenerek daha önce yapılmış coğrafya merkezli okumalardan da yararlanılarak coğrafyanın Türk edebiyatına yansımaları değerlendirilmiştir. İkinci bölümde ise ilk bölümde verilen bilgiler ışığında Yaşar Kemal'in yukarıda bahsedilen romanlarında yer alan coğrafi unsurlar tespit edilerek coğrafya merkezli bir okumaya tabi tutulmuştur.

Sonuç bölümünde ise, elde edilen bulgular genel olarak incelenmiştir. Yaşar Kemal'in bahsi geçen eserlerinde doğduğu büyüdüğü coğrafya olan Çukurova başta olmak üzere tüm Anadolu'nun birçok coğrafi unsuruyla yer aldığı ve hem kurgusal hem de gerçek mekânların yazarın hayat coğrafyasından derin izler taşıdığı sonucuna ulaşılmıştır.

Çalışmanın hazırlanmasında, her zaman bana destek olan, bir kuyumcu titizliğiyle bilgisini ve ilgisini bana miras olarak bırakan danışman hocam Sayın Dr. Öğretim Üyesi Serap ASLAN COBUTOĞLU'na teşekkür ederim. Çalışmamın hazırlık aşamasında maddi ve manevi desteğini benden esirgemeyen ailem, her an yanımda olduğunu hissettiren nişanlım Muaz BULUT'a, nişanlımın ailesi ve arkadaşım Müyesser YAYILKAN'a şükranlarımı sunarım.

Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tez Özeti

Tezin Başlığı: Yaşar Kemal'in Romanları Üzerine Coğrafya Merkezli Okuma Denemesi

Tezin Yazarı: Merve TÜRKOĞLU

Danışman: Dr. Öğretim Üyesi Serap ASLAN COBUTOĞLU

Anabilim Dalı: Yeni Türk Edebiyatı Anabilim Dalı

Bilim Dalı: Türk Dili ve Edebiyatı

Kabul Tarihi: 23.07.2019

Sayfa Sayısı: 12 (ön sayfalar) +154(tez) +8 (ekler)

İnsan ve mekân ilişkilerini çeşitli boyutlarda ele alan, sentez yapan, ilişkiler kuran coğrafya, kültür ile yakından ilişkilidir. Doğal çevrenin farklılığı kültüre yansımakta, kültür hem doğal çevreyi hem de toplumu etkilemekte ve etkilenmektedir. Zira edebiyat da toplumu yansıtan, topluma ışık tutan bir sanat dalıdır. Ayrıca edebi metinlerin önemli unsurlarından biri de mekândır. Bundan dolayıdır ki edebî eserlerde coğrafyanın izleri görülmektedir. Çoğu yazar ve şair, eserlerine coğrafik unsurları, ele aldığı toplumun kültür ve medeniyet özelliklerini dâhil etmiştir. Bahsi geçen unsurları eserlerine dâhil eden bir yazar da Yaşar Kemal'dir.

Yaşar Kemal, Türk edebiyatının önde gelen toplumcu yazarlarından biridir. Yaşar Kemal, sadece eserleriyle değil ortaya koyduğu medeniyet tasavvuruyla da Türk düşünce tarihinde önemli bir yer tutmuştur. Yaşar Kemal'in medeniyet algısında toplumcu bir yazar olmasının da etkisiyle önemle üzerinde durduğu hususlardan birisi coğrafyadır. Yazar, eserlerinde özellikle Çukurova coğrafyasına eğilir ve çeşitli meseleler etrafında bahsi geçen bölgeye ışık tutar. Ancak onun üzerinde durduğu coğrafya tabii bir unsur olmaktan öte tarihi, kültürel ve medeniyet noktasında bir kimliğe ve bütünlüğe sahip kültürel bir coğrafyadır.

Çalışmamızda coğrafya merkezli bir okumayla Yaşar *Kemal'in Dağın Öteki Yüzü Serisi, Bir Ada Hikâyesi Serisi, Binboğalar Efsanesi, Ağrıdağı Efsanesi, Üç Anadolu Efsanesi adlı romanları ve Bu Diyar Baştanbaşa* (röportaj serisi) eserlerini inceledik. Çalışmamız, yazarın fikirlerinin coğrafya ve mekân ile nasıl beslendiğinin ve kendisine esin kaynağı olan edebiyat-coğrafya ilişkisinin nasıl ortaya konması gerektiği hususunda önem arz etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Yaşar Kemal, Coğrafya, Edebiyat, Çukurova, Mekân.

Çankırı Karatekin Üniversity Graduate School of Social Sciences Abstract of Master's Thesis

Title of the Thesis: A reading attempt on Yaşar Kemal's novels from a geographical centered perspective.

Author: Merve Türkoğlu

Supervisor: Dr. Serap ASLAN COBUTOĞLU

Department: Turkish language and literature

Sub-field: Turkish language and literature

Date: 23.07.2019

The geography which deals with human and spatial relations in various dimensions, synthesizing and establishing relationships is closely related to culture. The difference of the natural environment is reflected in the culture, and the culture affects both the natural environment and society, and it is affected by them. Since literature is a branch of art that reflects and sheds light on society. Furthermore, one of the important elements of literary texts is the space. Therefore, the traces of geography are seen in literary works. In their works, most authors and poets have included the geographic elements, culture and civilization characteristics of the society which they address. An author who included these elements in his works is also Yaşar Kemal.

Yasar Kemal is one of the leading socialist authors of Turkish literature. Kemal, not only with his work but also with the conception of civilization which he put forward has an important place in the history of Turkish thought. One of the issues that Yaşar Kemal emphasizes the perception of civilization as a socialist author is a geography. The author especially focuses on the geography of Çukurova and illuminates the area around various issues. However, the geography he focuses on is more than a natural element, it is cultural geography with identity and integrity at the point of cultural and civilization.

In this study, the novels of Yasar Kemal that *are Other Face of the Mountain series, Story of Island series, The Legend of the Thousand Bulls, The Legend of Mount Ararat and Three Anatolian Legends as well as Bu Diyar Baştan Başa* (interview series) were investigated with a geography-based reading based on the context of literature-geography/geography-human. This study has importance as it reveals how the author's ideas are nourished by geography and space, and how the relationship between literature and geography that inspired him.

Keywords: Yaşar Kemal, Geograpy, Literature, Çukurova, Place.

KISALTMALAR

a.g.e. : Adı geçen eser

a.g.m. : Adı geçen makale

Bkz. : Bakınız

C. : Cilt

s. : Sayfa

S. : Sayı

T.C. : Türkiye Cumhuriyeti

TDE. : Türk Dili ve Edebiyatı

YKY. : Yapı Kredi Yayınları

vb. : Ve benzeri

ÜAE. : Üç Anadolu Efsanesi

FSKAB. : Fırat Suyu Kan Akıyor Baksana

AE. : Ağrıdağı Efsanesi

ÇDÇA. : Çıplak Deniz Çıplak Ada

TH. : Tanyeri Horozları

YDGB. : Yer Demir Gök Bakır

ÖO. : Ölmez Otu

BE. : Binboğalar Efsanesi

OD. : Ortadirek

KSİ. : Karıncanın Su içtiği

NG. : Nuhun Gemisi

TABLO LİSTESİ

Tablo No **Sayfa**

Tablo 1.1: Tanzimat dönemi romanlarında bazı semtlerin işlevlerine göre dağlımı …… 28

Tablo2.1: Romanlardaki mahalli söyleyişlerden örnekler …… 145

ŞEKİL LİSTESİ

Şekil No	**Sayfa**
Şekil 2.1: Çukurova'nın harita üzerindeki konumu ..……..……..	58

GİRİŞ

Coğrafya (géographie) Yunanca'da geo (yer) ve graphein (yazmak) anlamına gelir ve konusu "dünya"dır. Yerin yüzeyini bir başka deyişle "mekân"ı, insan ile çevresi arasındaki karşılıklı etkileşimi inceler, dünyanın öyküsünü anlatır.[1] Diğer bir tabirle coğrafya, insan ve mekân ilişkilerini çeşitli boyutlarda ele alan, sentez yapan, ilişkiler kuran bir bilim dalıdır. Bunun yanı sıra kültürle de yakından ilişkilidir.

Edebiyat ise toplumların duygu, düşünce, yaşantı ve kültürlerinden doğan, yine toplumların sosyal, siyasi, ekonomik hayatlarını, gelişme ve değişmelerini nesilden nesile aktaran önemli bir kaynaktır. Toplumların kültürel birikimini, çevre ve mekân çokça etkilemektedir. Bu noktada İbn-i Haldun'un "coğrafya kaderdir" sözünü zikretmek yerinde olacaktır. Pek tabii bir şekilde doğal çevrenin farklılığı kültüre yansımakta, kültür hem doğal çevreyi hem de toplumu etkilemekte ve etkilenmektedir. Zira edebiyat da toplumun kültürünü yansıtan, bu bağlamda topluma ışık tutan bir sanat dalıdır. Ayrıca edebi metinlerin önemli unsurlarından biri de mekândır. Bundan dolayıdır ki edebi eserlerde coğrafyanın izleri görülmektedir.

İnsanın kaderini belirleyen bir izlek olarak tanımlanan coğrafya, insan hayatında sadece mekân, yer bilimi olarak değil, çok yönlü olması hasebiyle insan hayatının her anında önem arz eder. Mehmet Kaplan'ın yaptığı tespit çerçevesinde, "Bir milletin iktisadî, içtimai, hatta uzvî ve ruhî hayatı, her şeyden önce, içinde yaşadığı coğrafî şartlara bağlıdır." Bu ve buna bağlı değerlendirmeler medeniyet söz konusu olunca, çalışma hangi disiplinde yapılırsa yapılsın, coğrafyaya eğilmenin bir zaruret olduğunu göstermektedir. Psikolojide de insanın "çevre ve ırsiyetin ürünü varlık" olarak tanımlanması, coğrafyanın insan şahsiyetinin oluşumundaki etkisini ve edebiyat-kültür-medeniyet ilişkisini doğrular niteliktedir.[2]

Coğrafya ortamda meydana gelir. Kültürler de burada doğar. Coğrafyanın insan üzerinde oluşturduğu etki betimlenerek eserlerde yansıma bulmuştur. Edebiyatta amaç mekânı insanla birlikte ele alıp, mekânın insan üzerindeki, insanın mekân

[1] Emel Kefeli, "Coğrafya Merkezli Okuma", *Turkish Studies*, Volume 4 /1-I, 2009, s. 425.
[2] Mehmet Kaplan, *Nesillerin Ruhu*, Dergâh Yayınları, İstanbul 1999, s. 55.

üzerindeki etkilerini gözlemleyip ilişkilendirerek analiz edebilmek ve elde edilen sonuçları sentez halinde edebi bir üslupla yazmaktır.[3]

İnsanlar yetiştikleri coğrafyanın yüzey şekilleri, bitki örtüsü ve iklim koşullarına bağlı bazı ruhî ve fizikî özellikler kazanırken insanı anlatan edebiyat da yeşerdiği bölgenin coğrafî koordinatlarına bağlı olarak bazı özellikler taşımaktadır.[4] Buradan da insanların mizacı, kişiliği ile doğum yeri arasında bağlantı kurmak mümkündür. Örneğin; insanın doğduğu yer, dağlık bir yer olup, kışları sert geçen bir iklime sahip ise yapı ve duruş olarak daha sert olabilmektedir.

Coğrafya edebiyatın temelini oluşturduğu bir zemindir. Braudel bir uygarlığın karşısında doğal ve tarihi aşılması gereken zorlamalar görmedikçe doğmayacağını belirtir. Uygarlıkların gerçekliklerinin esas bölümü onların coğrafi yerleşimlerinin zorlama veya avantajları doğrultusunda gelişmektedir.[5]

Edebiyatımızdaki çoğu yazar ve şair, eserlerine coğrafik unsurları, ele aldığı toplumun kültür ve medeniyet özelliklerini dâhil etmiştir. Bahsi geçen unsurları eserlerine dâhil eden bir yazar da Yaşar Kemal'dir. Yaşar Kemal, Türk edebiyatının önde gelen toplumcu yazarlarından biridir. Yaşar Kemal, sadece eserleriyle değil ortaya koyduğu medeniyet tasavvuruyla da Türk düşünce tarihinde önemli bir yer tutmuştur. Yaşar Kemal'in medeniyet algısında önemle üzerinde durduğu hususlardan biri de coğrafyadır. Yazar, eserlerinde özellikle Çukurova coğrafyasına eğilir ve çeşitli meseleler etrafında bahsi geçen bölgeye ışık tutar. Ancak onun üzerinde durduğu coğrafya tabii bir unsur olmaktan öte tarihi, kültürel ve medeniyet noktasında bir kimliğe ve bütünlüğe sahip kültürel bir coğrafyadır.

Türk edebiyatında, edebiyat-coğrafya ilişkisine ilk dikkatleri Mehmet Kaplan çekmiştir. Yakın zamanda ise Emel Kefeli'nin kaleme aldığı "*Edebiyat Coğrafyasında Akdeniz*" isimli çalışma, konuya dikkat çekmesiyle yol açıcı olmuştur. Bu çalışmada; Yaşar Kemal'in *Dağın Öte Yüzü* ve *Bir Ada Hikayesi*

[3] Ali Özçağlar, "Edebiyat Coğrafya İlişkisi", *Ankara Üniversitesi Dilve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, S. 407, Ankara 2011, s. 100.
[4] Kefeli, a.g.m., s. 424.
[5] a.g.m., s. 426.

serileri ile *Ağrıdağı Efsanesi*, *Binboğalar Efsanesi* ve *Üç Anadolu Efsanesi* romanları coğrafya merkezli okumaya tabi tutularak değerlendirmelerde bulunulmuştur.

BÖLÜM 1

EDEBİYAT VE COĞRAFYA İLİŞKİSİ

1.1. Coğrafya, Mekân ve Kültür

İlk insandan bu yana coğrafya ve mekân unsurları insan hayatının önemli bir parçası olmuş, kimi zaman insan coğrafyaya şekil vermiş kimi zamansa coğrafya insanı şekillendirmiştir. Hayatta kalmak isteyen insanoğlu çevresini keşfetmeye çalışmış ve yazıyla birlikte bu bilgileri kayıt altına almaya başlamıştır. Ayrıca çeşitli sebeplerle yapılan göçler sayesinde insanlar farklı bölgeleri tanıma imkânı bulmuş ve bu seyahatler esnasında haritalar ve mekân tasvirleri oluşturmuşlardır. Coğrafya ile ilgili ilk çalışmalar da bu keşifler ve göçler esnasında görülen yerlerin resmedilmesi ya da tasvir edilmesi şeklinde ortaya çıkmıştır. Bu nedenle coğrafya ilk çağlarda "yerin resmi ya da bilimi", "İçinde yaşadığımız, hareket ettiğimiz ve var olduğumuz doku" şeklinde tanımlarla açıklanmaya çalışılmıştır.[6]

Eski çağda coğrafya bilimine en çok katkı sağlayan filozoflar Erostotenes, Hipparchus, Strabon ve Batlamyus'dur. Coğrafyanın kurucusu olarak da görülen "Erotostenes, çalışmalarını *"Geographica*" adlı kitabında toplamış ve bu kitap adının, sonradan bilim dalının adı olması dolayısıyla da coğrafyanın isim babası olarak kabul edilmiştir."[7]

"Başlangıçta, Yunan ve Romalı coğrafyacılar uygulamalı bilgi ile ilgilenmemişlerdir."[8] Bu dönemde bitki örtüsü, gel-git olayları, akarsu aşındırmaları, taşkınlar, bölgelere ait tarihi ve coğrafi özellikler, dünyanın şekli, meridyonel sistem, dünyanın çevresinin hesaplanması, gezegenler, coğrafi yer adları gibi konularda çalışmalar yapılmış; Aristo'nun öncülüğünde ilk kesin klimatik sınıflandırma yapılmıştır.[9]

---

[6] Erol Tümertekin, *Beşeri Coğrafya*, İstanbul Üniversitesi Yayınevi, İstanbul 1994, s. 3.
[7] Süheyla Üçışık, Ali Demirci, "21. Yüzyılda Çağdaş Coğrafya Bilimive Temel Unsurları", *Marmara Coğrafya Dergisi,* S. 5, İstanbul 2002, s. 120.
[8] Tümertekin, *a.g.e*, s. 3.
[9] Üçışık, Demirci, a.g.m., s. 119-120.

Orta Çağ'da Avrupa'da skolastik düşüncenin hâkim olmasıyla bilimsel çalışmalar geri plana atılmış ve bu da bilimsel gelişmelerin Arap dünyasına kaymasına sebep olmuştur. "Yunan ve Romalı coğrafyacılara göre uygulamaya daha çok yönelmiş olmakla birlikte, bunlar da teoriyi ihmal etmemişlerdir."[10] Bu çağda daha geniş alanlarda seyahat eden İslam düşünürleri gezip gördükleri yerleri tasvir etmişler ve "Bruni "matematik coğrafya ile ilgili çalışmalar yapmış ve dünyanın büyüklüğü, yarıçap uzunluğu, çevre uzunluğu ve 1°'lik meridyen payının uzunluğunu hesaplamıştır."[11] Ayrıca İbn Batuta, seyahat ettiği yerlerin kültürel yapısı ve zenginlikleri hakkında bilgi verirken İbn Haldun, gezdiği yerlerin sosyolojik yapısı ve tarihi üzerinde durmuştur.[12]

Yeni Çağ'da ticaretin gelişmesiyle birlikte yer altı zenginliklerinin ve ticaret yollarının önemi artmış, coğrafi keşifler hızlanmaya başlamıştır. "Coğrafya, tarihte en parlak dönemini coğrafî keşifler ya da "bilinmeyen topraklar" (terra incognita) döneminde ve aslında sömürgeciliğin yayıldığı yıllarda yaşamıştır."[13] İtalyan, Portekizli ve Cenovalı gezginler yeni kıta ve medeniyetlerin keşfedilmesini sağlamışlardır. Bu gezginler sayesinde Ümit Burnu geçilmiş(Vasco da Gama), Amerika'ya ilk seyahatler yapılmış(Kristof Kolomb) ve Amerika keşfedilmiştir(Americo Vespucci). Magellan ise dünyayı dolaşan ilk insan olmuştur.[14]

18. yüzyıl'dan sonra Coğrafi Keşifler yerini daha bilimsel çalışmalara bırakmış ve 18. yüzyılın sonlarına doğru "Emanuel Kant, Alexandre Von Humboldt, Kare Ritter, Frederic Ratzel ve Paul Vidal de La Blache gibi bilim adamları" yaptıkları çalışmalarla modern coğrafyanın temellerini atmışlardır. [15] Özellikle Alman coğrafyacılar Alexander Von Humboldt ve Carl Ritter çalışmalarıyla modern coğrafyanın babaları olarak kabul görmüşlerdir.[16]

---

[10] Tümertekin, *a.g.e.,* s. 3.
[11] Üçışık, Demirci, a.g.m., s.120.
[12] a.g.m., s. 120.
[13] Serap Aslan Cobutoğlu, *Ahmet Midhat Efendi'nin Romanlarında Edebiyat Coğrafyası: Karadeniz ve Çevresi,* Yayımlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2014.
[14] Üçışık, Demirci, a.g.m., s. 121.
[15] a.g.m., s. 121.
[16] Tümertekin, *a.g.e.,* s. 4.

Günümüzde coğrafya; hava küre(atmosfer), su küre(hidrosfer), taş küre(litosfer), ve canlılar küresi(biyosfer) gibi konuları insan ve çevrenin(mekânın) etkileşimi kapsamında modern yöntem ve tekniklerle inceleyen bir bilim dalıdır. İlk etapta fiziki ve beşeri coğrafya olarak iki başlıkta incelenen coğrafya bilimi içerisinde birçok alt bilim dallarını da barındırır(biyocoğrafya, klimotoloji, ekonomik coğrafya, tarihi coğrafya vb.) ve diğer birçok bilim dalıyla da (astronomi, biyoloji, botanik, antropoloji, tıp, tarih vb.) etkileşim hâlindedir. "Coğrafya, aslında her biri ayrı bir bilim dalının inceleme alanına giren pek çok konuya, bütünleyici bir yaklaşımla yaklaşan disiplinler arası bir bilimdir."[17]

Coğrafya, insanın içinde yaşadığı, üretimde bulunduğu, sosyalleştiği ve başta kendi etkisiyle olmak üzere değişen yeryüzünü disiplinin öngördüğü teknik ve yöntemlerle inceleyerek tanımayı amaçlar.[18] Coğrafya sadece fiziki çevreyi incelemekle kalmaz, çevrenin insan üzerindeki etkileri ve insanın çevreye etkileriyle insan ve çevrenin karşılıklı ilişkilerini-etkileşimini de inceler. Yani "insan-mekân etkileşimine yönelik eylem ve durumların farklı algı ve tutumlara yansıması"[19] üzerine yoğunlaşır. İnsanın çevreye-mekâna karşı tutumu iki yönlüdür. İnsan, hem yaşadığı çevre ya da bölgeye özgü birtakım fiziksel ve ruhsal özellikler kazanır hem de yaşadığı çevre ya da bölgeyi kendi yaşam şekline göre değiştirir, geliştirir, düzenler. Örneğin Ritter, Türkmenlerin küçük, çekik gözlü olması ve göz kapaklarının şişkin olmasını çöl şartlarının organizma üzerindeki etkisine bağlar.[20] Bu durum yaşadığı coğrafyanın insanın fiziksel görüntüsüne etkisidir. Ayrıca insan ilkel çağlardan bu yana özellikle barınma ve ulaşım ihtiyacı söz konusunda olduğunda çevreyi büyük oranda değiştirmiş, barınmak için koca koca binalar inşa ederek, ulaşım içinse dağları delip geçitler yaparak çevre görünümünü ve işlevini büyük ölçüde değiştirmiştir. Coğrafya ve insan arasındaki bu etkileşim kimi zaman olumlu bir şekilde seyrederken kimi zaman iki taraf için de zararlı olabilir. Depremler ve afetler insanların ölümüne sebep olurken çeşitli ihtiyaçların için kesilen ağaçlar, türü tükenmekte olan canlıların avlanması, insanın çevreyi kirletmesi gibi sebepler de

[17] Üçışık, Demirci, a.g.m., s. 118.
[18] Murat Tanrıkulu, *Coğrafyave Kültür Mekân-Kültür-Tarih-Coğrafi İşaret*, EDGE Akademi, Ankara 2014, s. 25.
[19] *a.g.e.*, s. 28.
[20] Semple'den aktaran, Cemalettin Şahin, Rauf Belge, "İbn Haldun'da Coğrafi Determinizm", *Akademik Bakış Dergisi*, S. 57, Eylül-Ekim 2016, s. 444.

insan dışındaki canlıların türlerinin tehlikeye girmesine ve küresel ısınmaya sebep olmaktadır. Bu noktada coğrafî araştırmalar insan ve doğa arasında bir denge kurmak açısından da önemlidir ve insanın üzerinde yaşadığı coğrafyayı-mekânı bilmesi yaşamsal bir önem taşımaktadır.

Coğrafi araştırmalar aslında mekânın, insan ve mekân arasındaki ilişkinin incelenmesine dayanır.[21] Coğrafya disiplini bir yandan doğal mekânlarla insanlar arasındaki ilişkiyi irdelerken diğer yandan da insan eliyle oluşturulmuş çevresel oluşumları araştırır. Dağ, deniz, ova gibi coğrafi unsurların oluşumlarını incelerken bu coğrafi unsurların insana, insan hayatına ve üretime olan etkisini araştırarak insan faaliyetlerini de mekânsal bir düzlemde incelemeye çalışır. Bu noktada insanın üzerinde yaşadığı coğrafya ya da mekân insanın faaliyetleri açısından oldukça önemli ve etkilidir. Bu durum coğrafya ve mekânın üzerinde yapılacak çalışmaları önemli kılmaktadır.

Her disiplin mekâna kendi bakış açısıyla yaklaşır ve bu yüzden mekânın üzerinde fikir birliğine varılmış bir tanımı yapılamamaktadır. Kavram olarak mekân Latince'de mesafe veya dağılım anlamına gelen spatium kelimesinden gelmektedir. Ortaçağ düşünürleri ve yazarları mekânı bir konteynır veya kap anlamında kullanmıştır.[22] Descartes ise mekânı, "uzunluk, genişlik ve derinlik olmak üzere üç boyutlu olarak tanımlamıştır."[23] Bu mutlak mekân anlayışı mekânın bir dekor olarak algılanmasına ve geri planda kalmasına buna karşın tarihin ön plana çıkmasına sebep olmuştur. Coğrafyadaki yeni yaklaşımlar mekân-insan etkileşimine yönelerek mekânın "bir sahne, bir kap, bir ortam ya da bir konteynır"dan daha fazlası olduğuna vurgu yapmıştır.[24] Çünkü mekân, insanın bütün faaliyetlerini gerçekleştirdiği ve karşılıklı etkileşim hâlinde olduğu yerdir.[25]

Bilim ve felsefe içindeki tartışmaların odağında olan mekân, "yaşamın gelişmesinde zaman kadar vazgeçilmez" bir unsurdur.[26] Her ne kadar 20. yüzyıl 'tarihsel' takıntı yüzyılı olsa da, birçok coğrafyacıya göre mevcut yüzyılın mekânsalın yüzyılı olacağı

[21] Murat Tanrıkulu, *a.g.e.,* s. 63.
[22] İlhan Kaya, "Coğrafi Düşüncede Mekân Tartışmaları", *Düşünme Dergisi*, S. 4, 2013, s. 2.
[23] a.g.m., s. 2.
[24] *a.g.e.,* s. 2.
[25] Erol Tümertekin, *Beşeri Coğrafya*, İstanbul Üniversitesi Yayınevi, İstanbul 1994, s. 39.
[26] Tanrıkulu, *a.g.e.*, s. 37.

görüşü hâkimdir.[27] Çünkü mekânın insanlar ve yaşam üzerindeki etkisi tarihi ve kültürü de şekillendirmektedir. Örneğin Kavimler Göçü'nün yaşanmasının en önemli sebeplerinden biri coğrafi etkenlerdir. Olumsuz iklim şartları, verimsiz topraklar insanları yeni topraklar keşfetmeye yeni bir mekân aramaya yöneltmiştir ve bu göç Avrupa'da özellikle etnik yapıda çok büyük değişiklikler yaşanmasına ve farklı kültürlerin kaynaşmasıyla yeni kültürler oluşmasına sebep olmuştur. Dolayısıyla coğrafya, mekân, tarih ve kültür arasında önemli bir etkileşim mevcuttur. Çünkü insanların üzerinde bulunduğu coğrafya insanların yaşam tarzını etkilemektedir. Örneğin Orta Asya'da engebeli ve dağlık bir mekânda yaşamak Türklerin savaşçı bir yapıya sahip olmasını sağlamıştır. Bugün halen Türklerde var olan av kültürü ise Orta Asya coğrafyasının Türk kültürüne kattığı bir kültürel unsur olarak süregelmiştir.

Çevre ve mekân toplumların kültürel birikimini çokça etkilemektedir. Pek tabii bir şekilde doğal çevrenin farklılığı kültüre yansımakta, kültür hem doğal çevreyi ve toplumu etkilemekte hem de çevre ve toplumdan etkilenmektedir.[28]

İnsanın kaderini belirleyen bir izlek olarak tanımlanan coğrafya, insan hayatında sadece mekân, yer bilimi olarak değil, çok yönlü olması hasebiyle insan hayatının her anında önem arz eder. Mehmet Kaplan'ın yaptığı tespit çerçevesinde, "Bir milletin iktisadî, içtimai, hatta uzvî ve ruhî hayatı, her şeyden önce, içinde yaşadığı coğrafî şartlara bağlıdır."[29] Dolayısıyla coğrafya insan hayatının her alanına etki ederken toplumların kültürlerin şekillenmesinde de önemli bir faktör. Hatta kültürün var olması için bir topluluk kadar ve bir mekâna-coğrafyaya da ihtiyacı vardır. Belli bir mekânda bir araya gelen topluluk zaman içinde bir birikimi oluşturur. Bu birikim başlangıçta insanların bir arada yaşayabilmelerini sağlamak amacıyla oluşturulan birtakım kurallarla insanları bir arada tutacak ve dayanışmalarını sağlayacak bir inanç sisteminden oluşur. Coğrafya ise bu birikimin şekillenmesinde önemli bir etkendir. Örneğin insanlar bulunduğu mekâna göre beslenme kültürüne sahiptir. Deniz kenarında yaşayan bir toplulukta besin olarak deniz ürünleri ön plandayken

[27] Kaya, a.g.m., s. 2.
[28] Gözde Emekli, "Coğrafya, Kültürve Turizm: Kültürel Turizm*", Ege Coğrafya Dergisi*, S. 15, 2006 s. 51.
[29] Mehmet Kaplan, *Nesillerin Ruhu,* Dergâh Yayınları, İstanbul 1999, s. 55.

verimli tarlaların olduğu bir mekânda yaşayan topluluklar için tarımsal ürünler önemlidir.

Murat Tanrıkulu *"Coğrafya ve Kültür Mekân-Kültür-Tarih-Coğrafi İşaret"* adlı çalışmasında UNESCO'nun yaptığı şu kültür tanımını verir:

> *"En geniş anlamıyla kültür, bir toplumu ya da toplumsal bir grubu tanımlayan belirgin maddi, manevi, zihinsel ve duygusal özelliklerin bileşiminden oluşan bir bütün ve sadece bilim ve edebiyatı değil, aynı zamanda yaşam biçimlerini, insanın temel haklarını, değer yargılarını, geleneklerini ve inançlarını da kapsayan bir olgudur."*[30]

Ancak bu tanıma rağmen günümüzde kültürün herkesi tatmin edebilecek bir şekilde tanımlanamadığını dile getiren Tanrıkulu, Berelson'u kaynak göstererek bilimsel bir kavramın bu kadar fazla tanımının olmasının onun tanımlanamayacağını gösterdiğini dile getirir.[31] Esra Yıldız ise çalışmasında[32] bu durumu kültürün zenginliğinin bir ifadesi olarak görür.

Tanrıkulu, Erol Güngör'ün kültür hakkındaki düşüncelerine değinir ve bir toplumun ayakta kalması için kültüre ihtiyacı olduğunu, çünkü kültürü oluşturan değerler sisteminin toplumun ihtiyaçlarının temelini oluşturduğunu vurgular. Kültürü oluşturan unsurları;

> *"Dil, din, örf ve adetler(ataya, büyüğe saygı, kız isteme, oğlan evlendirme, vatan ve millet sevgisi, giyim-kuşam, takılar, baş bağlama vb.), gelenek ve görenekler(misafirperverlik, düğün, nişan, sünnet, asker uğurlama törenleri vb.), halk oyunları, yazılı ve sözlü edebi eserler(destan, masal, türkü, hoyrat, mani, ninni, atasözleri, deyimler vb.) yemekler, mimari, el sanatları (halı-kilim dokumacılığı, çinicilik,*

[30] Tanrıkulu, *a.g.e.*, s. 25.
[31] *a.g.e.*, s. 50.
[32] Esra Yıldız, "Kültürün Felsefi Temelleri", *Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi*, Cilt 1, S. 1, 2012, s. 448.

kakmacılık, demircilik vb.) yaşamımızı şekillendiren ve kültürümüzü oluşturan yüzlerce başlıktan birkaçıdır."[33]

Şeklinde sıralar ve kültürel ögelerin toplumu karakterize ettiğini savunur. Kafesoğlu'nun *Türk Milli Kültürü* adlı eserine de göndermede bulunan Tanrıkulu, bu eserdeki tanımlamaları sıralayarak bu fikrini desteklemeye çalışır.

Tanrıkulu, kültürün iki temel tanımından bahseder ve "ilkinde, kültür estetik mükemmellik ikincisinde yaşamın kendisi olarak değer görür." Yorumunu yapar. Gerçekten de kültür bir yandan toplumların yöresel sanatlarını içinde barındırıp estetik anlayışlarını sergilerken diğer yandan toplumu ayakta tutan birtakım değerler ve inançlar bütününü barındırarak günlük hayatın ve yaşam tarzının şekillenmesini sağlar. Yine Tanrıkulu, kültürün en kapsayıcı tanımı olarak da Güvenç'in "bir toplumun ya da toplumların birikimli uygarlığı" açıklamasını kabul eder.[34]

Erol Tümertekin ise *Beşeri Coğrafya* adlı eserinde kültürü en temel düzeyde "birbirleriyle temas halindeki insanlar, yani halk"[35] şeklinde tanımlar. Tümertekin'de Tanrıkulu gibi farklı disiplinlerde dâhil olmak üzere kültürün tanım çeşitliliğinden bahseder ve ekler:

"Bu durumda bile coğrafyacıları kültürü inceleyen diğer bilim adamlarından ayıracak bir odak noktası ortaya koymak mümkündür. Bu odak noktası da, kültürel coğrafyacıların, kültürün ve toplumların mekânsal farklılıkları ve fonksiyonları ile olan ilgisidir."[36]

Toplum eğitim aracığıyla kendi kültürünü toplumun her bir bireyine iletmeyi amaçlar.[37] Bu noktada kültürün en önemli özelliği barındırdıklarının öğrenilir olması ve kuşaktan kuşağa aktarılmasıdır. Böylece yeni kuşaklara aktarılan kültürel kurallar zamanla gelişerek kendini yeniler. [38]

---

[33] Tanrıkulu, *a.g.e.*, s. 52.
[34] *a.g.e.*, s. 57-58.
[35] Tümertekin, *a.g.e.*, s. 67.
[36] *a.g.e.*, s. 67.
[37] T. S. Eliot, *Kültür Üzerine Düşünceler*, (Çev. Sevim Kantarcıoğlu), Kültürve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara 1987, s. 115.
[38] Tanrıkulu, *a.g.e.*, s. 83.

Toplumun tecrübelerinden doğmuş ve toplumdaki düzeni sağlamak amacıyla oluşturulmuş olan kültür, "ideal veya idealleştirilmiş" olan kurallar bütünüdür.[39] Toplumun genelinde kabul görmüş bu kurallara bireylerin uyması gerekir ve kurallara uymayan bireyler toplumdan dışlanarak cezalandırır. Toplum tarafından uygulanan baskı bireylerin bu kurallara kabul etmese dahi uyması zorunluluğunu doğurur. Çünkü kültürel normlar "geçmişin, tarihin köhne kalıntıları değil" yıllarca denenmiş tecrübe edilmiş "anlamlı ve işlevsel" normlardır.[40]

Toplumsal ve bireysel ihtiyaçları karşılayan kültür edinilen yeni tecrübeler ve yeni şartlara göre ortaya çıkan yeni ihtiyaçlara göre değişebilecek bir işleve sahiptir. Bu değişim ya kültürel unsurun dönüşüme uğramasıyla ya da yerini yeni bir kültürel unsura bırakmasıyla gerçekleşir. Örneğin Uygur Türkleri Manihaizm dinini kabul edip yeni bir inanç kültürüne geçtiklerinde göçebe hayatı terk edip yerleşik hayata geçmişlerdir ve Türklerde yer alan mezar kültürü İslamiyet'le birlikte türbe kültürüne dönüşmüştür.

Maddi ve manevi unsurlardan oluşan kültür milli bir karaktere sahiptir. Çünkü her toplum yaşadığı coğrafyaya, mekâna ve kendi kimliğine göre kurallar ve değerler oluşturur. Farklı coğrafyalarda, farklı mekânlarda yaşamış farklı kimlikteki toplumların bu kuralları anlaması ve kabul etmesi güçtür. Ancak kültürler arası iletişim kurulduğunda toplumlar diğer kültürden kendi kültürel değerleriyle çatışmayacak ve topluma fayda sağlayabilecek bir takım kültürel unsurları alabilirler. Bu durum kültürün milli değerini kaybettirmez. Ancak günümüzde kitle iletişim araçlarının gelişmesiyle toplumlar arası bilgi aktarımının yaygınlaşması farklı kültürlerin birbirlerini etkilemesini kolaylaştırmıştır. Böylece bir kültür daha kolay bir biçimde ve geniş coğrafyalara yayılma imkânı bulmuş, bu yayılma kültürün değişmesini, yenileşmesini, dönüşmesini hatta yeni kültürlerin(internet kültürü, sosyal medya kültürü vb.) doğmasını sağlamıştır. Bu durum toplumların birbirini tanıması açısında olumlu sonuçlar doğurmakla birlikte bazı kültürlerin baskın kültürlerin karşısında tehlikeli boyutlarda değişmesine ve toplumun kimliğini teşkil eden değerlerin yok olmasına sebep olmuştur.

---

[39] *a.g.e.*, s. 84.
[40] Nuri Bilgin, *Kimlik İnşası*, Aşina Kitaplar, Ankara 2007, s. 266.

1.1.1. İnsan ve Çevre/Mekân Etkileşimi

Dünyaya ayak bastığı ilk günden itibaren doğayla etkileşim içinde bulunan insanoğlu çeşitli sebeplerle bulundukları yerden göç etmiş, bu sayede daha geniş coğrafyalara yayılmış, zamanla çevresini daha iyi tanımaya başlamış, doğaya hükmetmeyi öğrenmiş ve sonunda dünyanın tamamını keşfetmekle kalmamış başka gezegenlere yolculuk yapmaya da başlamıştır.

İnsanoğlunun dünya üzerindeki bu uzun soluklu macerasında ve çevre ile olan etkileşiminde ise en önemli unsur "çevreyi nasıl algıladığı" meselesi olmuştur. Çünkü insanın çevreye karşı tutumu çevreyi hangi biçimlerde algıladığına bağlı olarak değişmiş ve çevreyi, dünyayı tanıması da algılama biçimini değiştirip yenilemiştir. Bugün eski çağlarda yaşayan insanlarla çevreye bakış açımızdaki farklılıklar bunun en güzel göstergesidir.

İlk çağlardan beri çevresini farklı algılama biçimleriyle tanımaya çalışan insanlar zamanla gördüklerini tasvir etmeye çalışmış ve bu çalışmalar coğrafyanın ilk kaynaklarını oluşturmuştur. "Tarihinin önemli bir bölümünde yeryüzünün çizilerek tasvir edilmesi anlamında kullanılan coğrafya 1850'li yıllara gelindiğinde yeryüzünün neredeyse bugünküne yakın bir şekilde çizilip tasvir edilmesiyle kendisine yeni bir anlam aramaya başlamıştır."[41] Bir yandan yeryüzünü incelemeye devam eden coğrafyacılar, bir yanda da farklı yerler ve farklı bölgeler arasında benzerlikleri, farklılıkları araştırmış, bir yandan insanın mekânı algılaması ve şekillendirmesi üzerinde dururken diğer yandan çevre ve insan arasındaki ilişki ve etkileşimi açıklamaya ve anlamlandırmaya çalışmışlardır.

İnsanlar çevresini beş duyu organı ve hissetme duyusu aracılığıyla algılar.[42] "Özellikle görme, işitme ve dokunma duyuları insanın bilincine kavram ve düşünce yapımı için algısal gereçler taşırlar."[43] Berger'e göre çevresel algılama sürecinde

[41] Yılmaz Arı, "Çevresel Determinizmden Politik Ekolojiye: Son 100 Yılda Dünya'dave Türkiye'de İnsan-Çevre Coğrafyasındaki Yaklaşımlar", *Doğu Coğrafya Dergisi,* S. 37, Ocak 2017, s. 3.
[42] Sevcan Güleç, "Mekân-Kimlik Etkileşimi: Kavramsalve Kuramsal Bir Bakış", *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 6, S. 1, 2017, s. 15.
[43] Mehmet Akif Özer, "Bir Modern Yönetim Tekniği Olarak Algılama Yönetimive İç Güvenlik Hizmetleri", *Karadeniz Araştırmaları*, S. 33, Bahar 2012, s. 149-150.

oluşan duyumların yüzde sekseni ise görme organıyla sağlanır.[44] Bu durumda algılamada en önemli unsur şüphesiz görme duyusu, görsel duyumdur. "Görsel algı, görsel duyumdan gelen verilerle herhangi bir olayın veya nesnenin zihinsel imgesinin elde edilmesidir.

"İnsanoğlu, çevresini duyu organlarının kapasitesine ve çevresindeki değişkenlerin ilettiklerine bağlı olarak "seçerek" algılar. Duyularla biriktirilen ve beyne ulaşan veriler ancak örgütlendiğinde anlamlı bir algı bütünlüğünü oluşturur."[45] Şayet beyne iletilen verilerle ilgili mevcut bir bilgi yoksa diğer bilgiler ışığında birtakım varsayımlar, çağrışımlar yoluyla bu bilgi anlamlandırılmaya çalışılır. Öyleyse bir kişinin duyu organları vasıtasıyla edindiği bilgileri anlamlandırmasında en önemli unsur mevcut bilgileridir. Örneğin, hiç uçak görmemiş ve uçağın ne olduğunu bilmeyen ama kuşları görmüş kuşun ne olduğunu bilen bir çocuğu ele alalım. Bu çocuk ilk defa uçak gördüğünde onun ne olduğunu anlamayacak. Çünkü mevcut bilgilerinde uçakla ilgili hiçbir bilgi yok. Çocuk uçağı algılarken onun uçan, kanatları ve kuyruğu olan bir "şey" olduğunu algılayacak. Bu durumda mevcut bilgileri devreye girecek ve bu özellikleri taşıyan başka bir "şey" ile kıyaslayacak. Uçan, kanatları ve kuyruğu olan ve mevcut bilgileri içerisinde yer alan "şey" kuş olduğu için çocuk uçağın bir çeşit kuş olduğu sonucuna ulaşacak.

Algılama sürecinde insanın karakteri, fiziksel ve duygusal ihtiyaçları, içinde yaşadığı coğrafya ve kültür, geçmiş deneyimleri ve duyguları çevresindeki nesne ve olayları anlamlandırmasında ve davranışını şekillendirmede etkili olur. Bu durum her insanda farklı bir algının oluşmasına neden olur. Aynı olayı ya da nesneyi iki farklı insan iki farklı biçimde algılayıp birbirinden farklı tepki verebilir. Örneğin kedilerden korkan biri kedi gördüğünde oradan uzaklaşırken kedilerden hoşlanan biri kedi gördüğünde onu kucağına alıp sevmek isteyebilir. Bu iki farklı tutum kişilerin mevcut bilgilerinin farklı olmasından kaynaklanmaktadır. Kediden korkan kişinin zihninde yaşanmış bir olaydan dolayı kedilerin ona zarar vereceğine dair bir bilgi bulunurken böyle bir deneyime sahip olmayan kişinin zihninde kedilerin zararsız ve sevimli olduğuna dair bir bilgi mevcuttur. Ayrıca iki insanın algılarının farklı olabileceği gibi bir insan aynı

[44] Aktaran, Nihal Kayapa, Tolgan Tong, "Sanal Gerçeklik Ortamında Algı", *Sigma* 3, 2011, s. 349.
[45] Hale Gezer, *"*Mekânı Kavrama Sürecinde Algılama Bileşenleri*"*, İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, S. 21, 2012, s. 2.

nesneyi farklı zaman ya da mekânlarda farklı algılaması da mümkündür. Örneğin bir insan çok sevdiği bir mekânda onu duygusal anlamda çok etkileyecek olumsuz bir durumla karşılaştığında zihninde o mekânla ilgili olumsuz bir imaj oluşur ve artık bu mekânı olumsuz bir biçimde algılamaya başlar.

İnsan, fiziksel ve duygusal ihtiyaçlarına göre mekânı algılar. Algıda seçicilik dediğimiz bu tutum çevrenin insanın tamamını algılamayacağı kadar çok uyarıcıya sahip olmasından kaynaklanır. Örneğin bir insan kalabalık mekânda arkadaşlarıyla sohbet ederken mekândaki diğer kişileri ve nesneleri algılayamaz ya da modern hayatın getirdiği günlük koşuşturmacalar nedeniyle evinin hemen yanındaki bir ağacın bahar geldiğinde çiçek açtığını göremeyen bir insan için öncelik o ağaç değildir. Algılama sürecinde insanın öncelikleri ihtiyaçlarına göre belirlenir ve ihtiyaçları algısını şekillendirir.

İçinde yaşadığı coğrafya ve kültür de insanın algısını etkiler, şekillendirir. İnsan yaşadığı coğrafyaya ve kültüre ait birtakım verilere sahiptir ve yeni algıladığı nesne ve olayları bu veriler ışığında anlamlandırır. Örneğin kara kedi bazı inanışlarda uğursuz olarak nitelendirilir. Bu kültürde yetişmiş bir insan kedileri sevse bile bir kara kedi gördüğünde onu olumsuz bir biçimde algılar. Çünkü zihninde bu kedi olumsuz bir imaj oluşturmuştur. Yahut Antalya'dan İç Anadolu bölgesine gelen biri buranın çok soğuk olduğunu söylerken Erzurum-Kars bölgesinde aşırı soğukta yaşayan biri iç Anadolu bölgesine geldiğinde buranın çok da soğuk olmadığını iddia eder.

Geçmiş deneyimler, özellikle de duygusal anlamda etkili olan tecrübeler de insanın bir nesne veya olayı farklı biçimde algılamasına sebep olabilir. Algılama sürecinde kişinin zihninde yer alan tüm bilgiler algılanan veriyle ilişkilendirilmeye çalışırken algılanan veriyle ilgili geçmişte yaşanan olumsuz durum ya da olaylar algılamayı etkiler. Örneğin ilkokulda arkadaşları tarafından sürekli dışlanan bir çocuğun zihninde okul olumsuz anılarla yer edinir. Çocuğu dışlayan, ona kendini kötü hissettiren arkadaşları olsa da çocuk bu anları okulla yani mekânla özdeşleştirdiği için bir okul gördüğünde zihninde ilk canlanacak olan yaşantısındaki bu olumsuz anılardır.

İnsan gördüklerinden duyduklarından çok hissettiklerini anımsar ve algılama sürecinde hissettikleri diğer duyu organlarının önüne geçebilir. Örneğin yaptığı işi ve iş yerindeki insanları sevmeyen ama çok güzel manzaraya sahip bir ofisi olan birini ele alalım. Bu kişi işini ve buradaki insanları sevmediği için kendini hep rahatsız ve mutsuz hisseder. Dolayısıyla normal şartlarda onu mutlu edebilecek ofis manzarasını kendini rahatsız ve mutsuz hissettiği için çoğu zaman görmez. Tam tersi bir durum da söz konusu olabilir. Çalışma şartları ve çalıştığı yer çok kötü olan ancak yaptığı işi ve çalıştığı insanları çok seven biri iş yerindeki olumsuzlukların üzerinde çok da durmaz. Hatta işine ya da iş arkadaşlarına dair onu mutlu eden anılara sahip olacağı için o mekân onun için özel bir mekâna dönüşür.

1.2. Edebiyat ve Coğrafya Arasındaki Münasebet

İnsanın var olabilmesi için içinde yaşayabileceği bir ortama, bir coğrafyaya ihtiyacı vardır ve insan içinde yaşadığı bu coğrafyadan etkilenip, gelişip, değişirken onu da etkiler ve değiştirir, geliştirir. İnsan ve coğrafya arasındaki bu etkileşim zamanla kültür ve tarihi doğurur ve malzemesi dil, konusu "beşer" olan edebiyat insanı, coğrafyayı, kültürü, tarihi kurgusal bir metinle harmanlamaktadır. Coğrafya, insan, kültür, tarih, edebiyat birbirleriyle sürekli etkileşim hâlinde birbirlerini yenileyen bir nitelik taşır.

Coğrafyanın insan üzerinde oluşturduğu etki betimlenerek eserlerde yansıma bulmuştur. Edebiyatta amaç mekânı insanla birlikte ele alıp, mekânın insan üzerindeki, insanın mekân üzerindeki etkilerini gözlemleyip ilişkilendirerek analiz edebilmek ve elde edilen sonuçları sentez halinde edebi bir üslupla yazmaktır.[46] Coğrafya da bir bilim olarak insan ve çevre-mekân arasındaki ilişkiyi, etkileşimi bilimsel yöntemlerle incelemeye çalışmaktadır. Ancak edebiyat bir sanat dalı olduğu için insana ve çevreye yaklaşırken gerçeği kurguyla süslemekte ve estetik bir bakış açısı sergilemektedir.

[46]Ali Özçağlar, "Edebiyat Coğrafya İlişkisi, s. 100.

İnsanlar yetiştikleri coğrafyanın yüzey şekilleri, bitki örtüsü ve iklim koşullarına bağlı bazı ruhî ve fizikî özellikler kazanırken insanı anlatan edebiyat da yeşerdiği bölgenin coğrafî koordinatlarına bağlı olarak bazı özellikler taşımaktadır.[47] Buradan da insanların mizacı, kişiliği ile doğum yeri arasında bağlantı kurmak mümkündür. Örneğin; insanın doğduğu yer, dağlık bir yer olup, kışları sert geçen bir iklime sahip ise yapı ve duruş olarak daha sert olabilmektedir.

Coğrafya uygarlığın temelini oluşturduğu bir zemindir. Braudel bir uygarlığın karşısında doğal ve tarihi aşılması gereken zorlamalar görmedikçe doğmayacağını belirtir. Uygarlıkların gerçekliklerinin esas bölümünün onların coğrafi yerleşimlerinin zorlama veya avantajları doğrultusunda gelişmekte olduğunu ifade eder.[48]

Yazar ya da şair içinde yaşadığı coğrafyanın sözcüsüdür. Toplumun içinde yaşamış-yetişmiş ve kişileri, mekânları, çevreyi derinlemesine gözlemlemiş olan yazarlar topluma ait kültürü, kimliği, yaşadığı coğrafyayı, bu coğrafyanın insanlar üzerinde bıraktığı izleri ve bu insanların coğrafyaya kattığı kimliği bir kurgu eşliğinde hayal gücüyle zenginleştirerek eserlerine estetik bir biçimde yansıtır ve tüm bunların sözlü ya da yazılı olarak gelecek nesillere aktarılmasını sağlar. Ayrıca bir yazarın coğrafyayı işleyiş biçimi onun eserlerinden beslenen diğer yazarları da etkiler ve geçmişin coğrafya algısı şimdinin algısıyla birleşerek sürekli gelişir. Kimi zaman edebiyatı besleyen tüm bu unsurlar yazarın hayal gücüyle yepyeni bir anlam, bir kimlik kazanır ve dağlar dile gelir konuşup derdini anlatır ya da yollar insana yoldaş olur. Kimi zaman yazarın üslubu sayesinde tüm gerçekliğiyle çarpıcı bir biçimde gözler önüne serilir.

Coğrafya, kültür, tarih yazarı-şairi besler, hatta kaynaklık eder ki seyahatnameler, tarihi romanlar, mitoloji bunun en güzel örneğidir. Aynı zamanda her yazar-şair kendi bakış açısından coğrafyayı yeniden yorumlar, onun farklı bir özelliğini vurgular. Edebiyat coğrafyaya farklı bir algı, bilimsel çalışmalardan öte daha derin ve insanların duygu dünyasında şekillenmiş farklı bir bakış açısı sunar.

[47] Kefeli, *a.g.e.*, s. 424.
[48] a.g.m. s. 426.

Daha 1920'li yıllarda coğrafyacıların edebiyata yönelmesi gerektiğini dile getiren yazarlarla birlikte Meining ve Yi-Fi Tuan gibi önemli isimler edebiyatçıların çevreyi ve insanı anlatmada gösterdiği duyarlılığı överek coğrafyacıları sanatçıların coğrafi çevre konusundaki farklı algı ve bakış açısına karşı duyarlı olmaya davet etmişlerdir.[49]

Coğrafyanın kendisine ait bir felsefi disipline ihtiyacı olduğu bilgisinden hareketle bu disiplinin kuruluşunda edebi eserlerin dikkate alınması öngörülür. Bu çerçevede edebiyat ve coğrafya biliminin gelişmesi için edebiyatçı ve coğrafyacıların disiplinler arası işbirliği yapması görülmektedir. [50]

Bakıldığında her edebî metin bir iletişim coğrafyasıdır.[51] Edebî metinler sözlü gelenekten bu yana geçmişte yaşamış insanların duygu ve düşüncelerini günümüze aktarmakla kalmaz günlük yaşamdan, gelenek ve göreneklere, coğrafi çevre ile iletişiminden sosyal ve siyasal gelişmelere, aile yapısından bireysel farklılıklarına kadar insana ait her olguyu, olayı, düşünce ve duyguyu günümüze taşır, iletir.

Coğrafya ve mekân edebiyatı besleyen çok önemli kaynaklardır. Özellikle roman açısından coğrafya mekân yazarın kurgusunu besleyen, şekillendiren ve zenginleştiren bir özelliğe sahiptir. Konusu insan olan roman, doğal olarak insanla ilişki hâlindeki her türlü mekân, nesne ve varlık ile bunların insan zihninde üretilen hayalî-fantastik biçimlerini de içinde barındırır. Yazar, romanın türü, konusu ve olay örgüsüne göre kişileri, zamanı, mekânı belirler ve anlatmak istediklerini en çarpıcı biçimde aktarabileceği bakış açısını seçer. Dolayısıyla romanda yer alan her unsurun kendince bir işlevi vardır.

Romanda mekân, başta anlatıcının hayal gücü olmak üzere psikolojik dönüştürmeler, yaşanmışlıklar, ütopik ve fantastik oluşumlar ve kültürel değerlendirmeler ekseninde sıra dışı bir mekân algısına sahiptir.

---

[49] Perihan Kaçmaz, Muhammet Kaçmaz, "Edebiyat Coğrafyası; Elif Şafak Romanlarında Coğrafi Unsurlar", *Journal of Strategic Research in Social Science*, C. 3, S. 4, Ocak 2017, s. 5.
[50] Hasan Aktaş, "Disiplinlerarası İlişkiler Bağlamında Şiirve Coğrafya", *Studıes Of The Ottoman Doman*, C. 2, S. 3, 2012, s. 21.
[51] *a.g.e.*, s. 24.

Her yazarın kimi zaman açık kimi zaman dolaylı yollardan okuyucuya iletmek, hatta empoze etmek istediği bir ileti vardır. Romandaki mekân ve diğer unsurlar ise bu iletiye göre şekillenir. Romanın türü, kahramanları, yazarın yaratmak istediği atmosfer mekânı şekillendirir. Örneğin tarihi bir roman yazmak isteyen yazar; romandaki olayı, kişileri, zamanı ve mekânı da tarihten seçer. Romandaki mekân tarihsel bir mekân olmakla birlikte kahramanın karakteri ve statüsüne göre şekillenir.

Yazar, günlük hayatta gözlemlediği kişi ve olaylardan yola çıkarak eserini oluşturur. Eser tamamen gerçek dışı olsa bile yazarın çıkış noktası gerçek dünyada algıladıklarıdır. Yazar doğal çevreden çağrışımsal olarak ütopik ya da fantastik bir kurmaca oluşturur. Dolayısıyla romanda geçen mekânlar yazarın gözlemlediği gerçek mekânlar olabilirken bu gerçek mekânlar vasıtasıyla yarattığı gerçek dışı mekânlar da olabilir. Ancak gerçek olsun ya da olmasın mekân yazarın kişisel algısına ve romanda üstlendiği işlevlere göre şekillenir ve "her roman, tamamen yazarın kişisel duyuş, düşünüş ve algılayış biçimine göre farkını ortaya koyar." Yazar kendine has bir biçimde algılayıp tasarladığı mekânı dilsel sembollerle okuyucuya aktarır ve okuyucu bu iletileri anlamlandırmaya zihninde mekânı tasarlamaya çalışır. "Romanlarda mekânı tanımamızı sağlayan unsur "tasvir"dir."

İnsan evi, işi, sosyal hayatı derken günlük hayatta aynı ya da farklı birçok mekânla sürekli olarak temas hâlinde olduğu için zihninde sürekli mekâna ait düşünceler barındırır. Bu temas esnasında aynı mekânla ilgili ihtiyaç farklılığı ve psikolojik durumuna bağlı olarak farklı algılamalar gerçekleştirir. Dolayısıyla mekân normalde durağan ve değişmez olmasına rağmen insanın algısı, mekâna yüklediği anlamlar değişebilir. Bu sayede de mekân sürekli bir dönüşüme uğrayarak "bireyle birlikte canlılığını" korur. Örneğin sıkıntılı bir anında oldukça geniş bir mekân ona basık gelmişken kendini mutlu hissettiği bir anda dar ve basık olan başka bir mekânı geniş ve ferah olarak algılayabilir. Romanlarda da aynı mekân kahramanın ruh hâli ve mekâna yüklediği anlamlara göre farklı biçimlerde tasvir edilir.

Romanda kahramanların bir araya gelmesi, karşılaşması bazen ayrılıp birleşmesi gerekir ki bunun için de bir mekâna ihtiyaç vardır. Bu durum mekânı olay örgüsündeki temel unsur hâline getirebilir. Örneğin *Çalıkuşu* romanında Kamuran Anadolu'ya kaçan Feride'yi uzun süre aramasına rağmen bulamaz ve daha sonra

Münevver ile evlenir. Romanda kahramanlar arasındaki bu mekân farklılığı ve bilhassa Feride'nin Anadolu gibi kolay kolay ulaşılamayacak ya da izi takip edilemeyecek bir mekânda olması kurgudaki temel unsurdur. Bu açıdan romanda mekân hayati bir önem taşıyabilir. Ancak mekânın önemi romanın türüne, zamanına, kişilerine göre değiştiği için her romanda mekân aynı önemi taşımaz. Yine de mekân roman için bir 'sahne'dir, bir 'dekor'dur.

Her insanın sevdiği ya da sevmediği mekânlar vardır. İnsanın mekâna karşı bu tavrı onun karakteriyle ve duygu dünyasıyla alakalıdır. Dolayısıyla bir insanın mekâna karşı tavrı, sürekli iletişim hâlinde olduğu mekânlar onun kimliğini etkilediği gibi yansıtır da. Örneğin sürekli olarak eğlence mekânlarında vakit geçiren biriyle ilgili izlenimimiz onun eğlenmeyi çok seven biri olduğudur. Yazar da mekânları romandaki şahısların karakterlerini tamamlamak ya da karakterlerinin altını çizmek, vurgulamak için kullanır.

Yazar kurguladığı olayın gerçekliği konusunda okuyucuyu ikna etmek, kurgunun gerçekliğini ispat etmek ister. Bunun içinse gerçek bir mekâna ihtiyacı vardır. "Kurguda mekân, okuyucunun dikkatini gerçek dünya çizgisine yaklaştıran temel unsurdur." Çünkü varlık ancak bir mekân olursa vücut bulur. Bu yüzden yazar belirsiz de olsa bir mekân kullanmak zorundadır.

Bazı romanlar sembolik anlamlar taşıyabilir. Bir romana sembolik bir anlam yüklemek için de mekânlar kullanılır. Bu sembol politik, siyasi, tarihi olabilir. Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun *Kiralık Konak* romanında son demlerini yaşayan ve çatışma hâlindeki Osmanlı'yı sembolize eder, *Fatih Harbiye* romanında ise Neriman ve Şinasi'nin yaşadığı Fatih 'Doğu'yu sembolize ederken ve Macit'in yaşadığı Harbiye de Batı'yı sembolize eder.

Yazarın roman seçimini içinde bulunduğu toplumsal ya da siyasal koşullar, edebî akımlar, estetik algısı da etkiler. Örneğin Servet-i Fünun topluluğunda siyasal baskı ve mizaçlarının etkisiyle yaşanan hayal-hakikat çatışması ve içine kapanma psikolojik tahlillerle beraber iç-dar mekânı kullanılmasına neden olmuştur.

Romanlarda farklı mekân türleri vardır ve her mekân türü farklı bir işlevliğe sahiptir. Gerçek hayattan alınan somut mekânlar kurgunun gerçekliğini artırırken soyut

mekânlar romana fantastik veya metafizik bir hava katmaya yarar. Kapalı/dar/İç mekânlar kahramanın ruhsal tahliline imkân verirken Açık/Geniş/Dış mekânlar özellikle olay örgüsünün ön planda olduğu romanlarda aksiyoner romanlarda kahramanların rahat hareket etmesini sağlar. Bunların dışında romandaki mekânları genel mekânlar (okul, hastane gibi kamu yerleri), özel mekân(ev, oda gibi kişiye özel mekânlar) ile kalıcı ve geçici mekânlar olarak sınıflandırabiliriz.

Henüz yazının olmadığı dönemlerde coğrafya ile ilgili ilk veriler sözlü edebiyat ürünleri olan efsane, destan, masal, ninni vb. eserlerle nesilden nesile aktarılarak günümüze kadar ulaşmıştır. Bu eserler kurgusal yönünün ötesinde içinde doğduğu kültürü binlerce yıl ötesine taşımayı başarmıştır.

1.2.1. Coğrafya ve Mekânın Türk Edebiyatına Yansımaları

İlk yurdu Orta Asya'dan itibaren sağlam bir geleneğe sahip Türkler çeşitli sebeplerle yapılan göçlerle geniş coğrafyalara yayılmış, bu coğrafyalarda büyük imparatorluklar kurmuş ve ardında birçok eser bırakmış köklü bir kültüre sahiptir. Bu köklü kültürün nesilden nesile aktarımı ise sözlü gelenekten bu yana daha çok edebi eserlerle gerçekleşmiştir. Bu bakımdan Türk edebiyatının coğrafyası Orta Asya'dan Avrupa'ya çok geniş bir mekânı/uzamı kapsamakla birlikte bu mekânların içinde yer alan coğrafi unsurlar ve kültürel ögelerin de yoğun bir şekilde yansıdığı zengin bir içeriğe sahiptir. Bu içerik yazının olmadığı dönemlerde ninni, masal, halk hikâyeleri, destanlar, efsaneler ve mitlerde yer alırken yazılı olarak ilk defa kendini Orhun Yazıtlarında gösterir.

Orta Asya'da göçebe bir yaşam süren Türklerin sözlü kültüründe coğrafi unsurlar önemli bir yer tutar. Çünkü göçebe yaşam tarzı demek doğayla iç içe hatta bir olmak demektir. Ayrıca savaşçı bir yapıya sahip olan ve çeşitli tehditlerle karşılaşan Türklerin savunmaları için yaşadığı coğrafya ve mekânları çok iyi bilmeleri gerekmiştir. Dolayısıyla Türklere ait destanlarda da esaret ve bağımsızlıkla birlikte kahraman önderler ön plandadır. Orta Asya'da ortaya çıkan destanlarda Hazar denizinden Ötügen'e İtil(Volga) ırmağından Aral gölüne Kaşgar'a Çin'e kadar büyük bir coğrafyanın ve coğrafi unsurların işlendiği görülür. Tabiatla iç içe yaşan

Türklerin kültürlerinde tabiat unsurlarıyla ilgili kültlere rastlanmaktadır. Özellikle destanlarda yer alan kahraman isimlerinin "dağ, deniz, gök" gibi tabiat isimleri olması Türkler için coğrafi unsurların ne kadar önemli olduğunun açık bir göstergesidir. Ayrıca Türk destanlarında kutsal bir varlık olarak "kurt"ların ön plana çıktığı görülmektedir. İslamiyet inancına ve Anadolu'ya geçiş ise Türk destanlarının bu coğrafyalara yayılmasına, bu coğrafyaya özgü destanların ve varyantlarının ortaya çıkmasını sağlamış böylece destanlardaki mekân/uzam daha da genişlemiştir. *Göç, Manas, Türeyi, Alp Er Tunga, Ergenekon, Şu* gibi birçok destan yüzyıllar boyu Türk geleneğinde dilden dile aktarılarak hem o dönem coğrafyasını hem de kültürünü yaşatmıştır. Özellikle *Dede Korkut* destanlarında dönemin Türk kültürü tüm ayrıntıları ve çıplaklığıyla edebiyata yansımıştır.

> *"Destanlar, Oğuzların Azerbaycan ve Kuzeydoğu Anadolu yörelerindeki yaşayışlarını dile getirip, İslamî inanış biçimlerine ait çok sayıda izler bandırırken Türklerin İslam'dan önceki dönemlerine ait şamanlık izlerini de taşımaktadır. Destanlarda yer yer göçebe inanışları ve eski şaman devri adet ve hatıralara rastlanır. Özellikle evlenme, ölüm, yas, ölü aşı, ad verme ve and gibi adet, gelenek ve yapılan törenlerde bu durum daha belirgin görülmektedir."*[52]

Bu destanlarda dönemin aile bağları, aile terbiyesi, tek eşlilik(kadına verilen değer), kadının savaşçı ve kahraman olması, günlük hayata dair ipuçları hayvancılık sebebiyle erken saatlerde başlayan çok canlı ve hareketli bir yaşam, yarı göçebe yaşam tarzı, yaylacılık faaliyetleri, çadır kültürü gibi günlük hayatın tüm yönleri yer alır. Ayrıca beylik sisteminden anlaşıldığı üzere o dönemde feodal bir yapı olduğunu görürüz:

> *"Toylarda önem sırasıyla hanın sağında oturan sağ beyleri ve solunda oturan sol beyleri gelir. Hanın sağında oturan beyler solda oturanlara*

[52] Adnan Doğan Buldur, vd., "Dede Korkut Destanlarının Kültür Coğrafyası", *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, C. 15, S. 3 Ocak 2016, s. 934-935.

göre ayrıcalıktır. Ama hanın tam karşısında oturanlar has beylerdir ki onlar, sağ beylerden bile daha itibarlıdır."[53]

Oldukça önemli olan bu hiyerarşik yapı toplumsal yapıyı anlamak açısından da önemlidir. Destanlarda ekonomik yapıdan, nüfus politikasına, insanların tabiata karşı tutumundan eğlence yaşantısına kadar birçok ayrıntıyı bulmak mümkündür.[54]

Fizikî ve beşerî coğrafyanın edebiyata yoğun bir şekilde yansıdığı bir diğer edebi ürün ise seyahatnameler/gezi yazılarıdır. Türk ve dünya edebiyatında önemli bir yere sahip olan bu eserlerle yazarlar gezip gördüğü ilgi çekici yerleri, insanları, kültürleri, farklı gelenek ve görenekleri, farklı coğrafi görünümleri tasvir ederek okuyucuya aktarmışlardır.

Türk edebiyatının en bilinen seyahatnamesi Evliya Çelebi'nin 10 ciltlik *"Seyahatname"* adlı eseridir. Kırk yıl boyunca gezip gördüğü tüm coğrafyaları sadece gözlemleriyle değil insana ait her türlü ayrıntıyı kendi yorumlarıyla harmanlayarak eserine aktarmıştır.[55] İçinde birçok alanla ilgili bilgiler barındıran bu eser, coğrafya başta olmak üzere tarih, etnografya, folklor, tıp, dil, kültür gibi alanlara da kaynaklık etmektedir.

Çelebi, on bir ciltlik eserinde gezip gördüğü İstanbul, Anadolu, Kafkaslar, Girit Adası, Gürcistan, Azerbaycan, Suriye, Filistin, Ermenistan, İran, Irak, Rusya, Balkanlar, Almanya, Arnavutluk, Hırvatistan, Avusturya, Kırım, Yunanistan, Rumeli, Mekke, Sudan ve Mısır gibi birçok bölge hakkında tarih, folklor, dil ve kültür gibi birçok alanda bilgiler verir. [56] Görüldüğü gibi yazarın eserindeki mekân/uzam İstanbul'dan Mekke'ye birçok farklı ülke hatta farklı kıtayı kapsayacak kadar geniş bir yapıya sahiptir.

Örneğin Evliya Çelebi, Sinop'un konumu, tarihi ve mimari yapısıyla ilgili şu bilgileri aktarır:

---

[53] a.g.m., s. 938.
[54] a.g.m., s. 938-941.
[55] Sedat Maden, "Türk Edebiyatında Seyahatnamelerve Gezi Yazıları", *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi,* S. 37, Erzurum 2008, s. 150.
[56] Yaşar Gültekin, Yağmur Yiğit, "Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nde Samsun Anlatımları", *Güncel Turizm Araştırmaları Dergisi,* C. 1, S. 1, Bahar 2017, s. 21.

"Sinop ve Samsun arasındaki mesafe deniz yoluyla yüz elli mil ve kara yoluyla beş gün tutmaktadır. Sinop deniz kıyısında güçlü bir kale olan Samsun'un güneyine uzanmaktadır. Eğri Kalesi (Almanca: Erlau) fatihi III. Mehmet zamanında, Kazaklar bu kaleyi almışlar ve bazı yerlerde surları tahrip etmişlerdir. Onlar defedildikten sonra tamirat görmüş ve askeri birlik (garnizon)muazzam bir cephane deposu ile güçlendirilmiştir. Kalenin şu anki çevresi beş bin arşındır, yetmiş adet kulesi, iki binmazgalı ve dört kapısı bulunmaktadır."[57]

Evliya Çelebi'den başka Piri Reis *(Kitab-ı Bahriye)*, Seydî Ali Reis *(Miratü'l Memalik)*, Trabzonlu Mehmet Âşık *(Manazıru'l Avalim)*, Kâtip Çelebi *(Cihannüma)*, Nabi *(Tuhfetu'l Haremeyn),* Mustafa Said Bey *(Avrupa Seyahatnamesi*), Yirmisekiz Çelebi Mehmet Efendi *(Fransa Sefaretnamesi)* olmak üzere birçok yazar seyahatnameler kaleme almıştır.[58] Bu eserler içinde Kâtip Çelebi'nin *Cihannüma* adlı eseri Osmanlılarda coğrafya alanında yazılmış en önemli eserlerden biridir. Eser, "Batlamyus kuramına dayanan harita ve şekiller içerir."[59]

Tanzimat döneminde Ahmet Mithat Efendi yazdığı eserlerle *(Acâyib-i Âlem, Kafkas ve Gürcü Kızı, Arnavutlar Solyotlar)* gezdiği yerlerle ilgili coğrafi konum, iklim ve bitki örtüsü, topografya, beşeri unsurlar, nüfus, yerleşme birimleri, siyasi coğrafya, etnik coğrafya, kültürel coğrafya gibi birçok konuda bilgi vermektedir.[60] Yine yazarın, *Avrupa'da Bir Cevelan, Paris'te Bir Türk, Ahmet Metin ve Şirzat* gibi eserleri de seyahat romanlarıdır. *Paris'te Bir Türk* adlı romanında Fransız şehirlerini oldukça detaylı bir şekilde tanıtırken adeta Paris'in çok güzel bir tablosunu çizer. Üstelik sadece tasvirlere yer vermez, gezi hakkındaki fikirlerini de dile getirir:[61]

"Bu mahallede oturan bir adamın pek de canı sıkılır ise Monsieur le Prince Sokağı'nı şimale doğru geçerek ve Mazarine Caddesi'ni dahi mürur eyleyerek Enstitü Meydanı'na varabilir ki mezkur meydan, Seine nehri kenarında olup oradan Louvre Sarayı ve daha alt tarafından

[57] a.g.m., s. 25.
[58] Sedat Maden, a.g.m., s. 150-151.
[59] a.g.m., s. 151.
[60] Aslan Cobutoğlu, *a.g.t.*, s. 217-294.
[61] Mustafa Karabulut, "Tanzimat Dönemi Türk Romanlarında İstanbulve Paris'e Bakış", *Erdem Dergisi*, S. 56, 2010, s. 105-106.

Tuileries saray-ı cesîmi temaşa edilebilir. Karşı tarafa varmak için dahi ayaklarınız önüne Sanayi Köprüsü serilmiştir." (Paris'te Bir Türk, 115)[62]

Roman türü edebiyatımıza Tanzimat'la birlikte girmiş, Türk edebiyatının ilk romanları da bu dönemde yazılmıştır. Yeni bir tür olması sebebiyle yazarlar roman konusunda yeterli donanıma sahip değildir. Bu nedenle de teknik anlamda zayıftırlar. Bu durum romanlarda mekânın işlenişi konusunda da geçerlidir.

"Roman okumaktan maksadın, sadece bir adamın macerasını takip etmek değil; aynı zamanda okurun değişik mekânlarda gezdirilmesini sağlamak olduğunu"[63] dile getiren Ahmet Mithat Efendi *Demir Bey Yahut İnkişaf-ı Esrâr* adlı eserinde İstanbul ve Paris'i birçok yönden karşılaştırır. Ayrıca yazarın *Felatun Bey ve Rakım Efendi*, *Müşahedat* gibi romanları İstanbul ve ilçelerini, mesire ve eğlence yerlerini(Çamlıca, Kâğıthane, Boğaziçi gibi) yansıtması bakımından da dikkat çekicidir:

"Şu Beyoğlu ne yaman memlekettir. Avrupa romancıları Paris'e göz dikmişlerdir ama bizim Beyoğlu, birçok cihetlerce Paris'ten de yamandır. Hangi tarafına bakılsa bir roman görülür. Hangi adama tesadüf edilse, mutlaka bir romana taalluku vardır. O romanların da ağlebi, insana inşirah verecek surette değil, insanı dilhun edecek surettedir." (Müşahedat, 138)[64]

Tanzimat ile birlikte her bakımdan yönünü Batı'ya çeviren Osmanlı'da hızlı bir Batılılaşma oluşmaya başlar. Özellikle Avrupa'da tahsil görmüş aydınlar, Batı'dan yapılan çeviriler sayesinde başlayan yenileşme ve Batılılaşma çabaları halka da sirayet eden yüzeysel bir değişime sebep olur. Ancak sosyal ve günlük hayata birçok yenilik getirmekle birlikte "Batı taklitçiliği"nden öte gidemeyen bu değişim daha çok İstanbul'da eğlence hayatında aşırılığa ve toplumsal ilişkilerde ahlaksal boyutta bozulmalara sebep olur. Gazete ve dergiler sayesinde oluşan "moda" algısı ve "gündem" birbirinin taklidi tiplerin doğmasına ve toplumsal değerlerin zayıflamasına sebep olur.

[62] a.g.m., s. 106.
[63] a.g.m., s. 107.
[64] a.g.m., s. 106.

Tanzimat döneminde halkın toplumsal ve sosyal sorunlarına yönelen yazarlar sanat toplum içindir görüşünden hareketle, bilhassa tiyatro türünü toplumu eğitmek için kullanmaya çalışmışlardır. Bu nedenle eserlerin konusunu büyük ölçüde toplumun eksik ve aksayan yönleri oluşturur. Yanlış Batılılaşma, esaret ve cariye sistemi, görücü usulü evlilik gibi birçok toplumsal konuda yazarlar halkı aydınlatmak için kalemlerini kullanmaya başlar. Tanzimat ile birlikte değişime uğrayan İstanbul ve İstanbul halkı da yazarlar için en önemli malzeme olur.

Her ne kadar Batılı anlamda eserler verilmeye çalışılsa da romanlar da eski edebiyatın ve halk edebiyatının izleri görülmeye devam eder. Örneğin meddah geleneği romana yansır ve yazar romanın başında ve de uygun gördüğü kısımlarda bir meddah gibi ortaya çıkıp açıklama yapma gereği duyar(İntibah romanında olduğu gibi). "Bu yöntem mekânın anlatımında çokça kullanıldığında romanın çözümlenmesine yardımcı olabilecek birtakım mekânsal ayrıntıların dikkatlerden kaçmasına sebep olur."[65] *İntibah* ile *Felatun Bey ve Rakım Efendi* romanlarında anlatıcının araya girip açıklama yapması kurgudaki gerçekliği zayıflatmaktadır:

> *"Rakım'ın icra eylediği Kâğıthane âlemini beğendiniz mi? Şu sualimizi abes görmeyiniz. Zira bu suretle edilen teferrücleri çok kimseler beğenmez. İnsanoğlunun ahval-i mahsusasını tedkik ve muayene etmiş iseniz sözümüzü tasdik ve kabul edersiniz. Cibillet-i beşeriye iktizasındandır ki, insan kendi saadet halinden yalnız kendisi haberdar olmasıyla kanaat etmez. Herkesi dahi haberdar etmek ister. Hatta bir adam fi'n-nefsü'l-emr mesud değil ise bile, halka kendi saadet halini inandırmak için hilekârlığa ve yalancılığa dahi irtikâb eder. Civillet-i beşeriyenin bu iktizası adeta umumî gibi bir şey olduğundan o kadar nazar-ı ehemmiyete çarpmaz ise de beşi liralık bir saate, yirmi beş liralık veyahut daha ziyade bir baha etmek üzere elmaslı kordon takmak gibi nümayişler, bu cibilletin en üst mertebesinin icabatındandır. Haydi bakalım, düşünelim (...)."*[66]

[65] Tuğluk, *a.g.t.*, s. 19.
[66] Ahmet Mithat Efendi, *Felatun Beyle Rakım Efendi,* Akçağ Yayınları, Ankara, 1998, s.39.

Felatun Bey ve Rakım Efendi romanının Sekizinci Bab'ında anlatıcı hikâyenin ortasında kendini gösterir ve sohbet havasında okuyucuya uzun bir açıklama yapar. Bu kısım olay örgüsünden kopuşa sebep olur.

Tanzimat dönemini romanlarında mekân tasvirleri yüzeysel, abartılı ve dolasıyla gerçekçi değildir. Örneğin *İntibah* romanında Çamlıca Tepesi'nin tasviri, *Zehra* romanında ise Boğaziçi tasviri romandan ve olay örgüsünden kopuktur.[67]

> *"Çamlıca o nazargâh-ı ibrettir ki bahar içinde insan çeşmesinin yanına çıkar da başını kaldırır, etrafına bakınır ise gözünün önünde tabiî, sınaî, fennî nice yüzbin türlü bedayiden mürekkep bir başka âlem görür. Bayağı hadika-i basar o âlem-i bedâyiin bir maharet-i fevkalâde ile nokta-i vâhideye sığıştırılmış haritasına döner. Bir de gözünü aşağı doğru meylettirmek isteyince nur-ı nazarı cihanın her türlü ezhârını câmi bir şükûfezâra düşmüş zenbur gibi dakikada bir çiçeğe işleyerek saniyede bir meyve ile oyalanarak âheste âheste sahil-i deryaya gidinceye kadar tab u tüvandan kesilir."*[68]

Gerçekçi olmayan tasvirler ve yazarların kendi algıladıkları dünyayı aşamaması romanlara hem dönemin sosyal hayatını çok fazla yansıtılamamasına hem de doğa ve kasaba hayatına geçilememesine sebep olmuştur. [69]

Tanzimat dönemi romanlarında mekân tasvirlerinde ayrıntılara girilmez, mekân ve insan etkileşimine yer verilmez. Mekânın ayrıntılarıyla yani dekoratif unsurlarla birlikte verilmesi mekânı genellikten özelliğe taşır. Örneğin kahramanın odasını tasvir ederken kahramana özgü, kahramanın karakterini yansıtan ayrıntılar eklenmesi o mekân ve karakterin özdeşleşmesini ve odanın özelleşmesini sağlar. Ancak Tanzimat dönemi romanlarında bu tür ayrıntılar yoktur. Tuğluk, bu duruma *Felatun Bey ve Rakım Efendi* romanındaki Rakım'ın evinin çok genel bir şekilde tasvir edilmesini örnek verir:

---

[67] Tuğluk, a.*g.t.*, s.16.
[68] Namık Kemal, *İntibah*, (Haz. Yakup Çelik), Akçağ Yayınları, Ankara, 2009, s. 7.
[69] Selda Uygur, *Türk Romanında Değişen Coğrafya* (1923-1945), Yayımlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2003, s. 24-25.

"Evceğiz bir katlı idi. Zeminde mutfak, kiler, odunluk ve ev altı olup merdivenden çıkıldıkta ufak bir girintiye varılır ve karşı gelen camlı kapı açılınca salona girilirdi. (...) Salonun ise sol cihette üç penceresi olup bunların vasatta bulunanı onun mukabilinde kalan kapıya mütenasip olmak için "yarık pencere" denilen camlı kapı gibi bir şey olup yanı başlarında bulunan diğer ikisi dahi adeta birer pencere idi. (...) Hanenin şekil ve taksimatını anladınız ya! Şimdi bunun içini güzelce boyayınız, kağıtlayınız, yerlere âlâ kilimler döşeyiniz, salonun içine yarım takın kanepe ve bir ayna ve bir konsol koyunuz (...)."[70]

Bunun dışında romanlarda insan ve mekân arasındaki bağ da pek işlenmez, mekânın bir ruhu, bir dokusu yoktur. Genel çerçevesiyle verilen iç mekânlar ya da abartılarak verilen açık mekânlar romanda mekânın derinlemesine işlenmesini önler. Mekân yalnızca bir dekor olarak kalır, cansızdır, karakterlere pek etki etmez.[71]

Tanzimat romanında geçen yer isimleri genellikle İstanbul ve semtleridir. Romanların konusu çoğunlukla Batılılaşma ve beraberinde gelen sosyal değişimdir ve bu durum bu değişimin yaşandığı mekânların romanlarda fazlaca yer bulmasına sebep olur. İstanbul'da değişim ise daha çok eğlence mekânlarında olur. Bu dönemde "Adalar, Boğaziçi, Çamlıca, Yeniköy, Tarabya, Büyükdere"[72] gibi İstanbul'un gezinti yerleri ile "Paris, Napoli, Madrid, Berlin, Moskova, Petersburg"[73] gibi Avrupa'nın büyük şehirlerinin gezinti yerleri ve "kentleşmeyle birlikte ortaya çıkan "arabalar, otomobiller, faytonlar" [74] gibi ulaşım araçları romanlarda sıkça yer alır. Tanzimat dönemi romanlarında semtler; ikamet, alışveriş, eğlence, işyeri, ulaşım, mesire/gezinti gibi işlevleriyle de ön plana çıkmaktadır. Toplumda gerçekleşen sosyal değişim açısından romanları değerlendiren Mehmet Onur Hasdedeoğlu, çalışmasında oluşturduğu tablolarla sosyal değişimin mekânsal dağılımına geniş yer

[70] Tuğluk, *a.g.t.,* s. 18.
[71] a.*g.t.,* s. 20.
[72] Karabulut, a.g.m, s. 112.
[73] a.g.m, s. 112.
[74] a.g.m, s.112.

verir. Hasdedeoğlu'nun çalışmasında Tanzimat dönemi romanlarında bazı semtlerin işlevlerine göre dağlımı şöyledir[75]:

Tablo 1.1: Tanzimat dönemi romanlarında bazı semtlerin işlevlerine göre dağlımı

SEMT	ROMANDAKİ İŞLEVİ
Beyoğlu	Eğlence (İntibah; Felâtun Bey ile Râkım Efendi; Yeryüzünde Bir Melek; Henüz On Yedi Yaşında; Karnaval; Vah; Acâib-i Âlem; Hayret; Müşahedat; Şık; İlk Sevgi; Turfanda mı Yoksa Turfa mı?; Muhadarat; Zehra; Araba Sevdası) İkametgâh (Felâtun Bey ile Râkım Efendi; Yeryüzünde Bir Melek; Karnaval; Esrâr-ı Cinâyât; Zehra) Alışveriş (Esrâr-ı Cinâyât; İffet)
Boğaziçi	İkametgâh (Vah; Dürdane Hanım; Mehâlik-i Hayat; Turfanda mı Yoksa Turfa mı?) Mesire/Gezinti (Araba Sevdası)
Çamlıca	İkametgâh (İntibah; Bir Ölünün Defteri; Araba Sevdası) Mesire/Gezinti (İntibah; Vah; Dürdane Hanım; Zehra; Araba Sevdası)
Eminönü	İşyeri (Müşahedat) Ulaşım (Zehra)
Kâğıthane	Mesire/Gezinti (Felâtun Bey ile Râkım Efendi; Karnaval; Şık; Nemide; Ferdi Bey ve Şürekâsı; Turfanda mı Yoksa Turfa mı?; Zehra; Araba Sevdası)
Kanlıca	İkametgâh (Nemide) İşyeri (Nemide)
Tahtakale	Alışveriş (Çengi) İkametgâh (Yeryüzünde Bir Melek)
Tophane	İkametgâh (Felâtun Bey ile Râkım Efendi; Sergüzeşt) İşyeri (Zehra) Ulaşım (Sergüzeşt)

Tanzimat döneminden sonra seyahatnameler yerini gezi yazılarına bırakır ve Cumhuriyet'ten sonra birçok yazar (Falih Rıfkı Atay, Azra Erhat, Melih Cevdet, Reşat Nuri, Ahmet Hamdi Tanpınar gibi) bu türde oldukça önemli eserler verir.[76]

[75] Mehmet Onur Hasdedeoğlu, *Sosyal Değişimin Aracı Olarak Roman* (1872-1896), Yayımlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2013, s.379-384.

Gezi yazılarında Avrupa hayranı olduğu göze çarpan Falih Rıfkı Atay, Avrupa ile ilgili ayrıntılı bilgi verirken İngiltere ve Londra'yı öne çıkarır, gezip gördüğü yerleri kendi bakış açısından yansıtır.

Edebiyatımızda ilk edebi roman olarak kabul gören *"İntibah*", uzun bir Çamlıca betimlemesiyle başlarken R. Mahmut Ekrem'in *"Araba Sevdası"*nda, Çamlıca, Üsküdar, Feriköy, Göksu gibi eğlence yerlerinden bahsedilir, Halit Ziya'da ise seçilen mekân genelde Beyoğlu ve çevresidir.[77]

Tarihi romanlarda da coğrafi unsurlar önemli yer tutar. Bunun nedeni dönemin konu itibariyle savaşların geniş yer tutması, dönemin özelliği ve macera unsurlarıdır ki bu durum tarihi romanların teknik bakımından sorunlu olmasına yol açar.[78]

Tarih boyunca Orta Asya'dan Afrika ve Avrupa'ya kadar birçok kıtada İstanbul başta olmak üzere birçok şehirler ülkeler fethetmiş olan Türkler çok geniş bir coğrafyaya yayılmıştır. Bu durum Türk kültürü ve kimliği üzerinde çok farklı coğrafya ve kültürün etkili olmasını sağlarken Türkler de birçok coğrafyada, ülkede, şehirde kendine ait maddi ve manevi kültürel değerler bırakmıştır. Bu durum tarihi romanlarımıza Orta Asya'dan Anadolu'ya geniş bir coğrafyanın yansımasını sağlamıştır.

Tarihi romanlarda Türklerin uzun süre yaşadıkları iki farklı bölge vardır; Türklerin İlk yurdu sayılan Orta Asya daha sonra ise İslamiyet'in kabulüyle birlikte Anadolu ve Asya. Selçuklu tarihini işleyen romanlarda mekânlar daha çok Asya topraklarındayken Osmanlı tarihini işleyen romanlarda mekânlar Asya'dan Anadolu'ya kayar ve Osmanlının sınırlarının genişlemesiyle üç kıtayı kapsar.

Tarihi romanlarda; dağ, deniz, nehir, çöl, ova gibi tabii coğrafya unsurlarıyla saraylar, evler, köşkler, yalılar, camiler, medreseler, hanlar gibi 'yerleşilen coğrafya unsurları' olmak üzere iki çeşit mekân mevcuttur. Bu mekânlar romanlarda

---

[76] a.g.m., s.153-154.
[77] İsmail Karaca, "Tarihî Romanlarda Mekân-Coğrafya", s.77.http://dergipark.gov.tr/download/article-file/158132/ (Erişim Tarihi: 12.12.2018).
[78] a.g.m., s. 77.

genellikle tarihi olaya ve kahramana göre ihtiyaç duyulan ortamı sağlamak için seçilir.[79]

Ahmet Mithat Efendi, "parçalanmaya en yakın Arnavut topraklarını seçtiği 'Arnavutlar Solyotlar' romanında"[80] dönemin Balkan coğrafyasının "etnik, kültürel, siyasi ortamını"[81] tarihi olduğu gibi aktarmak yerine tasvir ederek anlatmaya çalışmıştır. Cobutoğlu, çalışmasında yazarın söz konusu eseri ve *Gönüllü* romanı ile ilgi şunları aktarır:

> *"Bu coğrafyanın XIX. yüzyıldaki siyasî, sosyal, kültürel anlamda yaşadığı çalkantıları, Fransız İhtilâli neticesinde ortaya çıkan ayrılıkçı fikirleri ve bu fikirlerin Balkan halkları üzerindeki etkisini göz ardı edemeyen yazar, Osmanlı Devleti için son derece önemli olan bu yarımadayı merkeze aldığı eserlerinde, XIX. yüzyılı hazırlayan XVIII. yüzyılın siyasî gelişmelerine, bu gelişmeler içinde coğrafyanın, coğrafî konumun önemine yer vermiştir. Gerek fizikî gerek beşerî coğrafyaya ait unsurlar işlenirken Balkan Yarımadası'nın özellikle Yunanistan'ın güney ve orta kesimlerinin seçilmesi reel tarihî vakalarla beraber değerlendirildiğinde coğrafya ve tarihin kesiştiği bir alana tekabül etmektedir."*[82]

Ahmet Mithat bu eserde, bölgenin topografik yapısı, iklimsel özellikleri, arazi yapısı, nüfus, yerleşme, siyasi ve kültürel özellikleri gibi konularda bilgiler verir. Ahmet Mithat, gerektiğinde olayların geçtiği şehir ya da bölgelerle ilgili bilgi veren ilk yazarımızdır.[83]

Kilit adlı romanında Türklerin Anadolu'ya göçünü anlatan yazar Mustafa Necati Sepetçioğlu, Ceyhun ve çevresini olumsuz tabiat ortamıyla yansıtır. Ceyhun buz tutar ve göçün zorlukları yani Türklerin batıya gelişi yolundaki engelleri vurgular.

---

[79] a.g.m., s. 79.
[80] a.g.m., s. 78-79.
[81] Aslan Cobutoğlu, *a.g.t.*, s. 211-212.
[82] *a.g.t.*, s. 212.
[83] Karaca, a.g.m., s. 79.

Romanda Ceyhun, Merv ve çevresinden Anadolu'ya uzanan oldukça geniş bir coğrafya verilir. Türklerin Anadolu'yu yurt edindiği zamanlardaki coğrafyayı yansıtması bakımından önemli bir eserdir. Ayrıca Türkler Merv şehrinde yaptıkları imar faaliyetleri, yeni binalar, medreseler, camiler, hanlar ve hamamlarla şehri bayındır hâle getirir. [84]

> *"Merv, Çağrı Beyin oturduğu şehir olmanın zevkine varıyormuş gibi güze dönen yaz sıcaklarında gerinip duruyordu. Hamamlar yapılıyor, mescitler yapılıyor; camiler, konaklar yapılıyordu. Selçuklunun o eski, o bir zamanlar çoluğunu çocuğunu büyüttüğü çadır mahrutîliği, sivri kemerlerle; tonozlar üstünde çadırımsı kabartılarla taşa, tuğlaya dönüyordu. Çağrı Bey'in Mervi, çarşısından pazarına, dut yapraklarından ipek tezgâhlarına kadar değişiyor, kaynıyor, gelişiyor ve büyüyordu. Merv'in doğusundan batısına varan ana yoldan dizi dizi, zırhlı zırhsız çeriler, süğlün atlar üstünde daha genç gidiyor; Merv'in kuzeyinden güneyine ulaşan ana yoldan dizi dizi zırhlı zırhsız çeriler yüğrük atlarında daha dinç dönüyorlardı. ... (s. 202)"*[85]

Konusu İstanbul'da geçen ve Kâğıthane, Tahtakale, Beyazıt, Fatih, Cihangir ve Kanlıca gibi mekânların kullanıldığı Reşat Ekrem Koçu'nun *Esirci Başı* romanında yazar, III: Ahmet'in son dönemlerini ve Patrona Halil isyanını işler.

Koçu, romanda adeta İstanbul'un bir genel panoramasını verir:

> *"İstanbul muazzam bir belde idi. Beyaz badanalı duvarlarının üstünden yasemin dalları sarkmış, şehnişlerine karanfil ve fesleğen saksıları dizilmiş ahşap oymalı, nakışlı ve temiz Türk evlerinin arsındaki dar bir sokaktan yedi tepeden birine tırmanan bir yolcu, birdenbire geniş bir meydan ile karşılaşabilirdi: Ulu çınarların, selvilerin ve atkestanelerinin gölgelediği bu meydanda; medreseleri, çarşısı, hamamı, aşhanesi, imareti ile muazzam bir mabet yükselirdi. Fener'den gelen yolcu Sultan Selim'i Unkapanı'ndan gelen Şehzade'yi, Uzunçarşı'yı dolaşan*

[84] a.g.m., s. 81-86.
[85] a.g.m., s. 83.

Süleymaniye'yi, Çakmakçıları tırmanan Beyazıt'ı görürdü. Bir Bizans kemerinin altından geçen, ya üç yüz odalı bir saray yahut seksen odalı bir konak bulurdu. İleride bir han, daha ileride bir hamam, beride sıra sıra kahveler, bir köşede yeşile boyanmış demir parmaklıklar arasında kabir taşları, öbür tarafta bir çeşme vardır. Muazzam mabetleri, sarayları, hanları, hamamları, tımarhaneleri, zengin çarşıları pazarları ile İstanbul muazzam bir şehir idi.(s. 68)"[86]

Servet-i Fünûn şair ve yazarlarından Cenap Şehabettin'in *Hac yolunda, Avrupa Mektupları* ve *Afak-ı Irak* adlı seyahat eserleri de bu bağlamda dikkat çekici veriler sunmaktadır. Yazar, 1914 yılında gerçekleştirdiği Irak gezisi esnasında edindiği bilgileri ve gözlemlerini aktardığı Afak-ı Irak adlı eserinde Basra'dan Bağdat'a geçerken gördüğü manzarayı şöyle aktarır.

"Artık bir sinematograf gibi sadıkane ve lakayd-ı belagat zabt-ı meşhudat ile iktifa edeceğim: İşte bir kum viranesi üstünde birkaç kerpiç mukaabından mürekkep bir karye-i fakire; toprak gibi solgun, çöl kadar bî-hayat, bir harâbe-i metrûkeden daha tenha…. Gûya kumların çamurlanarak kabarmasıyla vücûda gelmiş bir köy! Eğer bir tarafa çömelmiş birkaç bedevi görmesem bu hüznabadın kunduzlar tarafından inşa edildiğinde kâni' olacağım, o kadar hakîr, o kadar çürük, öyle iptidai… (71)"[87]

Yazar her ne kadar sadece görüneni kaydettiği mesajını verse de son kısımda Arap halkını kunduzlara benzeterek kendi yorumunu katmaktan da geri durmamıştır. Abdülhamit'in sansür ve istibdat dönemine rast gelen Servet-i Fünûn yazarları dönemin sosyal ve siyasal şartlarından oldukça etkilenmiştir. Siyasi baskı ve biraz da mizaçlarının etkisiyle bireysel konulara yoğunlaşmış ve Tanzimat ile başlayan sadeleşme çabalarını bertaraf ederek dili daha da ağırlaştırmışlardır. Bu dönemde özellikle romanda teknik bakımdan oldukça başarılı eserler verilmiştir.

[86] a.g.m., s. 86.
[87] İrfan Karakoç, "Biraz Renk Biraz Şehvet O Sensin İşte: Cenap Şahabettinve Osmanlı'nın "Orient"İnde Dört Gezinti", *International Journal Of Human Sciences*, Volume 13/1, 2016, s. 76.

Servet-i Fünûn döneminin sosyal ve siyasal şartları ve bilhassa siyasi baskı yazarların mizaçlarını etkilerken eserlerine de yansır ve eserlerde geniş mekândan çok dar mekâna yer verirler. Bu sebeple toplumsal konulara pek değinemeyen Servet-i Fünûn yazarları mizaçlarının da etkisiyle içe kapanmaya başlamış ve bu içe kapanış da yazarların romanda daha çok kapalı-dar-iç mekân kullanmasına, psikolojik unsurların öne çıkmasına sebep olmuştur. Aslında Servet-i Fünûn sanatçılarının dönemin şartları nedeniyle yaşadığı hayal-hakikat çatışması büyük ölçüde eserlerine de yansır. Yeni Zelanda'ya gitme hayalleri hakikate yenilir ya da belki de baştan yeniktir. Şiirde öteye duyulan özlemle beliren bu durum romanın kahramanların hayallerinin yerle bir olması ve hakikatin galip gelmesiyle son bulmasına sebep olur. Hayal-hakikat ekseninde gelişen olay örgüsü mekânın bu çatışmayı yansıtmada kullanılması hatta daha etkileyici bir biçimde okuyucuya sunması bakımından önemlidir. Mekân sanki kahramanların duygu dünyasını sezer ve ona göre şekillenir. Sanki mekânın ruhu vardır da kahramanın görmek istemediği hakikatleri ona haykırır ve Servet-i Fünûncularla birlikte edebiyatımıza mekânın ruhu giriverir.

Aşk-ı Memnu'da Bihter, Adnan Bey ile evliliğinde "aşkın" eksikliğini fark edip hakikatle yüzleşmeye başladığında evde onu mutsuz eden şeyleri sıralamaya başlar. Bihter kendini o eve ait hissedemez. Bu durumu da evin anahtarlarıyla anlatır:

> *"Yavaş yavaş eve tasarruf hakkını teyit etmiş [sağlamlaştırmış] idi. Şimdi bütün anahtarlar elinde idi. Yatak takımlarına, ince kilere, bir evde bütün saklanarak tutulan şeylere doğrudan doğruya nezaret [eşlik] ediyordu, onlarla başka bir vasıtanın müdahalesine müsaade etmeyecek kıskançca münasebetleri [ilişkileri] vardı, lakin belinde ince bir zincirle şakırdayarak sallanan bu anahtarların arasında asıl evin ruhunun anahtarı eksik idi."*[88]

Ev, cansız bir mekân, bir dekor olmaktan çıkar, bir ruha sahip olan canlı bir varlığa dönüşür ve Bihter'i kabul etmez. Evin ruhu başta Nihal olmak üzere evin çalışanlarıdır ve Bihter, Nihal'i kazanamadan diğerlerini de kazanamaz. Annesine aşırı düşkün olan Nihal ise bir türlü Bihter'i kabullenmez ve bu yuvaya ortak etmek

[88] Halid Ziya Uşaklıgil, *Aşk-ı Memnu,* Özgür Yayınevi, İstanbul, 2009, s. 207.

istemez. Zenginlik ve her istediğine ulaşabilme arzusu ile bu yalıya gelen ve bu yolda yaşça büyük eş ile üvey genç bir kızı bile kabul eden Bihter, hakikatle yüzleşir ve anlar ki bu yalı bütün ihtişamına, ona sunulan bütün imkânlara rağmen onu hayal ettiği gibi mutlu edemez. Uşaklıgil, kapı anahtarından ve evin ruhundan yola çıkarak Bihter'in hakikatle yüz yüze gelip kendini yalıya ait hissedememe ve yabancılaşma duygularını etkileyici bir biçimde okuyucuya aktarır.

Servet-i Fünûn romanında mekân bir dekor olmaktan çıkıp özelleşir, derinleşir ve zenginleşir. [89] Toplumsal konuları işleyen Tanzimat yazarlarının aksine Servet-i Fünûn yazarları bireysel konulara yöneldiği için toplumsal mekânlar yoktur. Tanzimat'ta Doğu-Batı çatışmasının sembolize edildiği mekânlar "yuva"ya dönüşür, hayal-hakikat çatışmasını, ihtirasları yansıtmakta kullanılır. *Aşk-ı Memnu* romanında ise Adnan Bey'in yalısı Bihter gelmeden önce içinde yaşayanlarla birlikte bir cennet gibi tasvir edilmiş ve Bihter'in gelişiyle adeta cehenneme dönüşmüştür.[90]

Tanzimat döneminde kapalı mekân olarak kullanılan yalı, köşk, konak gibi mekânlar Servet-i Fünûn yazarları tarafından da sıkça kullanılmakla birlikte kullanma biçimi ve mekânlara yükledikleri anlam bakımından birbirinden farklıdır. Tanzimat'ın yüzeysel ve abartılmış mekân tasvirlerine karşılık Servet-i Fünûn yazarları daha ayrıntılı, karakterlerin ruhsal durumlarının mekâna yansıtıldığı ve soyutlaştığı derinleşen tasvirlerle mekânı kullanmışlardır.

Toplumsal konulardan kopuşla mekân bireyselleştirilmiş, yapılan tasvirlerle mekân herhangi bir konak, herhangi bir yalı olmaktan çıkmış, kahramanların karakterlerini yansıtan ve kahramanlara, bir anıya, bir duruma özgü ayrıntıları içinde barındıran özel mekânlara dönüşmüştür. *Mai ve Siyah* romanında Ahmet Cemil ve ailesi kira evinden kurtulup kendi evlerine taşınır ve babası ile validesi arasında pembe odaya mı yoksa sofaya mı serileceği kararlaştırılamayan halı üzerinden anlaşmazlık çıkar. Bu bahsi kapatmak için ev halkı arasında oylama yapılır, hizmetçi kız hakem tayin edilir ve sonunda karar talihe bırakılıp kura çekilir. Sonuçta halı pembe odaya serilir.

[89] Abdülhaki Tuğluk, *Servet-i Fünûn Romanında Mekân*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya, 2012, s. 20-21.
[90] Berna Moran, *Türk Romanına Eleştirel Bir* Bakış 1, İletişim Yayınları, İstanbul 2002, s. 107.

Ahmet Cemil'in babasının vefatının aile üzerindeki etkisi de bu oda üzerinden anlatılır:

> *"O vakitten beri o pembe odanın içinde o kilim döşemenin üstünde bir şey noksan [eksik] idi, bu evin bütün havasında hayatın büyük bir unsuru [ögesi] eksilmişti. O noksana kendilerini alıştıramamışlardı."*[91]

Eserde pembe oda ve halı baba ile özdeşleştirilmiş ve sonunda ailenin psikolojik durumu mekân üzerinden okuyucuya aktarılmıştır. Bu özdeşleştirme mekânı durağan olmaktan çıkarmış, anılarla yaşayan ve insanın psikolojisine etki eden canlı bir varlık konumuna getirmiştir.

Tanzimat'ta olduğu gibi mekân yine genellikle İstanbul'dur ve genellikle İstanbul'un eğlence merkezleri ön plandadır. Tanzimat romanında olduğu gibi Boğaziçi ve Boğaziçi tasvirlerine geniş yer verirler.[92]"Taksim, Şişli, Erenköy, Tarabya gibi zengin muhitler"[93] ile "adalar, korular, mehtaplar ve doğa manzaraları"[94], sandal sefaları, mesire yerleri Servet-i Fünûn romanında geçen başlıca mekânlardır.

Milli Edebiyat döneminde Türk edebiyatı başta dilde olmak üzere köklü bir değişikliğe gider. Servet-i Fünûncuların siyasi baskı nedeniyle bireyselleştirdiği roman Milli edebiyat döneminin siyasi, sosyal olayları ve yazarların sanat anlayışıyla yeniden ve daha köklü bir biçimde topluma yönelir. Yeni Lisan hareketiyle dil sadeleşir, yazarlar halka yönelir. Birinci Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı ile başlayan seferberlik yazarların yönünü halka ve Anadolu'ya çevirmesini sağlar. Özellikle Kurtuluş Savaşı'nın ilk yıllarında İstanbul'un işgali ile Anadolu'ya geçen ve Milli Mücadeleye katılan Halide Edip, Yakup Kadri gibi isimler hem Milli Mücadeleyi hem de Anadolu gerçeğini eserlerine yansıtmaya çalışırlar.

Yazarlar bir taraftan yanlış Batılılaşma ile yıkılan aile yapısı *(Kiralık Konak)*, Doğu-Batı karşılaştırması *(Sinekli Bakkal)* gibi konuları işlerken diğer yandan sıcağı sıcağına Kurtuluş Savaşı'nı *(Ateşten Gömlek-Yaban)* eserlerine aktarırlar. Kurtuluş Savaşı'nın romanlara yansımasıyla romanın mekânı genişleyerek İstanbul'dan

[91] Halid Ziya Uşaklıgil, *Maive Siyah,* Özgür Yayınevi, İstanbul 2013, s. 46.
[92] Tuğluk, *a.g.t.,* s. 78.
[93] Uygur, *a.g.t.,* s. 43.
[94] *a.g.t.,* s. 43.

Anadolu'ya kaymış olur. Savaşların etkisiyle artık mekân ve insan arasındaki etkileşim savaşların, siyasi ideolojilerin ekseninde şekillenir.[95]

Batılılaşmayla birlikte artık kahramanların yaşadığı ev "konak" değil "apartman"dır. "Özellikle 1908-1923 arasını anlatan Türk romanlarında 'apartman' bir dejenerasyon simgesi olarak kullanılmıştır."[96] Apartman ile birlikte Batılılaşan ve aslında Türk gelenekleriyle pek uyuşmayan mimari yapı ile Batılılaşma adına yozlaşmaya uğrayan yeni nesil bu dönem romanlarında kendine yer bularak "nesil çatışması"nın romanlara yansımasını sağlar. Tanzimat'tan 1950'lere kadar mekân seçimini etkileyen en önemli unsur Batılılaşma ve toplumda oluşan değişimdir.[97]

İstanbul ve semtlerinin yoğun bir şekilde romana yansıdığı önceki dönem eserlerine karşılık bu dönemde köy ve kasabalar da romanlarda mekân olarak yerini alır. Anadolu'nun çeşitli köyleri ve kasabaları mekân olarak işlenirken buralardaki halkın yaşama biçimi ile hayat şartları romanlara yansır. "Cumhuriyet devri romanının tohumları bu dönemde atılmaya başlar."[98]

Cumhuriyet dönemi romanı, yeniden ve sıfırdan kurulan bir rejimin getirdiği devrimler ile aydınların halka ve Anadolu'ya yönelmesiyle Anadolu'daki halkın sorunları, çağdaşlaşma ile birlikte toplumda oluşan değişmeler ekseninde şekillenir.

Başlangıçta Batılılaşma ve Doğu-Batı karşılaştırması ekseninde verilen İstanbul zamanla çağdaşlaşma ile toplumda oluşan değişmeler, toplumun bireyselleşmesi gibi konular ekseninde şekillenir. İstanbul romanlarda yer almaya devam ederken Anadolu ve Anadolu halkı da romanlarda kendine yer edinmeye başlar. Başarıyla sonuçlanan Kurtuluş Savaşı'nın ardından savaşın ardında bıraktığı izlerden, modern çağın açtığı toplumsal sorunlara, işçiler, kentlileşme ya da kentlileşememe gibi konular romanlarda yer alır.

Romanlardaki mekâna İstanbul'dan başka İzmir, Ankara gibi çağdaşlaşmaya başlayan büyük şehirler ile Anadolu'nun şehirleri, kasabaları, köyleri de eklenerek

---

[95] *a.g.t.,* s. 26.
[96]Ferda Zambak, *Türk Romanında Mekân*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Muğla 2007, s. 67.
[97] Uygur, *a.g.t.,* s. 29.
[98] a.*g.t.,* s. 27.

mekân genişlemeye başlar. Sabahattin Ali, *Kuyucaklı Yusuf* romanında Aydın ve Balıkesir'in Edremit ilçesini mekân olarak seçerken Orhan Kemal ve Yaşar Kemal Çukurova'nın gerçeklerini romanlarına yansıtır.

Köyden kente göçün yaşanmasıyla birlikte kentlerde –özellikle İstanbul'da- insan nüfusunun artması, kente göçen köylülerin buradaki sosyal hayata uyum sağlamaya çalışırken yaşadığı sorunlar, göçün neden olduğu kentsel değişim gibi birçok konu romanlarda yer alırken yazarların mekâna bakış açıları ve mekânı işleyiş biçimleri değişime uğrar. Ahmet Hamdi Tanpınar, baştan sona ironinin hâkim olduğu *Saatleri Ayarlama Enstitüsü'nde* mekân ve dekoratif ögeleri de ironi unsuru olarak kullanır. *Saatleri Ayarlama Enstitüsü*'nün çekirdeğini oluşturacak iç içe iki odadan ibaret olan daireyi belediye başkanı gelir ve Halit Ayarcı başkana daireyi gezdirmeyi teklif eder:

> *"Gezilecek ne vardı? Bizim odadan Halit Beyin odasına geçilecekti, o kadar. Fakat tecrübeli adamlar başka türlü oluyor. Belediye reisi bulunduğu yerle öteki odanın arasındaki birkaç adımı yarım saatlik bir mesafe yapmasını biliyordu."*[99]

Eserlerinde ve hayatında Çukurova önemli yer tutan ve edebiyatımıza işçi sınıfını getiren Orhan Kemal, yazdığı eserlerle "Türkiye gerçeği içinde Çukurova'nın sınıfsal hareketlerinin ve ekonomik çatışmalarının yakından tanığı olur" [100] ve dönemin sosyal ve siyasal coğrafyasını eserlerine aktarır. *Yazarın Hanımın Çiftliği serisi (Vukuat Var, Hanımın Çiftliği, Kaçak)* tarım ve fabrikada işçi olarak çalışan insanların dünyasını gözler önüne serer, tarımda makineleşmeyle değişime uğrayan, insan-toprak ilişkilerini toplumsal çerçevede romanlarına aktarır. Fakirleşen tarım işçileri, gelişen teknoloji ve siyasi yapıyla değişen toprak sahipleri işçilerin ilişkileri üç romanda derinlemesine işlenir.[101]

Türk edebiyatı coğrafya bakımından oldukça geniş ve zengin içeriklere sahiptir. Ancak bu alanda yeterince çalışma yapılamamıştır. Hasan Aktaş, çalışmasında şiir merkezli olarak edebiyat ve coğrafya arasındaki ilişkinin önemini vurgulayarak

---

[99] Ahmet Hamdi Tanpınar, *Saatleri Ayarlama Enstitüsü*, Dergâh Yay., İst. 2010, s. 230.
[100] Funda Masdar, "Orhan Kemal Uyarlamalarında Çukurova Gerçeğinin Yansımaları*", Turkish Studies,* Volume 7/4 (Fall 2012) s. 2392.
[101] a.g.m., s. 2392.

birtakım önerilerde bulunur. Bu önerilerden ilki, edebiyat-coğrafya merkezli (geo-litteraire) okumalar gerçekleştirilip Türk edebiyatının ana hatlarının oluşturulması üzerinedir. Oldukça geniş bir coğrafyaya sahip olmasından dolayı coğrafya merkezli okumalar açısından zengin bir içeriğe sahip olan Türk Edebiyatı ile ilgili her türün kendi içerisinde ayrıldığı dönemlere ait ayrı ayrı dönem haritaları oluşturulmalıdır. Dönemin sosyal, siyasal ve ideolojik anlayışını da ortaya koyan bu haritalar ışığında her türün kendine ait "Büyük Tür Haritaları" çıkarılmalıdır.[102]

Bir diğer öneri, Edebiyat ve coğrafyacıların bir araya gelerek ve iki bilim dalının da gelişmesi için işbirliği yapmaları yönündedir. Edebiyat ve coğrafya disiplinleri arasındaki gerekli iletişim sağlanarak bu iki disipline yeni perspektifler kazandırılmalıdır. İçerisinde hem sanatı hem bilimi barındıran edebiyatın coğrafyadan kazanacağı çok şey vardır. Ayrıca sanatçılar tarafından üretilen edebî türlerin coğrafya kapsamında yeniden yorumlanmasıyla ortaya çıkacak yeni bir terminoloji oluşturulmasına ihtiyaç vardır. Bu bağlamda öncelikli olarak iki bilim arasında kurulacak ilişki için planlamalar yapılmalıdır. Coğrafya ile edebiyat arasındaki önem arz eden ve coğrafyanın edebiyatı etkileyen fizyolojik yansımalarının ne olduğunun tarihsel incelemelerle beraber yapılması oldukça önemlidir.[103]

Disiplinler arası ilişkilerde bir başka husus edebiyat ve coğrafya arasındaki ilişkiye yer vermeleri gerektiği üzerinedir. Edebiyat teorisi kitaplarında farklı disiplinler arasındaki ikili ilişkilere yer verildiği hâlde coğrafyanın edebiyat ile ilişkisine pek yer verilmemektedir.[104] Coğrafya ve edebiyatın ötekileştirilmesine müsaade edilmemeli iki bilim dalı da disiplin arası ilişkilerde hak ettiği konuma getirilmesi yönünde görüş beyan eder."[105]Ayrıca anlamın coğrafya haritasını çıkartmak gerekir. Öncelikli olarak yapılması gereken "anlamın coğrafya haritasının oluşturulmasıdır. Garplılar ve şarklılar tarafından kavramların içerisinin nasıl doldurulduğu hususunda gerekli tespitlerin yapılması büyük önem arz etmektedir. [106]

[102] a.g.m., s. 8.
[103] a.g.m., s. 10.
[104] a.g.m., s. 16.
[105] a.g.m., s. 22.
[106] a.g.m., s. 23.

Sonuç olarak edebiyat ve coğrafya arasındaki ilişki iki bilim dalı için de oldukça önemlidir. Bu durumda araştırmacıların bir an evvel bu konuya yönelmeleri hem coğrafyanın hem de edebiyatın gelişmesi için oldukça önemlidir. Orta Asya'dan Avrupa'ya kadar birçok mekânı-uzamı kapsamakla birlikte köklü ve geniş bir kültür birikimine sahip olan edebiyatımızın coğrafya bakımından ne kadar zengin bir içeriğe sahip olduğu aşikârdır. Bu nedenle akademisyenlerin acilen bu konuya yönelmeleri ve edebi eserlerin coğrafya merkezli okumaları bir an evvel genişletilmelidir.

1.2.2. Yaşar Kemal ve Coğrafya

Yazarlar için mekân kendilerini gerçekleştirme alanlarıdır ve mekân üzerinden kendini gerçekleştirmeye çalışan yazar mekâna bir kişilik, bir kimlik katar. Bunu yaparken de çoğu zaman içinde bulunduğu dönem ve yaşadığı, tanık olduğu olayların etkisini de yapıtına yansıtır. Tanzimat'tan itibaren topluma yönelen Türk yazarları özellikle Milli edebiyattan sonra Anadolu'ya ve Anadolu köylüsüne yönelerek toplumu etkileyen dönemsel olayları da okuyucuya yansıtmaya çalışmıştır. Anadolu'ya ve Anadolu köylüsüne yönelen bu yazarlardan biri de "asıl adı Sadık Gökçeli" olan Yaşar Kemal'dir. "1923 yılının Ekim sonlarında Adana'nın Osmaniye ilçesinin Hemite(Göğceli/Gökçeli/Gökçedam) köyünde doğan"[107] ve biyografisini eserlerindeki mekâna yansıtan yazar için doğduğu yer romanlarının kurgusunun ana karakteridir diyebiliriz. Çok iyi gözlem yeteneğine sahip olan ve kendini geliştirmesini bilen Yaşar Kemal eserlerinde genellikle Çukurova halkını ve coğrafyasını tüm çıplaklığıyla aktarmayı başarmıştır. Yaşar Kemal, kendisi için Çukurova yazarı diyenlere şöyle cevap verir: "Ben gökyüzünden yere inmedim ki, Çukurova'da bir köyde doğdum, bir kasabayı, bir şehri, bir toprak parçasını yaşadım. Akdeniz'i Torosları yaşadım. Kafka bir bürokrat takımı içinde yaşamasaydı Dava'yı,

[107] Yaşar Kemal'in hayatıve sanatçı kişiliği ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Ramazan Çiftlikçi, *Yaşar Kemal Yazar-Eser-Üslup,* Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1997; Arif Keskiner, *Yaşar Kemal'li Anılar,* Literatür Yayınları, İstanbul, 2008 *;* (haz.) Süha Oğuzertem, *Geçmişten Geleceğe Yaşar Kemal,* Bilkent Üniversitesi Türk Edebiyatı Merkezi Uluslararası Yaşar Kemal Sempozyumu, Adam Yayınları, İstanbul, 2003 ; Fethi Naci, *Bir Hikayeci: Sait Faik Bir Romancı: Yaşar Kemal,* Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1990 ; Ömer Zülfü Livaneli, Gözüyle Kartal AvlayanYazar Yaşar Kemal, Doğan Yayıncılık, İstanbul, 2006.

Şato'yu yazabilir miydi?(…) Dostoyevski Petrograd'ı, Sibirya'yı yaşamasaydı, oradaki insanları yaşamasaydı, insan psikolojisini böylesine sağlıklı, derinlemesine verebilir miydi?"[108]

Yazar, Hemite köyünden ikinci sınıfta okumak için Kadirli'ye amcasının yanına gitmesiyle ayrılır. Daha sonra da ortaokulu okumak için Adana'ya gitmek zorunda kalır. Daha sekiz yaşında şiir söylemeye başlayıp "Âşık Kemal" olarak adını etrafa duyuran ve maddi imkânsızlıklara rağmen hem çalışıp hem okula giden yazar hastalığı ve edebiyat çalışmalarına yoğunlaşması sebebiyle okulunu aksattığı için yatılı öğrencilik hakkını kaybederek okulundan ayrılır. Birçok farklı işte çalışan yazar, Adana'da edebiyatçı aydınlarla tanışarak kendini geliştirmeye ve yetiştirmeye çalışır. 1944 yılında askere gider ve iki yıl "Dörtyol-Palas, Kayseri ve Talas'ta"[109] askeri görevini yerine getirir. 1950 yılında Adana'da Kozan Cezaevi'nde üç-dört ay yatar. 1951 yılında İstanbul'a gelen yazar Cumhuriyet gazetesinde işe başlayarak Anadolu'nun değişik yerlerinde röportaj yapmak üzere inceleme gezisine çıkar. 1952 yılında İstanbul'a dönüp yerleşen yazar Yahudi kökenli Thilda Hanım ile evlenir. Bir dönem siyasete de atılan yazar 1978-1980 yılları arasında İsveç'in başkenti olan Stockholm'de yaşar.[110] Çeşitli sebeplerle Fransa'da, Almanya'da ve Amerika'da da bulunan, eserleri birçok dilde basılan yazar birçok ödül almış, birçok defa da Nobel Edebiyat ödülüne aday gösterilmiştir. Yazar 4 Ocak 2015'te İstanbul'da hayatını kaybetmiştir.[111]

Yaşar Kemal, çocukluğuyla ilk gençlik yıllarının geçtiği ve halkını, coğrafyasını çok iyi tanıdığı Çukurova'yı tüm gerçekliğiyle eserlerine yansıtmaya çalışmıştır. Bunu yansıtırken "Akdeniz coğrafyası, doğa tasvirleri, bitki örtüsü, dağ, deniz ve iklim gibi özelliklerinin yanı sıra etnik unsuları da işlemektedir."[112] Coğrafyayı sadece bir yer bilimi olarak görmeyen yazar coğrafya ve insan arasındaki bağı ve ilişkiyi de etkili bir biçimde işlemiştir. "Romanlar bireye bir dünya modeli sunar" ve "Şahitleri kalmayan vakaların anlatıldığı bir dünya" olan bu romanlar "başlı başına bir coğrafyadır, yeryüzüdür, tarihin de içinde olduğu, zamanın bazen durduğu, bazen

[108] Alpay Kabacalı, *A'dan Z'ye Yaşar Kemal,* YKY, İstanbul 2004, s. 20-21.
[109] Emel Kefeli, *Edebiyat Coğrafyasında Akdeniz*, s. 223.
[110] *a.g.e.* s. 223.
[111] Çiftlikçi, *a.g.e.,* s. 8-28.
[112] Kefeli, *a.g.e.,* s. 211.

koştuğu, atladığı ya da döndüğü bir mekân" olarak kurgu ve gerçeği harmanlar.[113] Yaşar Kemal de romanlarında kullandığı mekân olan Çukurova'yı canlı bir perspektifle, tarihiyle, kültürüyle, insanıyla eserlerinde kullanır.

Yaşar Kemal için Adana'da yaşadığı yıllar Çukurova'yı eserlerinde yansıtmasına kaynaklık ederken Anadolu'yu aktarmasına da Cumhuriyet gazetesine yaptığı röportajlar sırasında Anadolu'yu gezmesi, gözlemlemesi, insanlarla yaptığı sohbet ve derlemeleri kaynaklık eder. Yaşar Kemal kendi yaşadığı ve gördüğü Akdeniz'i eserlerine yansıtmıştır. Bu yüzden yazarın mekân seçimine "kendini ait hissettiği yer" olarak bakılmalıdır. Bir eser içinde doğduğu topluma aittir ve esere bu niteliği kazandıran kişi de yazardır. Yazar esere bu nitelikleri kazandırabilmek için uzamlardan yararlanır. Uzamın simgesel işlevi özellikle betimlemelerde kullanılan eğretileme ve düz değişmecelerin incelenmesiyle ortaya çıkar, bu da kişilerin olayların geçtiği uzamlara bağlayan ilişki görülür.[114]

Yazarın seçtiği mekân romanın yapısındaki diğer unsurlar üzerinde de etkilidir. Kurgunun oluşturulması ve karakterlerin belirlenmesi de yazarın mekânla arasındaki ilişkiyi bize yansıtmaktadır. Metin nasıl kapsanan iç dünya ile kapsayan dış dünyayı karşı karşıya getiriyorsa anlatıda beklenen ve hissedilen bir uğursuzlukla birbirinden ayrılan bir "*önce*" bir "*sonra*"yı da karşı karşıya getirir.[115]

[113] Aslan Cobutoğlu, *a.g.t.,* s. 93.
[114] Gaston Bachelard, *Uzamın Poetikası*, İthaki Yayınları, İstanbul 2008, s. 250.
[115] *a.g.e.,* s. 257.

BÖLÜM 2

YAŞAR KEMAL'İN ROMANLARINI COĞRAFYA MERKEZLİ OKUMA

2.1. Fiziki Coğrafya

Fiziki Coğrafya; atmosfer, litosfer, hidrosfer ve biyosfer ile onların karşılıklı olarak birbirlerini etkilemesini inceleyen bilim dalıdır. Yine topraktaki fiziksel, kimyasal ve biyolojik olaylar, bunların ortaya çıkardığı sonuçlar bu bilimin inceleme kapsamındadır.[116]

Yazarın eserlerine fiziki coğrafya üç şekilde aks etmiştir; iklim ve bitki örtüsü, topografya ve hayvan coğrafyası.

2.1.1. İklim ve Bitki Örtüsü

İklim

Akdeniz Bölgesi, yazları sıcak ve kurak, kışları ılık ve yağışlı geçen bir iklime sahiptir. Buna bağlı olarak sıcak hava insanları hâkimiyeti altına almış, psikolojik ve fizyolojik bakımdan etkilemiştir. Yazar, romanın birçok yerinde bölge insanın sıcaktan şikâyetini dile getirmiş, insanlar ile birlikte bahsi geçen bölgede yetişen bitkilerden de söz etmiştir. Şüphesiz ki Çukurova, ülkemizde en verimli topraklara sahip başlıca yerlerden biri olmasıyla birlikte bitki çeşitliliği bakımından da dikkate değer bir farklılık göstermektedir.

Akdeniz iklimi her ne kadar ılıman bir özelliğe sahip olsa da Anadolu yer şekilleri bakımından dört iklimi de içinde barındırır. Doğu Anadolu bölgesi ve yüksek yerler aşırı soğuk bir iklime sahipken özellikle Güneydoğu Anadolu bölgesi sıcak ve kuraktır. Yaşar Kemal'in *Dağın Öte Yüzü* serisi ile *Binboğalar Efsanesi* romanında iklim kahramanların mücadele ettiği bir engel ve yaşamlarını zorlaştıran olumsuz bir

[116] Bkz. http://www.cografya.gen.tr/egitim/fiziki/ (Erişim Tarihi: 23. 12. 2016).

unsur olarak çıkar karşımıza. *Bir Ada Hikayesi* serisi ise Ege'de yer alan ve ılıman bir iklime sahip olan Karınca Adası'nda geçer. Ancak adadaki kahramanların geçmişinin anlatıldığı kısımlarda Avrupa, Anadolu ve Afrika olmak üzere birçok coğrafyanın iklim özellikleri insanların yaşamlarını zorlaştıran bir unsur olarak aktarılır. Romanlarda iklim aşırı sıcak, aşırı soğuk, yağmur, fırtına, sel, rüzgâr gibi özellikleriyle kimi zaman kahramanların hayatını tehdit edecek hatta sonlandıracak kadar tehlikeli bir unsur olarak olay örgüsünde yerini alırken kimi zaman da olayları başlatan ana unsur ya da olayların akışına yön veren yardımcı unsur olarak çıkar karşımıza.

Ortadirek, Yer Demir Gök Bakır ve *Ölmez Otu* olmak üzere üç kitaptan oluşan *Dağın Öte Yüzü* serisinde Toros dağlarından Çukurova'ya pamuk toplamaya giden köylünün hem coğrafya ile hem de birbirleriyle olan mücadelesi aktarılır. Sonbahara doğru Çukurova'ya uzun ve zorlu bir yolculukla inen köylüler pamuk tarlasında çalışarak bir yıllık geçimlerini sağlayacak olan parayı kazanmaya çalışırlar. Serinin ilk romanı olan *Ortadirek*'te de Çukurova'ya yapılan bu zorlu yolculuk ön plandadır. Seride mevsimin olayların başlangıcını tetikleyen unsur olduğu görülür. Romanın başında köylüler Çukurova'ya inecekleri zamanı beklemektedirler. Köylüler sonbahara doğru Çukurova'ya inerler. Ancak Muhtar Sefer, Delice Bekir ile toprak sahiplerinden aldığı rüşvet için köylüleri kimsenin girmek istemediği verimsiz tarlalarda çalıştırmak ister. Bunun içinse diğer köylülerin Çukurova'ya inmesi ve verimli tarlaların dolması gerekmektedir. Çukurova'ya inme vakti gelmesine rağmen M. Sefer sırf aldığı rüşvet için köylüleri bekletir. Taşbaşoğlu ve Uzun Ali ise bu durumun farkındadırlar. Diğer köy sakinlerinin de durumu fark etmeleri için ellerinden geleni yaparlar. Yine de Sefer'in oyununu bozamazlar ve sonunda zorlu yolculuk başlar. Bu yolculukta Meryemce, Koca Halil, Uzun Ali ile birlikte doğa da bir karakter olarak ön plana çıkar. Çünkü doğa onlar için hem aşılması gereken bir zorluk hem içinde barındıkları bir yuvadır. Sonbaharda yapılan ve yaklaşık iki hafta süren bu yolculukta Yalak köylüleri gündüz aşırı sıcakla, gece aşırı soğukla mücadele eder. M. Sefer'e karşı mücadelesini kaybeden köylü tüm gücünü doğayla olan mücadelesini kazanmak için harcamaya başlar. Fazla yüke dayanamayan Ali'nin atı ölür, 80 yaşındaki Meryemce de bu zorlu yolculuğu yayan ya da Ali'nin sırtında yapmak zorunda kalır. Bir taraftan sıcak ve soğuk, bir taraftan yaşlılık ve

ağır yükler bu aile için yolculuğu iyice zorlaştırmaktadır. Zaten romanın sonunda Çukurova'ya da en son onlar iner. Bu uzun yolculukta yorulduklarında ve geceleri dinlenmek üzere ormanda barınmaya çalışan köylüler soğuktan korunmak için ateş yakar. Erciyes'ten gelen bulutlar ve soğuk esen rüzgâr yolculuk yapan köylüye korku salar. Yağmur sadece havanın soğuması demek değildir. Sel gelmesi ve köylünün sele kapılması yani ölüm demektir. Ağaçların ıslanması ve köylünün ısınmak için ateş yakamayıp satlıcan (zatürre) olması, kırfıcan (kırıp geçirip) dökülmesi demektir. Ancak köylüler bu yağmur yüklü bulutlardan yine de kurtulamazlar. Bu noktada köylünün coğrafyayı ve iklimi iyi bilmesi onlar için hayati önem taşır. Uzun Ali'nin eşi Elif yağmurdan korunmak için çadır yapmak ister. Ancak bu coğrafyayı iyi bilen Ali "Bu tosun gibi yağmura, bu kabarıp gelene çadır"ın dayanmayacağını söyler. *(OD s.32*) Söylediği gibi de olur. Elif'in ağaca bağladığı çulun ipleri yağmura dayanamaz ve ateş de söner. Sabaha kadar birbirlerine sarılarak soğuktan korunmaya çalışırlar. Sabah uyandıklarında ise yağmur dinmiştir ama onlar perişan hâldedir. Uyanıp ayağa kalkan Ali, kanın kızışması için yağmur sonu koşmak gerektiğini söyleyerek çocukları kaldırır. Elif de Meryemce'yi kaldırır ve hep birlikte koşmaya hareket etmeye başlarlar. Biraz kendine gelen Meryemce hemen yola koyulur. Çünkü bu yağmurlar kırkikindi yağmurlarıdır ve gündüz dursa da gece tekrardan yağar. Bu nedenle bir an evvel Çukurova'ya varmaları gerekmektedir. Bunu bilen Meryemce kurunmayı bile düşünmeden, üstüne başına çeki düzen bile vermeden hemen yola düşmüştür*. (OD s.326)*

Yağmur, toprak insanı için vazgeçilmez bir unsurdur. Yağmur yağmadığında yaşanan kuraklık ve topraktan ürün alınamamasıyla yaşanan kıtlık halkın aç kalması demektir. Bu zorlukları bu kıtlığı yaşayan halk ise yağmurun kıymetini bilir. Yağmur onlar için berekettir. Ancak Yaşar Kemal'in bu serisinde halkın yağmura bakışı bu duruma aykırıdır. Çukurova'da pamuk toplayan Yalak köylüleri için yağmur demek bütün pamukların toprağa dökülüp çamura bulanması demektir. Bu durumda hem pamuğu toplaması zor olur hem de tarla sahibi pamuğun kilosuna daha az para verir. Bu yüzden bir yıllık geçimleri pamuktan alacakları paraya bağlı olan ırgatlar için yağmur ölümdür. Bu nedenle de köylüler yağmur yağmasını istemez ve eğer yağmur bulutları görünürse de yağmur duası yerine yağmursuzluk duasına çıkarlar. *(ÖO s.249)*

İlk olarak 1971 yılında basılan ve yirmi dokuz bölümden oluşan *Binboğalar Efsanesi* romanında da yağmur olumsuz bir unsur olarak karşımıza çıkar. Osmanlı konargöçer Türkmenlerin yerleşik hayata geçmesini sağlamak için iskân politikası oluşturur. Bazı Türkmenler için konargöçerlik köklü bir gelenektir ve vazgeçmek istemezler. Osmanlıya direnseler de sonunda birçok oba yerleşmek zorunda kalır. Ancak Cumhuriyet dönemine kadar yerleşmeye direnen ve konargöçerliğe devam eden az sayıda obalılar vardır. İşte romanda da konargöçer geleneği devam ettirmek isteyen Karaçullu obasının yerleşik hayata geçmemek için yaptığı direniş, kışlak bulmaya çalışırken köylülerle, ağalarla ve kolluk görevlileriyle yaşadıkları çatışmalar ve doğa ile mücadeleleri anlatılır. Obalının hikâyesi mevsim değişikliği ile başlar. Çünkü yazları dağlarda geçiren obalılar sonbaharda dağların aşırı soğuk olması nedeniyle barınamazlar. Romanda obalı nereye konsa birileri gelir ve onlardan ya haraç ister ya da onları kovarlar. Göç esnasında ise yağan yağmurla hayvanların ve çocukların çamura batması obalıyı perişan eder. Kışlak bulmak macerasında iklim onlar için mücadele edilmesi gereken bir zorluktur.

Yağan yağmur kimi zaman da selin habercisidir. Bu nedenle de insanlar için bir tehdit, bir korku unsurudur. İçerisinde Köroğlu'nun Meydana Çıkışı, Karacaoğlan ve Alageyik adlı üç halk hikâyesinin yer aldığı *Üç Anadolu Efsanesi* romanında Karacaoğlan'ın en yakın dostu da sele yenik düşerek ölür. Romanda Karacaoğlan, Bey kızı olan Elif'e sevdalanır. Ancak Elif'in babası kızını bir âşığa vermek istemez ve Elif ile Karacaoğlan'ın ilişkisini öğrenince Karacaoğlan ile arkadaşı Halil'i öldürmeye niyetlenir. Babasının Karacaoğlan'ı öldüreceğini öğrenen Elif ise onu ve arkadaşını saklar. Daha sonra da birlikte kaçarlar. Başka bir obaya sığınan âşıklara düğün yapılır. Ne var ki obanın beyinin oğlu Elif'e musallat olur. Ondan kurtulmak isteyen Elif Halil'in bir gece yanında yatmasını kabul eder. Fakat sabaha karşı çadıra gelen Karacaoğlan ikisini yan yana görünce çekip gider ve yıllarca geri dönmez. Elif ise onu bekler durur. Karacaoğlan'ın arkadaşı Halil de onun peşinden giderek Karacaoğlan'ı her yerde arar. Yıllar geçmiş Halil artık yaşlanmıştır. Bir ömrü yollarda geçirdiği için gücünü yitirmiştir. Sonunda da gelen sele karşı koyamaz kapılıp gider. Yine *Dağın Öte Yüzü* serisinin son kitabı olan *Ölmez Otu* romanında Memidik'in yanlışlıkla öldürdüğü Salih Ağa'nın cesedi yağmur ve Ceyhan nehrinin seli sayesinde ortadan kaybolur. Memidik kendisini dövdüğü için Sefer'i öldürmek

ister ancak karanlıkta Sefer zannederek Salih Ağa'yı öldürür ve cesedi kuyuda saklar. Ancak bir süre sonra kuyunun üstünde kartallar uçmaya başlar. Orada bulunanların kartallar nedeniyle cesedi bulacağından endişelenen Memidik cesedi kuyudan çıkartır ve yakmaya çalışır. Sonra vazgeçip çalıların içine saklar. Yağmur yağmasıyla gelen sel ise cesedi alıp götürerek Memidik'in cesetten kurtulmasını ve daha sonra Sefer'i öldürmesini sağlar. Bu noktada kartal-yağmur-sel olayların gelişmesinde önemli bir etken olarak karşımıza çıkar. Bir yandan insan hayatını olumsuz bir şekilde etkileyen ve kimi kahramanların ölümlerine yola açan yağmur diğer yandan da insanların yardımcı olan bir unsur olarak karşımıza çıkar.

Yağmurun fırtınaya dönüşmesi ise daha büyük bir tehlike demektir. Buna karşın romanlarda olayların gidişatını etkileyen bir fonksiyona da sahiptir. Yazarın 1956-1967 yılları arasında kaleme aldığı *Üç Anadolu Efsanesi* romanının ikinci hikâyesinde Karacaoğlan ve Elif kaçmaya çalışırken çıkan fırtına onlara engel olur. Mağaraya saklanan âşıklar geri dönmek zorunda kalır. Burada fırtına âşıkların kavuşmasını engelleyen ve kavuşmanın uzamasını sağlayan bir etkene dönüşür. Fırtına, *Bir Ada Hikâyesi* serisinde ise romanların başkahramanları olan Vasili ve Poyraz'ın birbirleriyle kaynaşmasını sağlayan bir unsurdur. Romanın geçtiği mekân olan Karınca Adası, daha çok Rumların yaşadığı bir adadır. Kurtuluş Savaşı sonrasında imzalanan Lozan Antlaşması ile mübadele kararı alınır. Bu karar neticesinde adada yaşayan Rumlar Yunanistan'a gönderilir. Fakat Vasili bu karara karşıdır. Aslında yüzyıllardır bu topraklarda yaşayan, bu topraklarda ölen Rumlar savaşlarda Türklerle omuz omuza savaşıp can vermiştir. Buna karşın mübadele kararı alınması doğup büyüdükleri topraklardan sürgün edilmek onlar açısından çok büyük bir haksızlıktır. Ancak ellerinden hiçbir şey gelmez ve sonunda adayı boşaltmak zorunda kalırlar. Vasili ise gizlenip kaçak bir şekilde adada yaşamaya devam eder ve adaya yerleşmek için gelecek olan ilk kişiyi öldürmeye yemin eder. Adaya yerleşmeye gelen ilk kişi ise Poyraz'dır. Poyraz, istiklal madalyası almış kahraman bir askerdir. Savaşın acımasız yüzünü derin bir biçimde yaşayan Poyraz kendisini öldürmek isteyen şeyhin fedailerinden kaçmaktadır. Vasili günlerce Poyraz'ı takip eder. Kimi zaman onun için mahrem olan bölgelerde gezinmesine sinirlenir kimi zaman ise ona karşı sıcak duygular besler. Sonuçta bir türlü Poyraz'ı öldüremez. Bir gün adanın sürgün edilmiş sakinlerinden Lena Ana, bir yolunu bulup geri döner. Onu

Poyraz karşılar ve aralarında sıcak bir ilişki kurulur. Fırtınanın olduğu bir gün Poyraz, fırtınaya rağmen tekneyle denize açılır. Onu gören Vasili bu havada denize açılmanın tehlikeli olduğunu düşünür. Sonunda Poyraz'ın teknesinin alabora olduğunu görünce dayanamaz ve onu kurtarır. Günlerce aynı adada yaşayan ama birbiriyle bir araya gelmeyen iki kahraman fırtına sayesinde bir araya gelir ve romanın devamında aralarında yakın bir dostluk kurulur. Romanda fırtına iki önemli karakteri bir araya getiren ve onların birbirleriyle kaynaşmasını sağlayan yardımcı bir unsurdur.

Yalak köyü sakinlerinin yaşamını anlatan *Dağın Öte Yüzü* sersinin ikinci kitabı olan *Yer Demir Gök Bakır* romanında da çıkan fırtına Taşbaşoğlu'nun jandarmadan kaçışını sağlayan bir yardımcı unsur olarak karşımıza çıkar. Taşbaşoğlu, serinin ilk romanı *Ortadirek*'te köylüye Sefer'in gerçek yüzünü göstermeye, Sefer'in Delice Bekir ile bir olup rüşvet alarak köylüyü verimsiz tarlalarda çalıştırdığını köylüye anlatmaya çalışır. Köylü, Taşbaş'a inansa da Sefer'in oyunlarına karşı koyamaz ve romanın sonunda zorlu bir yolculuğun ardından Çukurova'ya indiklerinde karşılarında verimsiz bir tarla bulur. Yani Taşbaş'ın dediği çıkmıştır. İkinci roman olan *Yer Demir Gök Bakır*'da ise verimsiz tarladan yeterince para kazanamayan köylünün Adil Ağa'ya borcunu ödeyememesiyle yaşanan korku anlatılır. Köylü kış boyunca Adil Ağa'nın kasabadaki dükkânından alışveriş yaparak ona borçlanır. Tarlaya inip para kazanınca da borcunu ödemeye çalışırlar. Fakat sonbaharda verimsiz tarlada yeteri kadar para kazanamayan köylünün borcunu ödeyecek parası yoktur. Adil Ağa ise oldukça gaddar biridir. Köylü her an Adil Ağa'nın köye gelip ellerinde ne var ne yok alacağından korkar. Aslında oldukça zalim olan Adil Ağa köylüye ders vermek için Kel Mustafa'nın karısının donunu dahi alarak köylüyü aşağılamıştır. Köylü Adil Ağa korkusuyla kendisine bir mit oluşturmaya başlar. Vurgun Ahmet'in Taşbaş'ın evine girerken gerçekleştirdiği ritüel de köylünün bu fırsatı yakalamasını sağlar. Ahmet, Taşbaş'ın evine girerken üç kere eşiği öper. Vurgun Ahmet'ten sonra köylü Taşbaş ile ilgili efsaneler uydurmaya başlar. Bu durum Sefer'i tedirgin eder. Çünkü halkın ona değil Taşbaş'a inanması işine gelmemektedir. Taşbaş'tan kurtulmak için onu jandarmaya şikâyet eder. İlkinde onbaşı Taşbaş'ın iyi biri olduğuna kanaat getirip onu tutuklamaz. İkincisinde ise Sefer'in istediği olur ve Taşbaş tutuklanıp götürülür. Ancak yolda fırtına çıkar ve

mağaraya sığınırlar. Taşbaş jandarmaların uyumasını fırsat bilerek kaçıp kurtulur. Fırtına sayesinde Taşbaş'ın kurtulup kaçması köylünün Taşbaş hakkında yeni efsaneler üretmesine neden olur. Aslında Taşbaş kaçmamış kırklara karışmıştır. Üstelik Taşbaş giderken Köylüye Sefer ile konuşmaması için büyük ahlar etmiştir. Üstüne Taşbaş'ın ortadan yok olmasıyla köylü iyice korkuya kapılır ve Sefer ile konuşmayı bırakırlar. Fırtına romanda olayların gidişatını etkileyerek Taşbaş efsanesinin zirveye ulaşmasını ortam hazırlayan önemli bir unsurdur.

Savaşlar, mübadele ve göçün insanların yaşamlarını nasıl etkilediğini anlatan *Bir Ada Hikayesi* serisinde mübadele ve göçlerle birlikte bunlara sebep olan savaşlara da değinilir. Her kahramanın savaşın neden olduğu acı bir hikâyesi vardır. Birinci Dünya Savaşı'nın farklı cephelerinde ve Kurtuluş Savaşı'nda savaşmış erkekler ve evlerinde onları umutsuzca bekleyen kadınlar ile savaşın bir toplumun zihninde bıraktığı izler roman boyunca kahramanlar aracılığıyla okuyucuya aktarılır. Sarıkamış Harekâtı'nda Allahüekber dağlarında kar altında kalan donarak ölen askerlerden bahsedilirken Enver Paşa'nın kendisini iklim ve coğrafya konusunda uyaranları dinlememesi ve askeri ölüme göndermesi eleştirilmektedir.

Karınca Adası, mübadele kararıyla eski sakinlerine veda etmiştir. Mübadele ya da başka sebeplerle adaya yeni göçmenler gelip yerleşir. Bu göçmenlerden bir tanesi de Hasan Çavuştur. Hasan Çavuş, Sarıkamış Harekâtı'nda bulunmuş, kar fırtınasında birliğini kaybetmiş, kendisi de cebindeki şekerler sayesinde hayatta kalmıştır. Ancak kardan soğuktan kurtulsa da Enver Paşa onu kaçak diye asmak istemiş ve Hasan Çavuş bir şekilde kurtulup Karadeniz'de balıkçılık yaparak geçinmeye başlamıştır. Yakalanma korkusuyla günlerini denizde geçiren Hasan Çavuş, son olarak Karınca Adası'na gelmiştir. Poyraz ve adalılar ona savaşın bittiğini artık kaçakların asılmadığını anlatmaya çalışsa da içine işleyen korku nedeniyle Hasan, bir türlü inanmamıştır. Hasan'ın savaşla ilgili anlattıkları ise coğrafyanın hem savaş açısından hem de insan yaşamı açısından ne derece önemli olduğunu gösterir. Allahüekber dağlarında yanlış bir savaş stratejisi yüzünden yüzlerce asker hiç savaşmadan açlıktan ve donarak ölmüştür.

Romanlarda aşırı sıcak da insanların yaşamlarını etkileyen önemli etkenlerdendir. *Dağın Öte Yüzü* serisinde Yalak köylüleri hem Çukurova yolculuğu sırasında hem de

Çukurova'da pamuk tarlalarında çalışırken aşırı sıcaklardan dolayı büyük zorluklar yaşar. Özellikle sıcaklarla birlikte sivrisineklerin dadanması köylü için Çukurova'yı çekilmez hâle getirir. Akşamları sivrisinekten korunmak için ateş yaksalar da fayda etmez. Üstelik zaten sıcak olan havada ateşin etrafında pişerler. Mecburen çadırlarında uyumaya çalışırlar. Bu sefer de sıcaktan uyku tutmaz. Üstelik sivrisineklerin neden olduğu sıtma tehlikesi vardır. Bu yüzden köylü için Çukurova; "sarı sıcaktır", "sıtmadır, hastalıktır" ve ateşler saçan "yeşil bir ejderhadır" ama yine de şayet verimli bir tarla bulursalar Adil Ağa korkusu olmadan, açlık ve sefalet olmadan geçecek olan rahat bir kıştır*(ÖO s.36)*.

İklim, insan üzerinde fiziksel ve psikolojik bir etkiye de sahiptir. *Ölmez Otu* romanında aşırı sıcak insanların ağzını kurutup, zehir yutmuş gibi fiziksel bir etki yaratırken aynı zamanda da insanlarda sonsuz bir umutsuzluğa da sebep olur. *(ÖO s.199)*

Mübadele kararı birçok trajediye sebep olur. Yaşadığı topraklardan ayrılmak bir yana yetersiz imkânlarla göç ettirilen insanlar göç esnasında birçok sorunla karşılaşır. Aşırı sıcak ve tıklım tıklım dolmuş vapurlar, insanların temizlenmek için yeterli koşullara sahip olamaması, yolculuk esnasında insanların hastalanıp ölmesine sebep olur. *Bir Ada Hikâyesi* serisinde göç sırasında kurtulup geriye dönen Lena Ana gibi kahramanlar aracılığıyla yazar göç yolculuğunun trajik yönünü okuyucuya aktarmaktadır. Gemide ölen insanların gömülememesi ve ölülerin denize atılmak zorunda kalması geride kalan insanlarda derin yaralar açar. Hatta bazı göçmenler ölülerini atmak istemezler. Gemilerde saklanan ölüler ise yaşayanların hasta olmalarına hatta ölmelerine sebep olur. Bir yandan aşırı sıcakla temizlik koşullarının yetersizliği bir yandan dalgaların gemiyi sallaması insanlar için bu yolculuğu çekilmez hâle getirir.

Bitki Örtüsü

Yaşar Kemal eserlerinde coğrafyayı bir dekor olarak kullanmaktan öteye geçerek onu kahramanlaştırır ve coğrafya eserin bir "karakter" i olarak karşımıza çıkar.[117] Kemal, bu karakteri ayrıntılı tasvirlerle okura tanıtır. Doğa yaşayan bir karakter gibi

[117] Emel Kefeli, *Edebiyat Coğrafyasında Akdeniz*, 3F Yayınları, İstanbul 2006, s. 200.

tasvir edilir, olayların gidişatını etkiler, o bölgede yaşayan insanlar doğayla kaynaşmıştır. *Dağın Öte Yüzü* serisinde doğa o yörede yaşayan halkın bir parçası gibidir. Zaman doğaya göre algılanır. Örneğin Çukurova'ya inme zamanı döngele dikeninin köküne bakılarak belirlenir. *(OD s.247)*

Yaşar Kemal'in eserlerinde bitki çeşitleri önemli birer unsurdur. Özellikle *Bir Ada Hikâyesi* serisinde rengârenk çiçekler ve çiçeklerin kokusuyla cenneti andıran zaman zaman da şiddetli fırtınalarla, yağmur ve sel baskınlarıyla bir anda cehenneme dönüşen bir coğrafya karşımıza çıkar. Akdeniz'e özgü püren ve yarpuz bitkileri farklı renkleriyle sık sık tasvir edilir ve bahçeler, rengârenk çiçekler, türlü türlü bitkiler, meyve ağaçları, sebzeler, sadece görüntüsüyle değil kokusuyla da adayı adeta bir renk cümbüşüne dönüştüren ve güzelleştiren en önemli unsurdur

> *"Gel bizim dağımıza, binbir pınarlı, her pınarı yarpuz kokan dağımıza kaçalım.." (KSİ s.39)*

Romanlarda pampal(gelincik) azman çiçek, nane, gül, yabangülü, nergis, kamış, sarmaşık, kavak, hatmi, kiraz, Pıtrak, sığırkuyruğu, devedikeni, böğürtlen, kadife çiçeği, peryavşan, keven dikeni, cilpirti çalısı, hıltan, sarıçiçek gibi birçok bitkiden bahsedilirken menekşe, *Bir Ada Hikayesi* serisinin son eseri olan *Çıplak Deniz Çıplak Ada* romanında kutsallaşır ve adeta kahramanların hep bir ağızdan dile getirdikleri geleceğe dair güzel umutları ve dilekleri sembolize eden gizli bir dile dönüşür. *(ÇDÇA s.232-233)*

Yaşar Kemal'in romanlarında sıklıkla bahsedilen Püren, Anavatanı Doğu Akdeniz olan püren, erica türü bir bitkidir.[118] Püren aslında mor veya mavi renkte çiçeği olan kokulu bir çalıdır. Su püreni dedikleri çalıyı ise yazar en güzel kokan çalı olarak nitelendirir. *(ÇDÇA s.73)*

Eserlerde karşımıza sıklıkla çıkan bir diğer bitki ise Yarpuz'dur. En çok Akdeniz bölgesinde yetişen, eserlerde Akdeniz nanesi olarak da geçen ve pazarlarda nane

[118]Bkz.http://www.palmiyemerkezi.com/english/index.php?page=a-z-plants&bitki=supurge-otu,-puren-erica-arborea-erica-manipul... (Erişim Tarihi: 23.11.2016).

yerine satılan bu bitki Anadolu'nun birçok bölgesinde yetişmektedir.[119] Mavi ya da mor renkte "boyu dize kadar çıkan" bir bitki olan yarpuz özellikle kokusuyla ön plana çıkar. Sadece görüntüsüyle değil kokusuyla da her yeri kaplayan bu bitkinin kokusu arılar aracılığıyla ballara dahi taşınır. Kokusuyla insanlarda baygınlık hissi yaratır ve kokusu insanın derisinin altına kadar işler. Yarpuz ile püren romanlarda en çok öne çıkan iki bitkidir. Bu iki bitki adeta Yaşar Kemal'in romanlarındaki karakteristik bitkilerdir. Uzun ve etkileyici betimlemeleri sayesinde yazar, bu iki bitki aracılığıyla adeta bir cenneti tasvir eder.

Dağın Öte Yüzü serisinin ilk iki kitabı olan *Ortadirek* ve *Yer Demir Gök Bakır* romanlarında yer alan döngele bozkırın en önemli bitkisi olarak görülen dikenli bir bitkidir. İlk baskısı 1960 yılında yapılan *Ortadirek* romanının Kahramanı Koca Halil, döngele dikeninin köküne bakarak pamukların ne zaman açacağını anlar ve köyün Çukurova'ya inme zamanını belirler. Bu açıdan bitki kahramanlar için hayati bir önem taşımaktadır. Çünkü eğer zamanı tutturamayıp Çukurova'ya geç inerlerse verimli tarlalar dolmuş olur ve verimsiz tarlalarda çalışmak zorunda kalan köylü, kışı geçirmek için yeterli parayı toplayamaz. Bu yüzden de döngeleler olmasa bozkır bozkır değildir. *(OD s.192)* Aslında eserde döngele bitkisinin bu işlevinin yer alması Yaşar Kemal'in bulunduğu coğrafyayı ve bu coğrafyada yaşayan insanları çok iyi tanıyor olmasının da bir göstergesidir.

Bitkiler, romanlarda birçok işleve sahiptir. Aslında doğa insanın içinde yaşadığı sürekli etkileşim hâlinde olduğu bir barınma alanı, bir sığınaktır. Örneğin, *Bir Ada Hikâyesi* serisinde kanlılarından, peşindeki insanlardan kaçanların sığınağı Karınca Adası olurken, *Dağın Öte Yüzü* serisinin ilk romanı *Ortadirek*'te köyden Çukurova'ya yapılan uzun yolculuk sırasında doğa köylülerin açlık, ısınma hatta barınma gibi ihtiyaçlarını karşılayan önemli bir etkene dönüşür. *Binboğalar Efsanesi*'nde konargöçer bir hayat yaşayan Karaçullu obası için doğa yaşam kaynağıdır. Dolasıyla Yaşar Kemal eserlerinde insan-doğa ilişkisini ön plana çıkaran bir yazar olarak karşımıza çıkar.

[119]Bkz. https://www.saglikaktuel.com/bitki-ansiklopedisi-yarpuz-nedir-faydalari-nelerdir-1608.htm (Erişim Tarihi: 13.02.2018).

Ortadirek romanında Çukurova'ya yapılan iki haftalık yolculukta köylüler tamamen doğanın içindedir. Barınmak için ormanı kullanırlar. Orman bir yandan soğuk ve hastalık demekken diğer yandan da bir barınaktır. Köylüler ağaçların arasında ya da ağaçların altında, bazen de çadırlarda yorucu bir yolculuktan sonra dinlenme imkânı bulur ve daha sonraki gün yapılacak yolculuk için güç toplarlar. Ayrıca ormandaki çalı çırpı, kurumuş ağaçlarla yakılan ateş onları soğuktan ve hastalıktan koruyan en önemli unsurdur. Bir gün boyunca sarp yollarda yorulan köylü akşam ateşin başında hem ısınır hem de dinlenir. Ayrıca ateş yakarak kendilerine yiyecekler hazırlarlar. Doğadan ateş yakmak için faydalanmak birçok romanda yer alır.

Bir Ada Hikayesi serisinde Hayırsız adlı adaya sığınan Kerim ile Peri topladıkları yumuşak otlarla kendilerine yatak yaparlar. *(ÇDÇA s.31*) Yine *Ortadirek* romanında tarlada kalan köylüler de çalı çırpıdan yaptıkları çardaklarda barınırlar. *(OD s.70)*

Doğada yer alan bitkiler aynı zamanda hem beslenme hem de şifa kaynağıdır. İnsanoğlu ilkel çağlardan bugüne kadar beslenme ihtiyacını doğadan karşılamıştır. Yüzyıllarca doğayla iç içe yaşamla önce sözlü sonra da yazılı olarak nesilden nesile aktarılan bilgiler insanın doğayı daha iyi tanımasını ve doğadan daha çok yararlanmasını sağlamıştır. *Dağın Öte Yüzü* serisinde Yalak köylüleri yeterince para kazanamayıp Adil ağaya borçlarını ödeyemeyince ve kimse onlara veresiye satış yapmayınca aç kalmamak için çeşitli bitkilerden faydalanırlar. Özellikle çam ağaçlarının içlerindeki zarın- yöresel ismiyle yalabuğun- çıkarılarak tüketilmesi üzerinde fazlaca durulur. Köylü aç kaldığında ormandaki ağaçların zarlarını çıkartıp yiyerek hayatta kalmaya çalışır. Serinin son eseri *Ölmez Otu* romanında Uzun Ali yola dayanamayacağını düşündüğü için annesi Meryemce'yi köyde bırakır. Ali'nin eşi Elif de Meryemce'nin aç kalmaması için bolca ekmek pişirir. Ali, Çukurova'da tarlada çalışırken aklı hep annesindedir. Annesinin aç kalıp ölmesinden korkan Ali, Meryemce'nin köydeki horozlarla, bal kovanlarıyla, bırakılan ekmek ve yalabukla karnını doyurabileceğini düşünerek kendini teselli etmeye çalışır. Yalabuk yerse Meryemce'nin ölmeyeceğini aksine gençleşeceğini ve yalabuğun Meryemce'yi yirmisinde bir genç kız yapacağını düşünür.(*ÖO s*.44) Zira halk arasında yalabuk başta verem olmak üzere birçok hastalığa iyi geldiğine inanılan bir gıdadır. Buna karşın yalabuk, ağacın kabuğunu gövdeden ayırarak çıkarıldığı için ağaca zarar vermekte bir süre sonra ağacın kurumasına neden olmaktadır. Yaşar Kemal, 1950'li

yıllarda Cumhuriyet gazetesi için Anadolu'nun çeşitli yerlerinde gerçekleştirdiği röportajlarının yer aldığı *Yanan Ormanlarda Elli Gün* adlı çalışmasında yazar kimliğinin yanına aydın kimliğini de ekleyerek 250 gr yalabuk için koca bir çam ağacının öldürülmesini ağır biçimde eleştirir. Bir parçacık yalabuk için ağacı kurutanları "canavar" olarak nitelendirir. *(YOEG s.113-114)*

Köyde tek başına kalan Meryemce sadece yalabukla beslenmez. Aynı zamanda ormandan topladığı mantarları ateşte pişirip yiyerek de karnını doyurmaya çalışır. 80 yaşlarında olan Meryemce doğadaki bitkileri tanır ve zehirli olmayan mantarları ayırt edebilir. Ancak *Bir Ada Hikâyesi* serisinin son eseri *Çıplak Deniz Çıplak Ada* romanında Kerim ile Peri'nin bu ayrımı yapamaması aç kalmalarına sebep olur. Asıl adı Abbas olan Poyraz, Yemen cephesinde savaşmış ve bir bedevi şeyhinin kardeşini öldürmüştür. Şeyh, kardeşinin intikamını almak için Abbas'ın peşine fedailerini salmıştır. Serinin ilk eseri olan *Fırat Suyu Kan Akıyor Baksana* romanında geçmişi aktarılan Abbas, sonunda Karınca Adası'na yerleşmiş ismini de Poyraz Musa olarak değiştirmiştir. Kerim, Abbas'ı öldürmek isteyen bu şeyhin yanında büyümüş bir gençtir. Serinin ikinci eseri *Karıncanın Su İçtiği* romanında Abbas'ın peşinden adaya gelir ve Abbas'ı sorar. Bir süre sonra da Abbas'ı öldürmeye kıyamaz ve geri döner. Serinin son eseri *Çıplak Deniz Çıplak Ada* romanında Kerim yanında Peri isimli bir genç kızla birlikte Anadolu göçmenlerinin arasına karışıp tekrar adaya gelir. Adadakilere Peri ile evlilik hayalleri kuran genç âşık rolünü oynamaya çalışırlar. Fakat Poyraz onu hatırlayınca Peri ile korkup adadan kaçarlar. Hayırsız adlı adada uzun süre saklanan âşıklar yiyecekleri bitince aç kalırlar. Bunun üzerine onlar da tıpkı Meryemce Ana gibi mantar toplayıp ateşte pişirirler. Ancak onlar, 80 yaşında ve doğa ile iç içe bir yaşam sürmüş olan Meryemce Ana gibi zehirli mantarları ayırt edebilecek bilgiye sahip değillerdir. Pişen mantarlara sadece bakmakla yetinir, zehirlenme korkusuyla yiyemezler. Uzun süre aç kalan ve açlıklarını su içerek bastırmaya çalışan âşıklar sonunda dayanamayıp Karınca Adası'na geri dönerler. Bu durum insanların doğa ile ilişkisinin ve doğayı yeterince tanımasının ne kadar önemli olduğunu gösterir. İnsanın doğa ile mücadelesinde ve doğadan faydalanmasında doğayla kurduğu ilişki ve bilgi birikimi oldukça önemlidir.

Bitkiler aynı zamanda insanlar için birer geçim kaynağıdır. *Dağın Öte Yüzü* serisinde Yalak köylüsünün tek geçim kaynağı pamuktur. Topladıkları pamuklardan aldıkları

parayla bir yıllık geçimlerini sağlarlar. Ali'nin oğlu Hasan kiraz dallarını keserek onlardan değnek yapıyor ve Çukurova'da bir değnek karşılığına bir karpuz alıyordur. Kiraz değneğinin değerli olmasının sebebi ise Çukurova'da ağaç bulunmamasıdır. *(OD s.194-195)* Yine *Bir Ada Hikayesi* serisinde adalıların yetiştirdiği birçok meyve ve sebze adalı için aynı zamanda bir geçim kaynağıdır.

Yalak köylüsünün pamuk toplama amacıyla Çukurova'ya inişinin anlatıldığı *Ortadirek* romanında yapılan yolculukta köylüler birçok ihtiyaçlarını doğadan karşılar. Kap kaçak, bebek beşiği, baston, saban, boyunduruk gibi günlük hayatta kullanılacak eşyalar bitki ve ağaçlardan yapılır. Yaşlı olduğu için yokuşlu yollarda yürümekte zorlanan Meryemce bir değneği baston olarak kullanır. *(OD s.232) Bir Ada Hikayesi* serisinin ikinci eseri *Karıncanın Su İçtiği* ile son eseri *Çıplak Deniz Çıplak Ada* romanlarında ise sici adlı bitki kökboya olarak kullanılmaktadır. Sapsarı renkte ve tel tel olan bu bitki bir kazanda kaynatılıp içine boyanacak ipler atılır. İpler siciyle kaynatıldıktan sonra istenilen renge boyanır. Sici bitkisiyle yapılan ilk boyama sonraki aşamadaki kullanılan boyanın kalıcılığını artırır. Böylece kökboyasıyla boyanmış iplerle yapılmış kilimler her gün güneşte kalsalar bile eskiyinceye kadar solmadan rengini korur*(KSİ s.336).* Yazarın eserlerinde birçok bitkinin yetiştirilmesiyle ve bitkilerin farklı alanlarda kullanılmasıyla ilgili bilgi vermesi dikkat çekicidir. Çocukluğundan itibaren Çukurova'da bir köyde doğayla iç içe yaşayan ve Cumhuriyet gazetesi için Anadolu'da röportaj yaptığı sırada Anadolu'yu ve Anadolu halkını tanıma fırsatı bulan yazarın bu birikimini eserlerine başarılı bir biçimde yansıttığı görülür.

Romanlarda karakterlerin beslenme, barınma, çeşitli araç gereçler, ısınma, geçinme gibi birçok ihtiyaçlarını doğadan karşılaması doğa ve insan arasındaki süreklilik arz eden bir ilişkinin doğmasına neden olur. Bu ilişki ise insan ve doğa arasında çeşitli bağların oluşmasına, doğaya ait çeşitli unsurların insanlar tarafından kutsanmasına sebep olur. *Üç Anadolu Efsanesi* romanında bu kutsanma âşıklar üzerinden yapılır. Eserde geçen üç hikâyeden ikincisi olan Karacaoğlan hikâyesinde Karacaoğlan'ın eşi Elif, yıllarca gurbete giden eşi Karacaoğlan'ı bekleyip sürekli birilerinden haber gönderir. Ancak Elif'i bir türlü affedemeyen Karacaoğlan, bir türlü dönmez ve sonunda Elif ölür. Elif öldükten sonra mezarının kenarına bir dut fidanı dikerler. Karacaoğlan, Elif'in kendisine gönderdiği haberci olan bir çerçiden Elif'in onu

beklediği haberini alıp döndüğünde Karacaoğlan'a Elif'in mezarını gösterirler. Önce mezarına başına çöker sonra da sazıyla türküsünü söyler. Türkü bitince sazını dut fidanına asar ve "Bu saz burada, kıyamete kadar kalacak" der. Aradan yıllar geçer, saz çürür yerine yenisi asılır, dut kurur yerine yenisi dikilir. Böylece Karacaoğlan ve Elif'in aşkının sonsuza dek sürdüğü saz ve dut sembolü üzerinden aktarılmış olur. Yine aynı romanın son hikâyesi olan geyik avcısı Halil ile Zeyneb'in aşkının anlatıldığı Alageyik hikâyesinde de benzer bir sembol kullanılır. Halil, bir gün geyik avlamak için dağa çıktığında düşman köyün ağası Karaca Ali, çeşme başında görüp âşık olduğu Zeyneb'i ailesinden istetir. Kızın üç kardeşi ve köylüler Halil'in nişanlısı olan Zeyneb'i düşman köyün ağasına vermeye razı olsa da Sultan Ana karşı çıkar. Düğün hazırlıkları yapılırken duruma razı olmayan köylüler Halil'i bulup getirirler ve Sultan Karı'nın sayesinde tüm köylü gidip nişanı Karaca Ali'nin yüzüne fırlatırlar. Halil artık ava gitmeye tövbe eder. Karaca Ali ise Halil'i kıskanan köyün muhtarıyla işbirliği yaparak Halil ve Zeyneb'in düğününü ertelettirir. Sonuçta gerdek gecesi Karaca Ali'nin adamı Mustafa Çavuş'un boruyla çıkardığı geyik sesine aldanan Halil, Zeyneb'i bırakıp tüfeğiyle geyiğin peşine düşer. Halil, Ali'nin adamlarından kurtulur ancak yavrusunu öldürdüğü geyiğin darbesiyle uçuruma yuvarlanır. Haberi alan köylüler ve Zeyneb, Halil'i bulup çıkarmaya çalışsalar da Halil'in çıkacak gücü yoktur. Bunun üzerine Zeyneb de uçurumdan atlar. O günden sonra kayalıklarda "Alageyik türküsü" duyulur ve her yıl iki çiçek açar. Çiçekler tam kavuşacakken bir geyik gelip çiçekleri yer. Hikâyede birbirine kavuşamayan âşıklar çiçekle sembolize edilir.

Dağın Öte Yüzü serisinde doğa köylünün mücadele etmesi gereken bir unsur olarak karşımıza çıkar. Uzun ve zorlu yolculuk sırasında ya da tarlada zor şartlarda çalışırken bir yandan da iklim ve iklimden kaynaklanan zorluklarla mücadele edilir. *Ortadirek* romanının sonunda yaşanan bütün zorluklara rağmen Çukur'a inen köylü doğaya karşı verdiği mücadeleyi de kazanmış olur. Fakat *Üç Anadolu Efsanesi* romanında sele kapılıp ölen Karacaoğlan'ın dostu Hüseyin, *Bir Ada Hikayesi* serisinde geçen Sarıkamış Harekâtı'nda soğuktan ölen askerler, *Dağın Öte Yüzü* serisinde köyden kaçıp soğukta donarak ölen Hüsne ve Recep bu mücadeleyi kaybedenlerdendir. Bu zorlu mücadelede doğa bir yandan insana karşı iken diğer yandan da insanın yanındadır. Bu mücadelede özellikle bitkiler insanın hayatta

kalmasına yardımcı olan en önemli unsurdur. Soğuktan korunmak isteyen insan odun, çalı çırpı yakarak hayatta kalmayı başarır. Açlıktan ölmemek için doğada yer alan çeşitli bitkilerle karnını doyurur. Kendine barınaklar yapar. Bu hem karşıt hem yanında olma durumu doğa ve insan arasında önemli bir birliktelik doğurur. İnsan doğaya uyum sağlayabildiği ölçüde yaşamını sürdürebilir ve doğaya hükmedebilir.

Bölge içinde yer alan Çukurova verimli topraklara sahipken Güney Doğu Anadolu Bölgesi'nde genel anlamda sıcak ve kurak bir iklim hâkimdir. Bu durum insanların yaşamlarını zorlaştırmaktadır. Sıcak ve kurak yönüyle tanınmasının yanı sıra soğuk, fırtına, yağmur, sel de insanlar için yaşamı zorlaştıran etmenler arasında yer alır. Örneğin yağmurun yağmasıyla ağaçların ıslanması köylünün ısınmak için ateş yakacak odun bulamamasına ve bunun sonucun halkın zatürre olmasına sebep olmaktadır. Yağmur yağmadığında ise kuraklık ve toprakta ürün alamama kâbusu kendini gösterirken, yağmurun şiddetli yağması da halkın ısınamamasına sebebiyet verir. Şiddetli fırtınalar insanların boynunu büktüğü gibi şifa kaynağı olan ve beslenmemizde büyük öneme sahip rengârenk çiçek ve bitkilerin de boynunu büker. Bitkilerin boynunu bükmesi halkın yaşamını kolaylaştıran günlük eşyaların yapımını zorlaştırır.

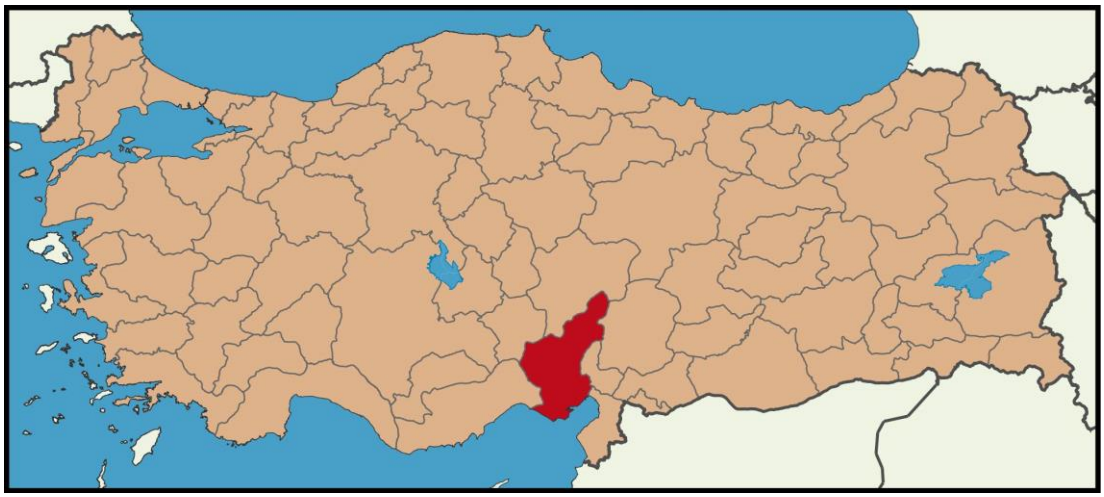
2.1.2. Topografya

Topoğrafya, bir arazi yüzeyinin tabii veya suni ayrıntılarının meydana getirdiği şekildir. Bu şeklin kâğıt üzerinde harita ve tablo şeklinde gösterilmesiyle ilgili ölçme, hesap ve çizim işlerinin hepsi olarak tanımlanabilir.[120]

Yaşar Kemal eserlerinde topografya unsurlarını mekân aracılığıyla verir.

[120] Bkz. http://www.cografya.gen.tr/sozluk/topografya-4.htm (Erişim Tarihi: 25.12.2016).

Şekil 2.1: Çukurova'nın harita üzerindeki konumu

Toprak, insanın üzerinde yaşadığı bir zemin olmaktan öte en temel yaşamsal kaynaklarından biridir. Topraksız bir yaşam düşünülemez. Ancak toprak bütün bunların ötesinde duygusal anlamda da insan yaşamında önemlidir. İnsanın içinde yaşadığı coğrafya ve mekân ile kurduğu ilişki bir süre sonra güçlü bir bağa dönüşür. İnsanın doğduğu, büyüdüğü ve emek emek işlediği toprak-mekân, zaman içerisinde insan için anlam kazanmaya başlar. Yaşar Kemal, romanlarında insanla coğrafya arasındaki ilişkiyi aktarırken özellikle bu bağı vurgular. Yazar, *Bir Ada Hikâyesi* serisinde göç olgusu üzerinden insanın doğduğu, büyüdüğü topraklara olan bağlılığını ve özlemini gözler önüne sererken hemen hemen her romanında bu bağlılığı ve özlemi yansıtan ana ya da yan karakterlere mutlaka yer verir. Çünkü onun için insanı ve coğrafyayı/mekânı anlamlı kılan aralarındaki derin ilişki ve kuvvetli bağlardır. Yaşar Kemal'in hayat coğrafyasında da mekâna olan bu bağlılığın izlerini görürüz. Yaşar Kemal'in ailesi Rus ordusunun Van'ı işgal etmesi nedeniyle göç etmek zorunda kalarak Van'dan Çukurova'ya yerleşirler. Yaşar Kemal'in *Yusufcuk Yusuf, Kanın Sesi* ve *Kale Kapısı* adlı üçlemede de romanlaştırarak anlattığı yazarın ailesinin Van'dan Hemite'ye göçüş hikâyesi Yaşar Kemal'in zihninde yer edinmiş olmalı ki yazar göçü ve insanın doğduğu topraklara olan özlemini birçok eserine yansıtmıştır.[121]

[121] Yaşar Kemal'in ailesinin Van'dan Hemite'ye göç etmesiyle ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Çiftlikçi, *a.g.e.*, s. 5-6; Keskiner, *a.g.e.*, s. 46.

Coğrafya ve insan arasındaki bağı anlayabilmek için önce aralarındaki ilişkiyi incelemek ve anlamak gerekir. Eserlerinde coğrafya, mekân ve insan arasındaki ilişkiyi çarpıcı bir biçimde yansıtmayı başarmış bir yazar olması, Yaşar Kemal'in bu ilişkiyi çok iyi bir biçimde incelemiş ve anlamış olduğunu gösterir. Onun eserlerinde coğrafya en az roman karakterleri kadar önemlidir ve ön plandadır. Özellikle *Ortadirek* romanında yazar, insan ve coğrafya arasındaki karşılıklı ilişkiyi ve insanın coğrafyayla olan mücadelesini geniş bir biçimde işler. Romanda başka bir coğrafyaya yapılan uzun bir yolculuk ve bu yolculuk sırasında insanların doğa ile olan mücadelesi aktarılır. Günler süren bu yolculukta köylüleri en çok zorlayan iklim ve topografyadır. Gündüzleri sıcak, geceleri ise soğukla mücadele eden köylüleri bir de yokuşlar zorlar. Toros dağlarının engebeli ve taşlı toprağında yayan olarak yapılan ve iki hafta kadar süren bu zorlu yolculuk özellikle Uzun Ali ile ailesi üzerinden anlatılır. Uzun Ali'nin annesi yaşlı atının üzerinde yolculuk eder. Fakat Uzun Ali, annesi gibi yaşlı olan Koca Halil'e acır ve ata onu da bindirir. Hem yükleri hem de Koca Halil ve Meryemce'yi taşıyan at üzerindeki ağır yüke dayanamaz ve ölür. Meryemce yolculuğa kimi zaman oğlunun sırtında kimi zaman da yayan olarak devam etmek zorunda kalır ve bu yüzden de Uzun Ali'nin ailesi köylünün gerisinde kalırlar. Uzun Ali, belli bir mesafeye kadar yükleri taşıdıktan sonra geri döner ve Meryemce'yi aynı yere taşır. Daha sonra ise tekrar belli bir mesafe kadar sırasıyla yükleri ve Meryemce'yi taşır. Böylece zaten zor olan yokuş Ali için iki kat daha zorlaşır. Ayrıca Meryemce, yayan olarak gittiği taşlı yollarda kimi zaman takılıp düşer ve yaralanır. Uzun Ali'nin ise iki kat yürüdüğü taşlı yollar çarığını parçalar, ayakları yara içinde kalır. Ancak Çukurova'ya inmek zorunda olmanın verdiği telaş biraz da Koca Halil'i annesinin atına bindirerek atın ölmesine sebep olmanın verdiği pişmanlık Uzun Ali'nin canının acısını dahi hissetmesine engel olur. Yazarın, Uzun Ali ve ailesinin coğrafyayla olan bu mücadelesini daha da zorlaştırmasındaki amaç insanlar için geçimlerini sağlamanın ne kadar hayatî olduğunu etkili bir biçimde ifade etmektir.

Engebeli yollarda düşe kalka yapılan bu yolculuk sadece fiziksel anlamda değil psikolojik anlamda da bir harbe dönüşür. Meryemce düşmanı olarak bildiği Koca Halil'i ata bindirdiği için Ali'ye öfkelidir ve susup ona tek kelime dahi etmeyerek Ali'yi cezalandırır. Ali ise bir ileri bir geri giderken köylünün gerisinde kaldığı için

öfkelidir. Diğer yandan Ali'nin eşi ve çocuklarıyla ileride ya da geride yalnız başlarına kalınca Ali bir de onlar için endişelenip annesine öfkelenir. Yol zorladıkça bu öfke nöbetleri artarak devam eder. Bu sinir nöbetleri Ali'nin annesini öldürmekle tehdit etmesine kadar varır.

> *"Yokuşu çıkıncaya kadar tepeden tırnağa, suya girip çıkmışçasına tere batmış, soluk soluğa kalmıştı. Ayakları da yanıyordu. İnsan dediğin de bu kadar ağır olur mu? Ölü gibi. Ocağın bata karı! Senin yüzünden çocuklarımın başına bir hal geldiyse, ben de seni boğarım. Boğarım da üleşini bir mağaraya atarım. Şu ormana da, kel kerkezlerin önüne de." (OD s.187)*

Sadece yokuşlar ve engebe değil taşlı yollar da yolculuğu zorlaştıran önemli bir etkendir. Fakir olan köylünün ayağında eskimiş çarıklar vardır. Doğru düzgün ayakkabılarının olmaması kepir taşlı yollarda ayaklarının yaralanmasına sebep olur. Ali ayaklarının ne hâle geldiğinin bile farkına varamaz:

> *"Ali ayaklarına bir göz attı. Ayakları çırılçıplak birer kuş yavrusu gibiydi. Çırpınır, sürünür gibi bir halleri vardı. Zavallı! Ömründe ilk olarak ayaklarına acıdı." (OD s.169)*

Uzun Ali, çare olarak ayaklarına çuvaldan çarık yapar, Meryemce de merhem hazırlar. Sonuçta yolculuk devam eder, devam etmeye de mecburdur. Çünkü hayatta kalmak için pamuk toplayıp para kazanmak lazımdır ve Çukur'a, pamuğa giden bu yolculukta tüm zorluklara katlanmak zorundadırlar. Aslında bu mücadeleyi kazanmalarını sağlayan en önemli unsur da bu zorunluluktur. Yüzyıllardır bütün insanların yaptığı gibi yaşamak için son nefeslerine kadar dayanmaları ve katlanmaları gerekmektedir.

Yolculuğu zorlaştıran bir diğer unsur da yaşanan su sıkıntısıdır. Su hem susuzluklarını gidermeleri için hem de temizlenmeleri için gereklidir. Yollarının üzerinde bulunan akarsular ise hem susuzluklarını gidermelerini hem de temizlenmelerini sağlar. Fakat su bulamamaları veya yolculuktan fırsat bulup temizlenememeleri Ali ve çocukların bitlenmesine sebep olur. Tüm yorgunluklarının üstüne bir de bitle ve kaşıntıyla uğraşmak zorunda kalırlar. Bir akarsu kenarında

iyice temizlendikten sonra da yollarına devam ederler ve bu zorlu yolculuk Çukur'a köylünün çalıştığı tarlanın önüne vardıklarında son bulur. Fakat manzara hiç iç açıcı değildir. Çünkü M. Sefer'in onları getirdiği tarla verimsiz bir tarladır. *Ortadirek* romanı Meryemce'nin *"İndik ya!", "Geldik ya!"* sözleriyle son bulur. Bunca zahmetli yolculuktan sonra bir de verimsiz tarlayı görünce isyan etmesi gereken Meryemce tam tersine rahatlar. Çünkü toprak ne kadar verimsiz ve kazanılan para ne kadar az olursa olsun Çukurova'ya varmak köylü için bir umuttur. Köylüyü asıl korkutan Çukurova'ya inememek ve parasız kalmaktır. Çukur'a inmek doğaya karşı, pamuk toplayıp borçlarını ödeyerek rahat bir kış geçirebilmek ise kadere karşı kazanmak demektir. Oysa Meryemce'nin yolda bulup başörtüsünde taşıdığı uğur böceği yolculuğa dayanamayıp ölmüş ve kurumuştur. Aslında ölen de kuruyan da köylünün umutlarıdır. Zira serinin ikinci romanı *Yer Demir Gök Bakır*'da verimsiz tarla ve kazanılamayan paranın cefasını tüm köylü fazlasıyla çekecek; o kış köylü için yer demir, gök ise bakırdan ibaret olacaktır. Köylü ancak son roman olan *Ölmez Otu*'nda verimli tarlaya kavuşup rahat edebilecektir.

Toprak yapısı, insan yaşamında birçok konuda etkilidir. Yolculuk esnasında zorluk çekilmesinin yanı sıra bulunulan coğrafyadaki toprak ve bitki örtüsü mimariyi de şekillendirir. Yaşar Kemal'in romanlarındaki mimari de bulunulan coğrafyaya göre şekillenir. Evler ya kaya dibindedir, ya da kayalarla yapısı desteklenmiştir. Örneğin *Ağrıdağı Efsanesi* romanında bir kayanın dibinde bulunan Ahmed'in evinin kapısı da kayalardan oluşmuştur.

> *"Ahmed'in evi bir kaya dibindeydi. Yontulmamış kırmızı kayalardan örülmüştü kapısı genişti ve tek penceresi vardı." (AE s.14)*

Bu hâliyle Ahmed'in evi hem doğayla iç içedir hem de doğayla uyumludur. Tüm canlıların yaşam kaynağı olan toprak, insanlar için en önemli geçim kaynağıdır. *Dağın Öte Yüzü* serisinde köylüler eğer verimli bir tarlada çalışabilirlerse Adil Ağa'ya borçlarını ödeyebilir ve rahat bir kış geçirebilirler. Bulundukları coğrafyanın geçimlerini sağlayabilecek uygun koşullara sahip olmaması onları borçlarını ödeyebilme umuduyla Çukurova'ya göçe zorlar. Toprak ve pamuk ırgatlar için ekmek kapısıdır. Yalnızca Yalak köylüsü değil birçok köyde köylüler toplanıp Çukurova'ya iner ve pamuk toplarlar. Verimli bir tarla çok pamuk demek, çok

pamuk ise tarla sahibinden alınacak çok para demektir. Bu nedenle ırgatlar verimli tarlalarda çalışmak ve en fazla pamuğu toplamak için birbiriyle yarışır. Ancak tarla sahiplerinden rüşvet alan Muhtar Sefer'in oyunuyla sürekli verimsiz tarlalarda çalışmak zorunda kalan Yalaklı köylüsü her sene Çukur'a erken inip en verimli tarlayı kapmanın, çok para kazanıp Adil Ağa'ya borçlarını ödeyerek rahat bir kış geçirmenin hayalini kurarlar. *Ölmez Otu* romanında her ne kadar köylü verimli bir tarlaya kavuşsa da romanın adından da anlaşılacağı üzere bu mücadele bitmeyecektir. Köylü o kışı rahat geçirse de gelecek diğer kışlar aynı mücadeleye devam edeceklerdir. Aslında köylünün mücadelesi efsanevi bir ot olan ölmez otuyla Memidik-Sefer ve Meryemce-Ömer arasındaki çatışmada vurgulanır. Ali, o yıl Meryemce'yi köyde bırakır ama aklı da onda kalır. Köylü de Meryemce'nin yaşadığına inanmak istemez ve "Ali, Meryemce'yi öldürdü." diye dedikodular alır başını gider. Öte yandan Ali'ye diş bileyen Muhtar da durumu fırsat bilip Ömer'i Meryemce'yi öldürmesi için köye gönderir. Ancak Ömer bir türlü Meryemce'yi öldüremez.

> *"Ölmez Meryemce ... Başına bela. Senden bunun öcünü almadan ölmez o ... Kırarsın, dökersin, yakarsın, yıkarsın, kesersin biçersin ölmez Meryemce, ölmez otudur Meryemce. Ali, Ali, acıman var mı senin?" (ÖO s.138)*

Meryemce eski topraktır, inatçıdır, güçlüdür ve gerçekten de romanın sonlarına kadar ölmez. Ömer bir türlü öldüremez. Aynı durum Memidik ve Sefer arasında da yaşanır. Memidik kendisini dövdüren Muhtar Sefer'i öldürmek ister. Çünkü onuru ayaklar altına alınmış, adamlığını yitirmiştir. Sevdiğinin karşısına çıkabilmesi için de adamlığını geri alması gerekmektedir. Bu nedenle Sefer'i öldürmek için takip eder. Fakat bir türlü bacaklarının titremesine engel olamaz. Sürekli kendine telkinde bulunur. Sonunda ise yanlışlıkla Sefer sandığı Salih Ağa'yı öldürür. Sefer ise hayattadır. Taşbaş, Sefer'in gerçek yüzünü köylüye göstermek için her yolu dener. Sonunda tam köylü anladığını düşündüğü sırada yine Sefer'in dediği olur ve yine verimsiz toprakta çalışmak zorunda kalırlar. Dolayısıyla mücadele hiç bitmez ve insanoğlu var olduğu sürece de bitmeyecektir.

Karaçullu obasının sonbaharda kışlak bulmak için yaptığı yolculuk ve yaşadıkları olayların kaleme alındığı *Binboğalar Efsanesi* romanında konargöçer geleneği sürdürebilmek için yerleşik hayata geçmeye direnen Karaçullu obası kışı ancak yerleşebilecekleri uygun bir toprak bulabilirlerse zayi vermeden atlatabilirler. Ancak uygun toprak bulunamaması, oradan oraya göç etmek zorunda kalmaları, her kondukları toprakta köylülerin ya da toprak sahiplerinin onlardan haraç alması ve obalıya zulüm edilmesi obalıya büyük kayıplar verdirmekle birlikte konargöçer gelenekten vazgeçmelerine neden olur. Toprak kavgası obalıyı yer bitirir. Bir yıl geçip bütün umutlar bittiğinde de kutsal sayılan beylik çadırı yakılarak konargöçer geleneğinin devam edemeyeceği aktarılır. Toprak sadece geçim için değil varlığını sürdürebilmek için de gereklidir.

> *"Tarlanın yumuşacık toprağına insan basınca ayak bileklerine kadar gömülür. Çukurova bir düş içinde gibi dumanlıdır. Taşa, toprağa, ak pamuklara, cıvıl cıvıl kaynaşan insanlara, karıncalar gibi, bir mavi çöker. Bir mavi ki, amanallah! İlk denizi görüşünü angıladı. Eline, yüzüne, burnuna saçlarına bir mavi bulaşır, çıkaramazsın. Yu yu çıkmaz. Düş mavisi. Tuzlu." (OD s.172)*

Yaşar Kemal'in eserlerinde geçen yeryüzü şekilleri şöyledir: Dağlar, ovalar, kayalıklar, pınarlar, nehirler, dereler, çaylar, göller, çöller, düzlükler, yokuşlardır. Bahsi geçen yeryüzü şekilleri kimi zaman isimleriyle tasvir edilir. Gavurdağları, Esrük dağı, Topalceyizin dağı, Süphan dağı, Tektek dağları, Amanos dağları, Ağrı Dağı, Toroslar, Kafdağı, Kazdağı, Hemite dağı eserlerde adı geçen başlıca dağlardır. Anadolu'yu çok iyi tanıyan yazar, bu coğrafyaya ait birçok dağı eserlerine aktarmıştır. Ayrıca Anavarza kayalıkları, Sülemiş tepesi, Kel tepe, Peri bacaları yazarın eserlerinde geçen yer şekilleridir. Eserlerde; Çukurova, Pazarcık ovası Diyarbakır ovası, Harran ovası, Patnos ovası, Sivas ovası, Pasin ovası, Trakya ovası gibi birçok ova ile birlikte Akçadeniz gölü, Akdeniz, Karadeniz, Çağıloluk pınarı, Çiğilcepınarı, Bağlama pınarı, Keçigözü pınarı, Güloluk pınarı, Çilikbuyduran pınarı, Kızılırmak, Bingöller, Van Gölü, Karadeniz gibi Anadolu'nun farklı bölgelerinde yer alan birçok akarsu ve deniz de yer alır.

Yazar, topografik unsurları farklı duyu organlarına hitap edecek şekilde ve kişileştirerek tasvir eder. Gece insanlar ve canlılarla birlikte uyuyan bir coğrafya *(BE s.12),* sabah uykusundan uyanıp gerinen toprak *(BE s.12),* yanmış Çukurova toprağına karışan ekşi süt yoğurt kokuları *(BE s.64)* ile Yaşar Kemal'in coğrafyası yaşayan bir coğrafyadır. Özellikle *Ağrıdağı Efsanesi* romanında Ağrı Dağı tüm ihtişamıyla Tanrı gibi dikilir insanların karşısına. Ağrı Dağı'na çıkan geri gelmez, Ağrı Dağı'nın doruğuna ayak basan taş kesilir, Ağrı'ya karşı çıkılmaz, Ağrı Dağı'ndaki ateş dünyanın ilk ateşidir ve Ağrı Dağı iyinin yanında kötünün karşısındadır. Ağrı ile ilgili bu inanışlar yaşanmış olduğu rivayet edilen hikâyelerden ve roman kahramanı Ahmet'in yaşadıkları üzerinden doğrulanır. Ahmet, kapısına gelen Beyazıt Paşasının atını üç kere evinin uzağına bırakır ama üçünde de at dönüp Ahmet'in kapısını bulur. O bölgedeki inanca göre eğer at üç defa geri gelirse artık o at hak yadigârıdır ve sahibi gelse dahi geri verilmez. Ahmet de atı kendisinden geri isteyen Beyazıt Paşası Mahmut Han'ı geri çevirir. Ancak Mahmut Han işi inada bindirir. Çevredeki beyleri toplayarak kendi yanına çekmeye çalışır. Beyler Ahmet'i haklı bulsalar da Mahmut Han'ın öfkesinden korktukları için sessiz kalırlar. Sonunda Mahmut Han askerleriyle köyü basar. Durumu namus meselesi olarak algılayan köy halkı ise Ahmet'i dağlarda saklamıştır. Köyde kalan tek kişi ise Sofi'dir. Mahmut Han, yaşlı Sofi'yi zindana atar. Musa Bey aracılığıyla Ahmet ikna edilip saraya getirilir. Ahmet, atı vermek istemeyince Mahmut Han onu da zindana attırır. Musa Bey, Ahmet'i korumak isteyince o da zindanın yolunu boylar. Bu arada Sofi'nin zindanda çaldığı kaval sesi Han'ın kızı Gülbahar'ın zindana inmesine ve Ahmet ile tanışmasına vesile olur. Ahmet ile Gülbahar birbirine âşık olurlar. Sonunda Gülbahar'ın girişimleriyle at bulunup getirilir. Ancak Mahmut Han'ın inadı da öfkesi de bitmez, onları öldürmeye kararlıdır. Gülbahar, kendisine gizliden gizliye âşık olan zindancı başı Memo'yu saçından bir tutam vererek ikna eder ve birlikte üçünü de saraydan kaçırırlar. Fakat Mahmut Han, kızıyla Ahmet arasındakileri öğrenip Gülbahar'ı da zindana attırır. Bunu duyan Ağrı Dağı halkı, ayaklanıp sarayı basar ve Gülbahar'ı kaçırırlar:

> *"Güneş Açıldıkça kalabalıklar, kalabalıklar, dağılan bir sisin altından usul usul çıkar gibi, etekleri dalgalanan gecenin içinden çıktılar. Mahmut Han birden öfkeye kapıldı, yanına yönüne bakındı, bir emir vermek*

istedi, ağzı kurudu, sonra düşündü. Şu Beyazıd kasabası taşıyla toprağıyla asker olsa neylerde ki bu kalabalığa? Bir ucu Beyazıd ovasında, bir ucu Ağrıdağının doruğuna yakın yerlerde…"

Kervan Şeyhi, Gülbahar ve Ahmet'i Hoşap Bey'e emanet eder. Hoşap Bey Mahmut Han'ın bütün tehditlerine rağmen âşıklara sahip çıkar. Bir yandan halkın baskısı diğer yandan Hoşap Bey'in kararlılığı Mahmut Han'ın yeni bir çözüm arayışına girmesine sebep olur. Sonunda Mahmut Han, Ağrı Dağı'nın zirvesine çıkıp ateş yakması koşuluyla kızını Ahmet'e vereceğini açıklar. Ahmet, şartı kabul edip Ağrı Dağı'na doğru yolculuğa başlar. Bu esnada da halk saraya akın etmeye başlar. Halkın inancına göre Ağrı'ya çıkan geri dönemez, taş kesilir, Ağrı'nın öfkesinden kurtulamaz. Fakat Ahmet, Ağrı Dağı'nın doruğuna çıkıp ateşi yakmayı başarır. Ağrı Dağı'nın Ahmet'e zarar vermemesi ise onun iyi niyetli olmasına ve zalim olan Mahmut Ağa'nın karşısında yer almasına bağlanır. Yine romanda geçen bir efsanede zalim bir ağanın kızıyla bir çobanın aşkı anlatılır. Kızını çobana vermek istemeyen ağa, sahibi olduğu 15 köye adamlarını gönderir. Ancak çoban da kızı da Ağrı Dağı'na saklanmıştır. Ağrı Dağı, bu iki aşığı saklamakla kalmaz bütün öfkesini 15 köyün üzerine bir parçasını koyarak zalimleri cezalandırır. Bu nedenle de halk Ağrı Dağı'nın öfkesinden korkar. Romanda bu öfke Ahmet'in kavalla çaldığı Ağrı Dağı türküsü üzerinden verilir. Ahmet'in çaldığı kaval öyle etkilidir ki koca dağ adeta geride bir çöl bırakarak alıp başını gider:

"Ve dağ yürüyordu kaval sesinde. Ve uçurumlar, çığlar, ayaz gece, yıldızlar patlıyordu. Ay ışığı patlıyordu. Ve dağ bütün hışmıyla yürüyordu. Terlemiş soluklanan… Bir ulu dev gibi göğüs geçiriyordu ağrı Sofi çok derinden Ağrının soluklandığını duyuyordu. Çok uzak derin bir uğultu dünyanın ortasına doğru soluklanıyordu. Ahmet çalıyor, dağın soluğu, öfkesi büyüyordu. Böyle zamanlarda sofi kulağını dağın uğuldayan toprağına dayıyordu. Dağ gittikçe öfkeleniyor, soluğu derinleşiyor, sıklaşıyor, bir iniyor, bir kalkıyor, param parça oluyor, bütün hışmı, bütün ağırlığıyla dünyanın üstüne çöküyordu. Sonra da dünyayı bir sessizlik kaplıyordu her bir yan ıpıssız. Dünya bomboş kalmış. Ağrı Dağı başını almışta dünyamızdan çekip gitmiş, kurdunu kuşunu, insanını almış götürmüş, yıldızını, ayını güneşini esen yelini

yağmurunu karını çiçeklerini almış götürmüş, şu dünyayı bomboş bırakmıştı. Çölleri dolduran sürmeli ceylan sürülerini de almış götürmüştü kavalın sesinde ıssız boşluk donup kalmıştı." (AE. s.13-14)

Olağanüstü bir biçimde anlatılan ve tasvir edilen Ağrı Dağı'nın büyüklüğünün, heybetinin insanların Ağrı Dağı'ndan korkmasına ve bu korkuyla farklı farklı hikâyeler, inanışlar üretmesine sebep olduğu söylenilebilir. Yaşar Kemal de bir derlemeci olarak bu inanışları, gelenekleri toplayıp romanında başarılı bir biçimde kullanmıştır. Böylece Ağrı Dağı'nın romanda efsaneleşmiş bir yansıması ortaya çıkmıştır.

Kişileştirme sadece Ağrı Dağı'yla kalmaz. Yazar birçok coğrafya unsurunu tasvir ederken kişileştirme sanatına başvurarak anlatımının etkileyiciliğini artırır. *Ölmez Otu* romanında "*Yeşil, durgun, ince ince kırışıklıklarla Ceyhan suyu ürperirken safi ak köpük kesilen gürültülü Akdeniz delirir, kudurur (s.189)* cümlesi, *Fırat Suyu Kan Akıyor Baksana* romanında da *"pespembe olmuş dağ yürümeye başlar"* cümlesi gibi örnekler yazarın eserlerinde sıkça yer alır. *(ÖO s.162)* Böylece bu benzetmeler neticesinde coğrafya hayat bulur, canlanır.

Eserlerde zaman zaman kahramanlar, karakterleri ya da görünüşleri itibariyle bulunduğu bölgenin coğrafyasından izler taşımaktadır:

"Dağlılar sert adamlardı. Hiç kimseyi dinlemezlerdi ama umucuyu, yakarıcıyı da kim olursa olsun, niçin olursa olsun kolay kolay eli boş çevirmezlerdi. Ağrıda her şey gelenekti. Kimse geleneğin dışına çıkamazdı. Azıcık bir umut belirdi Gülbaharın içinde." (AE. s.47)

Engebe ve sert iklim nedeniyle yaşaması zor olan dağlar gibi bu dağlarda yaşayan insanlar da serttir ve güçlüdür. Bu tür örnekler, yazarın yer şekillerinin insanların mizacında ve görünüşlerinde etkili olduğu düşüncesine sahip olduğunu göstermektedir.

Bir Ada Hikâyesi serisinde mekân Karınca Adası'dır. Böyle bir adaya araştırmalarımızda rastlanmamakla birlikte ada halkından Melek Hatun'un karşıdaki dağları göstererek "şu karşıdaki dağa binbir pınarları Kazdağı derler" şeklindeki

sözleri bu kurgusal adanın Ege Denizinde ve Balıkesir'de yer alan Kaz dağlarını görecek mesafede olduğunu gösterir. *(KSİ s.40)* Yazar, dış dünyada var olmayan bir mekâna dış dünyada var olan mekânları ekleyerek mekânın gerçekliğini artırmak istemiştir ve böylece okuyucunun zihninde Karınca Adası olarak Kaz Dağı'nı gören bir ada canlanmasını sağlamıştır.

Yazar, topografik unsurları daha çok ayrıntılı mekân tasvirlerinde kullanır. Yaşar Kemal, Bachelard'ın da dediği gibi karakterlerin içinde bulunduğu mekânı ayrıntılı bir biçimde tasvir ederek dışardaki gerçek dünyayı kelimelerle canlandırmaya çalışır.[122] Böylece yazar coğrafyayı beş duyu organına hitap edecek şekilde tasvir ederek okuyucunun zihninde canlı bir coğrafya yaratmaya çalışır.

İnsanların doğayla kurduğu yakın ilişki zamanla insanların doğa ve doğada yer alan unsurlarla aralarında bir bağ kurmasına sebep olur. İnsanlar "tabiat ana" örneğinde olduğu gibi tabiatı ve tabiatta yer alan unsurları adeta kişileştirirler ve onlarla sanki birer insanmışçasına sözlü iletişime geçerler. *Dağın Öte Yüzü* serisinin ilk romanı olan *Ortadirek*'te de oğlunun Koca Halil'i kendisinin atına bindirmesinden dolayı sinirlenen ve kimseyle konuşmayan Meryemce, konuşma ihtiyacını tabiatta yer alan çeşitli unsurlarla konuşarak gidermeye çalışır. Kimi zaman kendisini zorlayan yokuşla konuşarak ona adeta meydan okuyan Meryemce kimi zaman da ağaçla, otla ve ormanla dertleşir.

Bir Ada Hikâyesi serisinde roman isimleri dahi coğrafya ve insan ilişkisine göndermede bulunmaktadır. Serinin ilk eseri olan *Fırat Suyu Kan Akıyor Baksana* romanında Rumların boşalttığı adaya gelen kahramanlar birbirlerine yaşadıkları coğrafyayı ve geçmişlerini aktarırlar. Bu anlatımlarla yazar aynı anda hem savaşı hem de savaş sonucunda halkın yaşadıklarını aktarma imkânı bulur. Romanın başlığı ise adeta savaşta ölenlerin Fırat nehrine akan kanları üzerinden savaşlarda ne kadar çok insanın öldüğünü ifade etmeye yarayan bir göndermedir. *Karıncanın Su İçtiği* romanı ise Yaşar Kemal'in Karadeniz bölgesine ait bir balıkçı deyimine dayanır.

[122] Bachelard, *a.g.e.*, , s. 249.

“Deniz o kadar durgun, o kadar durgundu ki karıncalar su içerdi” diyen yazar göç sonrası adanın ıssızlığını karıncalar ve deniz üzerinden vurgulamaktadır. [123]

Yaşar Kemal eserlerinde, topografya unsurlarını okuyucuya mekân aracılığıyla verir. Bu mekânlar bazen yokuş bazen taşlı yollar, bazen de kayaların dibinde bulunan ve kayalardan oluşan evler olarak karşımıza çıkar. Burada dikkat çeken bir diğer husus da topraktır. Uygun toprak bulamamak, sürekli göç etmek ve toprak sahibinin sürekli olarak yaptığı işkencelere maruz kalmak özellikle konargöçer yörüklerin hayatını zorlaştıran topografik özelliklerdir. Bu bölümde önem arz eden bir diğer husus da yeryüzü şekilleridir. Yazarın eserlerinde dağları, ovaları, kayalıkları, pınarları, dereler, çayları ve gölleri görmek mümkündür.

2.1.3. Hayvan Coğrafyası (Fauna)

Türk Dil Kurumu’nun internet sitesinde “hayvan bilimi” olarak anlamlandırılan fauna, terim anlamı itibariyle belirli bir bölgede veya devirde yaşayan hayvanların tümünü ifade eder. Hayvan coğrafyası da denilen fauna Coğrafyanın dağılış alanları bakımından inceleme alanına girse de bu alanda yeterli oranda çalışma yoktur.[124] Bir coğrafya ve mekânda yer alan özellikle o mekâna özgü hayvanlar ve bu hayvanlarla ilgili inanışlar, efsaneler, gelenekler coğrafya merkezli okumalarda da önemlidir.

Doğa, taşı toprağı, bitki türleri ve içinde yaşayan canlılarla bir bütündür. Yazarın eserlerinde yer verdiği canlılar çeşitlilik bakımından, betimlemeler açısından ve eserde kullanışı yönünden oldukça zengin bir içeriğe sahiptir. Kimi türlerle ilgili efsanelere ya da efsanevi anlatımlara da yer veren yazar insan ve hayvanlar arasındaki bağı da vurgular. Kuş türleri, böcek türleri, sürüngenler, binek hayvanlar, deniz canlıları, küçükbaş ve büyükbaş hayvanlar mekâna uygun bir biçimde işlenerek kimi zaman oldukça ayrıntılı tasvirlerle eserlerde yer alır.

---

[123] Alev Önder, *“*Bir Ada Hikâyesi’nde Tarih ve Bellek”, Turkish Studies Volume 13/20, Summer 2018, S. 591-605 http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.14047 ISSN: 1308-2140, s. 595, (Erişim Tarihi, 18.01,2019).

[124] Kaçmaz, Kaçmaz, *“*Elif Şafak Romanlarında Coğrafi Unsurlar*”, Journal of Strategic Research in Social Science*, 2017, s. 16.

Dağın Öte Yüzü serisinde "yanardöner mavi" renkli olarak tasvir edilen ve yakalaması zor olan bir kuş dikkati çekerken *Ölmez O*tu romanında kartallar olayların gidişatını etkileyen bir unsur olarak karşımıza çıkar. *Bir Ada Hikâyesi* serisinin ikinci romanı olan *Karıncanın Su İçtiği*'nde ise adı geçmeyen "göğsü kınalı" şeklinde tarif edilen kızılgerdan kuşu dikkate değerdir. Yağmurcuk kuşu, kartal, pelikan, güvercin, toy, balıkçıl, turna, martı, kırlangıç, leylek, tansık, hüthüt, ebabil, saka, kanarya, ötleğen, üveyik, kartal, şahin, kuzgun, arı kuşu, kuğu, keklik, yalıçapkını, gurruk, baykuş, doğan, atmaca ve çobanaldatan eserlerde geçen kuş isimleri ve türleridir. Yaşar Kemal'in eserlerinde kuşlar hem tasvirleriyle hem olağanüstü özellikleriyle ön plana çıkmaktadır.

Hayvancılık Anadolu'da önemli bir geçim kaynağıdır. Çukurova yöresinde büyükbaş hayvancılık, küçükbaş hayvancılık ve arıcılık yöre halkı için oldukça önemlidir. Keçi, erkeç, oğlak, koyun, sığır romanlarda bahsi geçen canlılardır. Ayrıca konargöçerlik nedeniyle öküz, manda, deve, eşek, at gibi yük hayvanları ve katarlar da romanlarda sık sık karşımıza çıkmaktadır.

Anadolu'nun engebeli arazisinde oradan oraya gitmeye çalışan ve tarlada birçok iş yapmak zorunda kalan köylü için hayvancılığın dışında binek hayvanları oldukça önemlidir. Ayrıca kedi ve köpek gibi sokak hayvanları ile günlük hayatın içinde yer alan bu hayvanlar günlük yaşamın tasvirinde de vazgeçilmez bir unsur olarak yerini alır. Binek hayvanlarından olan atın ise Anadolu halkı için ayrı bir yeri vardır. Türk kültüründe Orta Asya'dan Anadolu'ya gerek günlük yaşamda gerekse yaşanan göçlerde ve savaşlarda önemli işleve sahip olan atlar, çok eski zamandan beri insanların hayatında vazgeçilmez bir unsur olmuştur. Bu durum insanların atlar hakkında daha fazla bilgiye sahip olmasını, atların sözlü kültürden bugüne edebi eserlerde çokça işlenmesini ve atlarla ilgili geniş bir birikimin oluşmasını sağlamıştır. Bu birikim yazarın eserlerinde de görülür ve yazar atlarla ilgili verdiği bilgiler(cinsi ile rengine göre özellikleri, huyları, tarihi) ve anlattığı efsane, hikâye gibi anlatılarla bu birikimini okuyucuya aktarır.

> *"Yaratıklar arasında en güzeli soylu atlardır. İnsanlara en yakın olanları da atlardır. İskenderin atı, bu dünyada onun en yakınıydı. Her savaştan önce Büyük İskender atıyla bir köşeyle çekilip konuşurmuş. İskender*

ölürken öleceğini bir ona söylemiş. İskenderin öldüğü gece atı doludizgin, Babil şehrinin yöresini çılgın gibi durmadan kişneyerek dolaşmış, köpük içinde İskenderin öldüğü sarayın önüne gelmiş. Orada İskenderin ölüsü sarayın kapısından çıkıncaya kadar kıpırdamadan beklemiş, askerlerin omuzlarında ölü kapıdan çıkınca bir Bengal kaplanı gibi atlayıp dişleriyle İskenderi sırtına almış götürmüş. Ondan sonra ne İskenderi gören olmuş ne de atı gören olmuş." (KSİ s.486 *)*

Yaşar Kemal'in derlediği üç farklı halk hikâyesini romanlaştırdığı *Üç Anadolu Efsanesi* romanında yer alan ilk hikâye olan "Köroğlu'nun Meydana Çıkışı" adlı hikâyede ise olayların başlamasına bir at sebep olur. Hikâye, Köroğlu'nun seyis olan dedesi ve denizden gelen kır atın anlatımıyla başlar. Kır atını çok seven dede kıtlıktan dolayı ona kıyamaz ve oğlu Yusuf'a (Köroğlu'nun babası) kır atı geldiği yer olan denize bırakmasını söyler. Ancak kır atın gitmesine dayanamayan Yusuf'un babası bir süre sonra vefat eder. Yusuf da babası gibi seyistir. Babasının ününü duyan Bolu Beyi, Yusuf'u saraya davet eder ve Yusuf, saraya yerleşip Bolu Beyi'nin seyisi olur. Babasından öğrendikleriyle kısa sürede çok güzel atlar yetiştiren Yusuf'un sayesinde Bolu Beyi'nin atlarının ünü zamanla ülkelere yayılır. Bunun üzerine Bolu Beyi kızıyla Yusuf'un oğlu Ruşen Ali'yi (Köroğlu'nu) beşik kertmesi yapar.

Bolu Beyi'nin atlarının ününü duyan Osmanlı, Bolu Beyi'nden üç güzel at ister. Osmanlı paşalarıyla arası bozuk olan Bolu Beyi bu fırsatı değerlendirerek paşalarla arasını düzeltmek niyetindedir. Bu nedenle de Yusuf'a en güzel üç atını getirmesini söyler. Yusuf denizden gelen üç denizaygırını Bolu Beyi'ne götürür. Ancak hayvanlar henüz tam gelişmedikleri için çok iyi durumda değildirler. Bu yüzden Bolu Beyi, atları beğenmez ve bu davranışı kendine yapılmış bir hakaret sayarak Yusuf'un gözlerine mil çektirir. Bu durum o dönemde Osmanlı coğrafyasında atın ne kadar değerli olduğunun göstergesidir. Sonuçta Yusuf oğlunu da alarak saraydan ayrılır.

Yusuf'un oğlu Ruşen Ali oldukça korkak bir çocuktur. Ruşen Ali'nin cesaretlenmesini sağlayan ise sokakta gördüğü yavru köpektir. Ruşen Ali, her gün evine aldığı ekmekleri yankesicilere kaptırmaktadır. Bir gün sokakta bir yavru

köpeğin yiyeceğini vermemek için kendinden büyük köpeklerle kavga ettiğini görür ve bundan feyz alarak kendisinin de ekmeğini kaptırmamak için mücadele etmesi gerektiğini düşünür. O günden sonra da Ruşen Ali, ekmeğini kaptırmamak için mücadele etmeye başlar. Ruşen Ali'deki bu değişiklik babası Yusuf'un umutlanması sağlar ve Yusuf, Ruşen Ali'den Bolu Beyi'ne verdikleri üç denizaygırını geri almasını ister. Üç denizaygırının ayrı ayrı özellikleri vardır. Kır at ise içlerindeki en iyi attır. Oğluyla birlikte Bolu Beyi'nin adamlarından kaçan Yusuf, gördüğü bir rüya üzerine Ruşen Ali'den yakınlardaki bir pınar üzerindeki üç köpüğü getirmesini ister. Bu köpükler Yusuf'un gözlerinin açılmasını sağlayacaktır. Ne var ki Ruşen Ali, yolda susuz kalınca köpükleri içer. Bu köpüklerden yeşil olanı Ruşen Ali'ye âşıklık yeteneği, sarı olanı olağanüstü bir güç ve boz olanı da ölümsüzlük verir. Köpükleri içemeyen Yusuf ise ölür. Ruşen Ali'nin yaptığı ilk iş, Bolu Beyi'nin Osmanlı vezirinin oğluna nişanladığı beşik kertmesi Nigar'ı kaçırmak olur. Daha sonra ise nişanlısıyla birlikte babasının vasiyet ettiği Çamlıbel'e gider ve eşkıya olur. Hikâyede at, olayları başlatan ana unsur olarak karşımıza çıkarken aynı zamanda olayların gidişatını etkileyen önemli bir etkendir.

Mübadele ve çeşitli sebeplerle göç ederek Karınca Adası'na toplanan göçmenlerin hikâyelerinin anlatıldığı *Bir Ada Hikayesi* serisinde mübadele nedeniyle Girit'te bir at çiftliği olan ve mübadele nedeniyle çiftliğini bırakıp Anadolu'ya göç etmek zorunda kalıp sonunda da Karınca Adası'na yerleşir. Ada sakinleriyle yapılan sohbetlerde sürekli Girit'ten ve çok sevdiği atlardan bahseden Musa Kazım Efendi, erinin ikinci romanı *Karıncanın Su İçtiği*'nde bir sohbet sırasında insan ve atlar arasındaki bağı şöyle özetler:

> *"Atların insanlarla lisanı hal ilen konuştuklarını, kederde, sevgide, karasevdada, acıda buluştuklarını söyledi. Kimi atlar büyücüydü, kayıptan da haber verirlerdi. Dünyadaki tekmil yaratıklar içinde, siz deyin kuşlardan sarıasma, som sarı, ben deyim yağmurcuk kuşu, som mavi, ben deyim keklik, kınalı, dört ayaklılardan, ben deyim ceren, yaratıkların en güzel gözlüsü, siz deyin alageyik, dağların, ormanların yakışığı. Yaratıklar arasında en güzeli soylu atlardır. İnsanlara en yakın olanları da atlardır."(KSİ s.486)*

Yazar, Musa Kazım'ın ağzından yaptığı bu betimlemelerle atlara; konuşmak, büyücü olmak, kayıptan haber vermek gibi olağanüstü özellikler yükleyerek adeta atları kişileştirir. Ayrıca atların bu olağanüstü özelliklerle anılması halkın atlara verdiği değer ve önemin de bir göstergesidir. Atlar ve insan arasındaki bağdan sonra Musa Kazım Efendi; İskender, Cengiz Han, Köroğlu gibi halk arasında ünlenmiş tarihi ve edebî şahsiyetlerin kendi atlarıyla aralarında olan kuvvetli bağı anlatmaya başlar. İskender, her savaştan önce bir köşeye geçip atıyla konuşurken Köroğlu, fakirlere ganimet dağıtmadan önce kır atının gözlerine bakarmış. İskender, ölmeden önce, öleceğini sadece atına söylemiş ve atı o gece durmadan kişnemiş. İskender'in atı, Babil şehrinin etrafını dolanıp köpük içinde İskender'in öldüğü sarayın bahçesine kadar gelmiş ve İskender'in cenazesi çıkana kadar put gibi beklemiş. Cengiz Han'ın atı ise sahibi öldüğünde dağlara kaçmış, dağlardan atın kişnemeleri duyulsa da Cengiz Han ile birlikte atı gömmek isteyen askerler dağları sarmış ama atı bir türlü yakalayamamışlar. Sonunda pes edip vazgeçmişler ve Cengiz Han'ın atı günler sonra Cengiz Han'ın mezarının başında bulunmuş. Köroğlu'nun da canı kır atıymış. Yani Köroğlu'nu yakalayıp öldürebilmeleri için önce kır atını yakalayıp öldürmeleri gerekirmiş. Ancak kimse atı yakalayamamış. Köroğlu yaşlandığında ateşli silahların çıkması nedeniyle mertliğin bozulduğunu söyleyerek dağlara çekilmiş ve Kırklara karışmıştır. Kırk Ölmezler Kırk Bir olmuşlar. Ab-ı Hayat içip ölümsüz olan kır at ise ermişliğe yükselerek Köroğlu ve Kırklarla yaşamaya devam etmiş. Yazarın romanlarının içerisine serpiştirdiği bu tür anlatımlar, Anadolu kültüründe topluma mal olmuş bazı kahramanlarla tarihi kişiler üzerine anlatıla gelen hikâyelerdir. Yazar, bu hikâyeleri aktarırken hem atın kültürümüzdeki ve tarihimizdeki önemini hem de atlar ve insanlar arasındaki güçlü bağları vurgulamaktadır.

Yine aynı romanın ikinci hikâyesi olan Karacaoğlan hikâyesinde de Karacaoğlan ve Elif'in birbirine âşık olmasını sağlayan unsur olarak deve ve at figürü kullanılmıştır. Kendi obasını terk eden Karacaoğlan, yolda karşılaşıp yardım ettiği Hüseyin'in obasına gider. Bu obanın beyinin kızı olan Elif'in inatçı bir devesi vardır. Elif'in inatçı devesi bir türlü ayağa kalkmaz. Karacaoğlan sazını alıp türküsünü söylemeye başlayınca deve de ayağa kalkar. Aslında Karacaoğlan'ın sesi doğadaki tüm varlıkları etkisi altına alacak kadar güzeldir. Elif de ilk duyduğu andan itibaren Karacaoğlan'ın sesinin büyüsüne kapılır. Bir diğer karşılaşmada ise Karacaoğlan

zincirini kırıp kaçan bir kır atı sesiyle sakinleştirir. Bir türlü tutulamayan at Karacaoğlan'ın sesini duyunca sakinleşir ve kolayca yakalanır. Bu sahneyi izleyen ve zaten Karacaoğlan'ın sesinin büyüsünden etkilenmiş olan Elif, daha sonra Karacaoğlan'ı görünce âşık olur. Birlikte kaçmaya kalkışan Elif ve Karacaoğlan, çıkan fırtına nedeniyle bir mağaraya sığınırlar. Ancak kızının evde olmadığını fark eden Elif'in babası, onun peşinden adamlarını gönderir. Elif ile Karacaoğlan'ı mağarada bulan Hüseyin ise Elif'i geri obaya yollar. Karacaoğlan da Hüseyin'le birlikte obaya döner. Fakat Karacaoğlan, birkaç gün Elif'i göremeyince dertlenmeye başlar. Karacaoğlan, Hüseyin ile dertleşirlerken üzerlerinden bir turna sürüsü geçer. Turnaları gören Karacaoğlan'ın içindeki gurbet acısı ortaya çıkar:

> *"İçinde gurbet depreşti. Gurbet bir bıçak gibi içine oturdu. Ne zaman bir turna görse öyle olurdu. Hangi Türkmen turna görse böyle olur. Gurbet Türkmenin baş belası. Ayrılmaz can kardaşı. Yeşil başlı telli turna... Turna sevda habercisi. Turna, turna katarı değil, posta tatarı. Sevgilisi dizinin dibinde de olsa, selamı gene turna götürür. Yan yana oturup sustular."(ÜAE s.123)*

Göç, gurbet, sıla, sevda habercisi gibi olguları temsil eden ve birçok şiirin ve türkünün de konusunu teşkil eden turnalar hem insan hayatında hem de edebiyatta önemli bir işleve sahip olan canlılardır.

Romanın üçüncü hikâyesinin kurgusu geyik üzerine kurulmuştur. Gökdere köyünden geyik avcısı olan Halil, Zeyneb ile nişanlıdır. Halil, geyik avlamak için dağlara gittiği sırada düşman köyü Sarıcalı'nın ağasının oğlu Karaca Ali, çeşme başında Zeyneb'i görüp âşık olur ve Karaca Ali, Zeyneb'e kavuşabilmek için dağlarda olan Halil'i öldürmeye çalışır ama başarılı olamaz. Bunun üzerine Halil'in ölmesine çok da gerek olmadığın düşünen Karaca Ali, Zeyneb'i abilerinden ister. Karaca Ali'nin zulmünden korkan köylü ve Zeyneb'in abileri sonunda Zeyneb'i Karaca Ali'ye verir. Halil'in nişanlısı olduğu hâlde Halil'in yokluğunu fırsat bilip Zeyneb'in Karaca Ali'ye verilmesine karşı çıkan tek kişi Sultan Karı'dır. Avdan dönen Halil, Sultan Karı'dan her şeyi öğrenir ve köylüyle beraber Sarıcalı köyüne giderek nişanı atarlar. Gökdere köyünün muhtarı ise Sarıcalıların zulmünden korktuğu için Karaca Ali ile işbirliği yapar. Karaca Ali ve Muhtar, dağda tuzak kurup Halil'i öldürmek isteseler de Halil

önceki olaylar nedeniyle ava tövbe etmiştir. Bunun üzerine muhtarın oğlu, Halil'i kışkırtarak yeminini bozup yeniden ava çıkmasını sağlar. Zeyneb de Halil'in peşinden gider. Zeyneb'in Halil'i bulmasına bir ana geyik ile yavru geyik yardım eder. Zeyneb, Halil'i kurtarmak için Karaca Ali'nin adamları Halil'i öldürecekleri sırada kurşunun önüne atlar ve yaralanır. Geri dönüş sırasında ise Halil Zeyneb'e yardım eden geyiklerden yavru olanı öldürür. Zeyneb bunu uğursuzluk olarak görür. Köye döndüklerinde Zeyneb'in abisinin Toroslardan getirdiği hekim, Zeyneb'i iyileştirir. Köylüler Zeyneb ile Halil için düğün hazırlıklarına başlarken Muhtar, düğünü geciktirmek için elinden geleni yapar. Karaca Ali ise Halil'in geyiklere olan zaafını kullanarak onu dağa çekmeye çalışır. Bunun için de adamı Mustan Çavuş, boru çalarak geyik sesleri çıkartmaya çalışır. Gerdek gecesi geyik seslerini duyan Halil, Zeyneb'i bırakarak sesin peşinden gider. Karaca Ali'nin kurduğu tuzağa düşen Halil, kolundan yaralansa da kurtulur. Bu sırada yavrusunu öldürdüğü geyiği görür. Başına gelenlerin bu geyikten kaynaklandığını düşünen Halil, geyiği vurur. Yanına gittiğinde ise geyik onu tekmeleyerek uçurumdan aşağı düşmesine sebep olur. Köylüler ve Zeyneb, Halil'in başına toplanır. Halil'in kurtulamayacağını anlayan Zeyneb de kendini uçurumdan aşağı atar. Bu hikâyede olayların gidişatını etkileyen karşıt unsurlardan biri geyiktir. Halil'in geyiklere olan merakı, Zeyneb'e yardım eden geyiği vurması ve diğer geyiğin Halil'i uçurumdan düşürmesi olayların kilit noktasıdır. Yıllardır Anadolu'da anlatılan bu hikâye Anadolu halkının avcılık merakı ve geyiklere olan algısını yansıtması bakımından önemlidir.

Hikâyede halkın geyiklerin öldürülmesinin uğursuzluk olarak sayılmasına dair inancı halkın özellikle gözlerinin güzelliğiyle insanı etkileyen bu narin hayvanın öldürülmesini engellemek istemesi ile açıklanabilir.[125] Birçok dağa ev sahipliği yapan Anadolu, dağ hayvanları bakımından da oldukça zengindir. Çocukluğu Toros dağlarında geçmiş olan Yaşar Kemal de eserlerinde mekân olarak dağı kullanmış ve böylece dağ hayvanlarını da eserlerine yansıtmıştır.

Üç tarafı denizle çevrili ve birçok akarsuya sahip olan Anadolu, su canlıları açısından da oldukça zengin bir coğrafyaya sahiptir. Eserlerde ıstakoz, mercan, levrek, lüfer,

[125] Ayşe Dalyan, *Yaşar Kemal'in Destansı Romanları Üzerine Bir İnceleme (Yapı, Tema, Anlatım)*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Doğu Akdeniz Üniversitesi Kıbrıs, 2007, s. 195.

domuzbalığı, kırlangıçbalığı, akya balığı, inci kefali gibi birçok su canlısından bahsedilir. *Bir Ada Hikâyesi* serisinde mekânın bir ada olması balıkçığın dolasıyla da deniz canlılarının ön planda olmasını sağlamıştır.

Serinin ilk kitabı *Fırat Suyu Kan Akıyor Baksana* romanında mübadele nedeniyle boşaltılan adada göç etmemek için gizlenen Vasili, adada tek başına yaşamaya başlar. Başka hiçbir insanın olmadığı adada Vasili, Abbas adını koyduğu bir kediyle konuşarak yalnızlığını gidermeye çalışır:

> *"Sen ne için kaldın burada kedi? Gitsen bir kasabaya, köye, böyle yalanırsan sana bir lokma ekmeği nasıl olsa verirler. Senin öteki arkadaşların, hani şu fare avında olanlar..." (FSKAB s. 116)*

Bu konuşma daha sonra dertleşmeye dönüşür ve Vasili, savaşlarda yaşadıklarını bile kedisi Abbas'a anlatmaya başlar. Böylece günlük yaşamda insanlarla iç içe olan kedi gibi canlılarla insanlar arasında daha derin bağlar kurulur.

Yaşar Kemal'in eserlerinde birçok böcek türü ve sürüngenler de yer alır. Özellikle Karınca Adası'nın çok çeşitli bitki örtüsü, rengârenk çiçekleri ve cenneti andıran tasvirleriyle uyumlu olarak Rengârenk kelebekleri, çeşit çeşit arıları göze çarpmaktadır.

> *"Oysa yöresinde kelebek kaynaşıyordu. Hele koskocaman bir kelebek vardı, bu kelebeğin kanatları pütürlü, pul pul yaldızlı, yumuşak, insanın içini okşayan, ta derinliğine, iliklerine kadar işleyen bir kadife mavisiydi. O kocaman turuncu kelebeği de iyi tanırdı Vasili. Çocukluğunda bir yabangülüne konmuş, kanatlarını açıp kapatarak dinlenen bu kelebeğin hiçbir turuncuya benzemeyen turuncusu da alır onu başka turuncu dünyalara götürürdü." (FSKAB s.145)*

Yazar, kendine has üslubuyla yaptığı bu tarz tasvirler sayesinde canlıların insan yaşamındaki önemini ve anlamını gözler önüne serer. Zira Vasili, bir turuncu kelebek sayesinde ta çocukluğuna gitmiştir. Başka bir anlatımda Karınca Adası'na gelen kelebek sürüsü o kadar büyüktür ki, gölgesi tüm adayı kaplar.

> "*Kelebekler mavilerini dünyaya yayarak bulutlar halinde akınaya başlayıp adanın üstünü örtünce önce sevindiler, adanın üstü iyice kapanıp üstlerinde kelebekler kaynaşınca şaşırdılar, ne yapacaklarını ne edeceklerini bilemediler. Bütün dünya, yüzleri, elleri dişleri som maviye kesince başlarını kaldırdılar, kaynaşan kelebek bulutundan bir daha gözlerini alamadılar. Kelebekler çekilip gidince de gökyüzü boşaldı, gökyüzü de çekilip kelebeklerle birlikte gitmiş gibi geldi onlara."* (TH s.66)

Her yeri som maviye kesen, çekilip giderken adeta gökyüzünü de yanlarında götüren kelebekler, yazarın anlatımına olağanüstü bir hava katmaktadır.

Yaşar Kemal'in eserlerinde neredeyse her rengin barındığı coğrafyada öne çıkan iki renkten biri mavi, diğeri ise pembedir. Mavi renk umudu temsil eder. Kelebeklerle birlikte adayı kaplayan mavi umuttur. Pembe ise hayali, düşü temsil eder. Yazar, tasvirlerinde pembe rengini öne çıkararak ütopik mekân çağrışımını güçlendirir.[126] Aslında savaş sonrası her biri bir sebeple Karınca Adası'na gelip yerleşmiş ve geçmişten gelen yaralarını sararak yeni bir yaşam kurmaya çalışan ada sakinlerinin en çok ihtiyacı olan şey umuttur, mavidir. Diğer yandan farklı etnik kökene, farklı dil ve kültüre sahip insanların hem birbirleriyle kardeşçe hem de doğayla uyumlu bir biçimde yaşamaları insanlığın özlemini kurduğu ütopik bir dünyadır. Ayrıca mavi diğer romanlarda da ön plana çıkan bir renktir. Ezilen, sömürülen insanlar için umut en önemli ilaçtır. Onların mücadelesini anlatan yazar da mavi doğa tasvirleriyle onların umutlarını vurgulamaya çalışır. Mavi renginin yazarın yaşam coğrafyasında da önemli bir yeri vardır. Yaşar Kemal'in, bir söyleşi sırasında doğduğu köyle ilgili aktardığı bilgiler şöyledir:

> *"Köyüm, Çukurova'nın karnına doğru yürümüş kayalık bir dağın koyağında. Kayalar çok mavi, çok mor… Önünden Ceyhan Irmağı akıyor. Koyağın gün batısındaki sivri kayalığın üstünde de bir orta çağ kalesi var. Ceyhan Irmağı'nın ötesi Akdeniz'e kadar hep deniz gibi gözüken mavileyen düz ova. Bu ova mevsimine göre çok sarı, çok yeşil*

[126] Kefeli, *a.g.e.*, s. 201-202.

oluyor. Ama her zaman onda, günün birkaç saatinde de olsa bir mavi görmek mümkün."[127]

Yazarın söylediklerinden doğduğu köyün coğrafyasında da mavi renginin hâkim olduğu anlaşılmaktadır ve yazarın anlatımı da mavi rengini vurgulamaktadır. Bu durum yazarın, çocukluğundan itibaren etkisinde kaldığı yaşam coğrafyasını eserlerine yansıttığını gözler önüne sermektedir.

Anadolu'nun iklim ve bitki örtüsü arılar açısından da oldukça elverişlidir. Bu nedenle Anadolu'nun birçok yerinde arıcılık yapılır. Romanlardan özellikle *Bir Ada Hikâyesi* serisi çeşit çeşit çiçekler ve zengin bitki örtüsüne sahip coğrafyasıyla arı ve arı çeşitlerine ev sahipliği yapar. Yarpuzların, nanelerin bol olduğu adada arıların yaptığı balların da yarpuz ya da nane kokması yani bitkilerin farklı duyulara hitap edecek şekilde betimlenmesi yazarın anlatımını güçlendiren bir diğer özelliktir.

Yalak köylülerinin pamuk toplamak için Çukurova'ya yaptıkları yolculuğun anlatıldığı *Ortadirek* romanında ise Meryemce yolculuk esnasında eline konan bir uğur böceğini kendisine uğur getireceğini düşündüğü için tülbendine sarar ve yol boyunca onu tülbendinde taşır. Çukurova'ya varıp verimsiz tarlayı gördükten sonra da uğur böceğini tülbendinden çıkartır. Ancak böcek uzun yolculuğa dayanamamış ölmüş ve kurumuştur. Aslında bu uğur böceği, köylünün sembolüdür. Uğur böceği, verimli bir tarla umuduyla Çukur'a inen karşısında ise verimsiz bir tarla bulan köylünün açlıktan ölme tehlikesi yaşayacağı zorlu bir kışın temsilidir.[128]

Romanlarda hayvanlar, hem doğa ve günlük yaşam tasvirlerini zenginleştiren hem insanların geçimini sağlayan bir unsur hem de insanların günlük işleri için birer yardımcı unsur olarak yer alırlar. Günlük hayatta kahramanların karşılarına çıkan bazı hayvanlar ise insanlar için tehlike demektir. *Üç Anadolu Efsanesi*'nde geçen Alageyik hikâyesinde Halil'in ölümüne sebep olan geyik dışında *Bir Ada Hikâyesi* serisinde yılan gibi zehirli kırmızı örümcekler ve eşekarıları Vasili'nin korkmasına sebep olur. *(FSKAB s.139)* Ayrıca *Dağın Öte Yüzü* serisinin son eseri olan *Ölmez Otu* romanında kartallar kurguda romanın gidişatını etkileyen önemli bir işleve

[127] Keskiner, Yaşar Kemal'li Anılar, s. 48.
[128] Çiftlikçi, *a.g.e.*, s. 239-240.

sahiptirler. Roman kahramanı Memidik, Muhtar Sefer'i öldürmeye çalışırken yanlışlıkla başka birini öldürür. Bunun üzerine ölüyü saklamaya çalışır ve bir kuyuya atar. Ancak bir süre sonra kuyunun tepesinde kartallar belirmeye başlar ve gittikçe çoğalırlar. Köylülerin durumu anlamasından korkan Memidik sonunda ölüyü kuyudan çıkartmak zorunda kalır.

> *"Sonunda Memidik ölüyü çıkardı. Arkasında bir kartallar sürüsü, koşarak harmana geldi. Ölüyü hemen sapların arasına gömdü. Harmanın üstü kanat şapırtılarıyla doldu, binlerce kartal ay ışığını örttü, ayı gözükmez ettiler." (Ö.O s.169)*

Yaşar Kemal, "ay ışığını örten, ayı gözükmez eden kartallar" gibi tasvirleriyle eserde oluşturmaya çalıştığı destansı havayı tamamlamaktadır. Eserin devamında Memidik, ölüyü yakmaya çalışırken vazgeçer ve ölüyü gömer. Ancak yağan yağmur ve Ceyhan'ın seli cesedi götürür. Böylece cesedin bulunması imkânsızlaşır ve cesedin bulunamaması Memidik'in işlediği cinayetin ortaya çıkmasına engel olur. Cesedin yok olmasıyla rahatlayan Memidik ise sonunda asıl öldürmek istediği kişi olan Sefer'i öldürmeyi başarır.

Yaşar Kemal'in eserlerinde masalsı, efsanevi bir atmosfer hâkimdir. Dolayısıyla efsanevi canlılar da yazarın eserlerinde göze çarpmaktadır. Bir kıza sevdalanan yılan, sesi duyulup kendi görülmeyen tansık kuşu, lokman hekimin çiçeğini bekleyen ejderha, Hızır'ın mavi keçileri gibi mitolojik ögeler barındıran hayvanlar romanlarda sıklıkla kullanılırlar. Yazar, ayrıca betimlemeleriyle de bu olağanüstü havayı pekiştirir. Bir anda gökyüzünü ve denizi bin bir pırıltıya, maviye boyayan kelebekler, kanatlarının gölgesiyle tüm gökyüzünü kaplayan kartallar, denizden havaya fırlayan pembe parıltılı üç balık gibi örnekler eserlerde Yaşar Kemal'in coğrafyasında destansı bir havanın oluşmasını sağlayan betimlemelerdir.

Yaşar Kemal, romanlarında her unsuru ayrıntılı bir biçimde incelediği gibi canlıları, hayvanları da çeşitlilikleri bakımından müthiş betimlemelerle ele almaktadır. Özellikle kuş türleri, böcek türleri, deniz canlılarını mekâna uygun bir biçimde ele almaktadır. Ayrıca geçim kaynağı olarak insan yaşamında önemli yer tutan hayvancılık da romanlarda önemli yer tutmaktadır. Hayvanlar içerisinde yer alan ve

daha çok binek hayvan olma özelliğiyle ön plana çıkan at, hemen hemen her romanda kendine önemli bir yer bulmuştur.

2.2. Beşeri Coğrafya

Beşeri coğrafya, yeryüzündeki insanların yerleştiği yerleri ve insanların o yerlerle ilişkisini inceleyen bilim dalıdır.[129] Diğer bir ifade ile Beşeri coğrafya insan topluluğunun her an yapma olasılığı olan değişiklikleri konu edinir.

Beşeri coğrafyanın toplum üzerindeki etkileri iki başlık altında ele alınmıştır.

2.2.1. Nüfus

Eserlerde nüfus ile ilgili sayısal veriler yer almamaktadır. Buna karşın *Bir Ada Hikâyesi* serisinde konu olarak Kurtuluş Savaşı sonrasında yaşanan mübadele göçlerini işlemesi o dönemin nüfus hareketliliğini aktarması bakımından önemlidir. Eserde farklı coğrafyalardan Anadolu'ya yapılan göçler Karınca Adası'na yerleşen göçmenlerin yaşadıkları üzerinden aktarılır. Lozan Antlaşması'yla başlayan mübadele yeterli alt yapının oluşturulamaması ve yoğun insan göçü nedeniyle sistematik bir biçimde yapılamamıştır. Anadolu'ya getirilen göçmenler savaşta harap olmuş köylere yerleştirilmeye çalışılmış fakat ya buralarda tutunamayıp yeniden göç etmek zorunda kalmış ya da başka göçmenlerin yerleştirilmesi için tekrar başka bölgelere sürülmüştür. Geldikleri bölgenin iklim şartlarından farklı yerlere yerleştirilen göçmenler buralarda tutunamamıştır. Bazı göçmenler Anadolu'nun bataklık dolu bölgelerine yerleştirilmiş ve birçok insan sıtmadan telef olmuştur. Düzenli bir biçimde yapılamayan iskân, göçün ve nüfus hareketliliğinin uzun sürmesine neden olmuştur. Ayrıca yazar, kahramanların geçmişini anlattığı bölümlerde savaşlarda ve savaş sonrasında yaşananları da aktarır. Balkan Savaşı, Birinci Dünya Savaşı, Kurtuluş Savaşı derken cepheye giden erkekler nedeniyle Anadolu'da erkek nüfusunda büyük bir hareketlilik yaşanır. Savaşlarda erkeklerin çoğunluğunun şehit düşmesi ise erkek nüfusunun aşırı derecede azalmasına ve

[129] Tümertekin, *Beşeri Coğrafyaya Giriş*, s. 5.

taşrada erkeksiz kalan kadınların erkeklerin yerine geçimlerini sağlamak için tarlada çalışmalarına neden olur. Örneğin *Ortadirek* romanında Yemen cephesinden kaçıp köylerine dönen Koca Halil ve Meryemce'nin kocası İbrahim, erkeksiz kalan köydeki işleri kadınların yapması nedeniyle köyde yapabilecekleri bir iş bulamayıp köy dışına çalışmaya gitmek zorunda kalır. Yine savaş döneminde köylerin, kasabaların, şehirlerin işgali halkın başka bölgelere göç etmesine, işgal altındaki bölgelerin boşaltılmasına ve Anadolu'da büyük bir nüfus hareketliliğinin yaşanmasına neden olur. *Bir Ada Hikayesi* serisinin üçüncü kitabı *Tanyeri Horozları* romanında da Sarıkamış cephesinden yaralı olarak kurtulan ve ailesini aramak için memleketi Van'a giden Baytar Cemil üzerinden Rus işgali nedeniyle Van şehrinin boşaltılması aktarılır.

Nüfus hareketliliği, *Dağın Öte Yüzü* serisinde de mevsimsel işçilik olarak karşımıza çıkar. Toroslarda yaşayan köylüler sonbahara doğru pamuk tarlalarında çalışmak için Çukurova'ya inerler. Her yıl tekrarlanan bu göç ile bir iki ay Çukurova'da kalan ırgatlar geçici bir süre Çukurova'da nüfus artışına sebep olur.

2.2.2. Yerleşme

Yerleşme coğrafyası, insanların yerleşip yaşadıkları, hayatlarını sürdürdükleri yerleri, yerleşmelerin oluşumunu, gelişimini, kökenlerini, geçirdiği değişimleri, fonksiyonlarını ve dağılışlarını inceler. Yerleşim coğrafyası, mesken ve yerleşim birimlerinin doğal ve beşeri çevre ile ilgisini araştırır.

Toplumsal coğrafya, insan ve onun nasıl yaşatıldığı konusuyla; nüfus ve yerleşme ile mekândaki karşılıklı toplumsal etkileşimin oluşum ve şekilleriyle; coğrafi görünümü meydana getiren ve hayat tarzlarını etkileyen kültürel davranışlarla ilgilidir.[130] Bu bağlamda toplu yerleşme ve dağınık yerleşmeye değinmek gerekirse; toplu yerleşme daha çok düzlük alanlarda kullanılan yerleşme şekliyken, dağınık yerleşme dağlık alanlarda kullanılan yerleşme şeklidir.

[130] Tümertekin, *a.g.e.,* s.9.

Yaşar Kemal, kahramanların içinde yaşadığı yerleşim yerlerini anlatırken o bölgedeki yerleşim şekillerine de ışık tutmaktadır. Bölgede yerleşmenin yayılması çevreyi ve çevre kullanımı da etkilemiştir. İki çeşit yerleşme biçimi vardır. Düzlük alanlarda toplu yerleşme biçimi, dağlık bölgelerde ise dağınık yerleşme biçimi yaygındır. Eserler genellikle dağlık bölgelerde yaşayan insanları konu edindiği için de dağınık yerleşme biçimi ön plandadır ve evlerin konumu dağa göre betimlenir, insanlar dağlarda adeta kaya parçalarıyla iç içe yaşamaktadır.

Yaşar Kemal romanlarında en çok dağlık alanlarda yaşayan insanlardan bahsetmiş hatta insanları yetiştikleri coğrafyanın yüzey şekleri, bitki örtüsü ve iklim koşullarına bağlı bazı ruhî ve fizikî özelliklerle ilişkilendirmiştir. Buradan da insanların mizacı, kişiliği ile doğum yeri arasında bağlantı kurmak mümkündür. Örneğin; insanın doğduğu yer, dağlık bir yer olup, kışları sert geçen bir iklime sahip ise yapı ve duruş olarak daha sert olabilmektedir. Yazar, bu durumu eserlerine yansıtmıştır.

Yerleşme çeşitleri kırsal yerleşme ve şehir yerleşmeleri olmak üzere ikiye ayrılır.

2.2.2.1. Kırsal Yerleşme

Kırsal yerleşmeler, köyaltı yerleşmeleri, köyler, bucaklar ve nahilelerdir. Yaşar Kemal'in eserlerinde köy yerleşmeleri yoğunluktadır. *Dağın Öte Yüzü* serisi, Çukurova'da Yalak köyü ve çevresi ile mevsimlik iş için gidilen Çukurova'nın pamuk tarlalarında geçmektedir. *Bir Ada Hikâyesi* serisinde ise Karınca Adası'na mübadele nedeniyle yerleştirilen ada sakinlerinin hikâyelerine değinilir. Bu adadaki yerleşim ise daha çok kasaba şeklindedir. *Ağrıdağı Efsanesi, Binboğalar Efsanesi* ve *Üç Anadolu Efsanesi* romanlarında obalar ve köyler göze çarpmaktadır. Yarı göçebe yaşam ve göç romanlarda ön plandadır.

Yaşar Kemal'in eserlerinde göç unsuru yerleşmeyi etkileyen en önemli unsurlardan biridir. Yazar eserlerinde çeşitli sebeplerle yaşanan göçlerin tarihçesini ve sonuçlarını çarpıcı bir biçimde anlatmaktadır. Göçler; konargöçerlik, savaş ve mübadele, kan davası, yokluk, fakirlik ve husumet gibi çeşitli sebeplere dayanmaktadır.

Dağın Öte Yüzü serisinde pamuk işçiliği mevsimsel göçün ön plana çıkmasına neden olmuş, romanlarda işçilerin tarlalara geçici olarak yerleşimiyle ilgili bilgiler verilmiştir. Çukurova'da pamuk tarlalarında aşırı sıcak ve sinekten rahatsız olan işçiler alaçık denilen derme çatma bir çadırda konaklamaktadırlar.

Binboğalar Efsanesi romanında göçebe hayatın sonlanmasıyla konargöçer yaşayan aşiretlerin yerleşik hayata geçmesi ve bu süreçte yaşanan sıkıntılara yer verilmektedir. Karaçullu obası, yazları dağların yüksek ve serin yerlerinde çadırlarda yaşarken kışları daha sıcak olan alçak yerlere ovalara inip yerleşmektedirler. Köklü bir gelenek olan konargöçerlik artık bitmek üzeredir. Yörüklerin çoğu önce Osmanlı'nın daha sonrasında ise Cumhuriyet'in getirdiği iskân politikalarıyla yerleşik hayata geçmiştir. Artık obalının çadırlarını kurabileceği boş bir kışlak bulmak güçtür. Çünkü her toprak sahiplenilmiştir. Yerleşik hayata geçerek toprak sahibi olan ağalar ile köylüler, yörükleri topraklarında istememekte veya onlardan haraç alma peşindedirler. Konacak bir kışlak arayan Karaçullu obası ise sürekli sömürülmekte ya da zulme uğramaktadır. Dağlarda yaşayan bu oba halkı, ülkede yaşanan değişikleri anlamaktan da uzaktır. Obanın Demirci ustası olan Haydar Usta, cumhuriyet kavramının ne olduğunu bilmemekte hâlen beylerin hükmünün geçtiğini sanmaktadır. Obaya kışlak bulmak umuduyla otuz yılda yaptığı kılıcı hediye edip karşılığında kışlak alabileceği bir bey bulmak umuduyla şehre gider. Adana'da gözüne kestirdiği Kerem Ali'ye beylik döneminin ünlü beyliği olan Ramazanoğlu beyliğini sorar. Ancak artık Ramazanoğlu beyliği kalmamıştır. Artık parası, toprağı olan herkes beydir. Ne yapacağını şaşıran Kerem Ali, Haydar Usta'yı Hurşit Bey'e yönlendirir. Entelektüel bir kişiliğe sahip olan Hurşit Bey, elinden geldiğince Haydar Usta'ya eski düzenin yok olduğunu ve yeni düzenin nasıl işlediğini anlatmaya çalışır. Ancak geleneklere bağlı olan Haydar Usta, bu yeni dünyayı anlamak ve anlatılanlara inanmak istemez. Ankara'ya İsmet Paşa'ya kadar gider. Fakat eli boş bir şekilde döner. Romanın sonunda bütün umutların tükenmesi ve kutsal sayılan beylik çadırının yakılmasıyla bir gelenek yok olur.

Farklı coğrafyalardan gelen farklı etnik kökene sahip insanların bir adada kurdukları yaşamın anlatıldığı *Bir Ada Hikayesi* serisinde mübadele ve göçün insanlarda bıraktığı derin izler anlatır. Kurtuluş Savaşı sonucunda imzalanan Lozan Antlaşması ile Türkiye'deki Rumlar ile Yunanistan'daki Türkler arasında mübadele kararı alınır.

Üstelik göç etmek zorunda kalan sadece Yunanistan Türkleri değildir. Savaş nedeniyle birçok bölgeden Anadolu'ya göç başlamış, Anadolu çok yoğun bir nüfus hareketliliğine sahne olmuştur. Savaştan yeni çıkmış ve daha yeni kurulmuş olan devletin iskân politikası da yetersiz kalınca göçmenler çok büyük sıkıntılar yaşamıştır. Göçmenler, alışık olmadıkları bir coğrafyada yetersiz koşullara sahip yerleşme yerlerine yerleştirilir. Buralarda tutunamayan göçmenler mecburen başka yerlere göçmek zorunda kalır. Yerleşebilecek bir yer bulabilenler ise askerler tarafından başka göçmenlerin yerleştirmesi için evlerinden çıkartılır ve yeniden göç başlar. Böyle böyle birçok göçmen Anadolu'yu karış karış dolanarak yerleşebilecek bir yerleşim yeri arar. Serinin üçüncü romanı olan *Tanyeri Horozları*'nda adaya vapurla sürekli oradan oraya göç ettirilmekten bıkmış, perişan hâle gelmiş bir grup göçmen gelir. Adadaki her biri saray gibi güzel evleri gören göçmenler onları burada barındırmayacaklarını ve yeniden süreceklerini düşündükleri için vapurdan dışarı çıkmak istemez:

> *"Bak, kurban olduğum doktor, iyisin has konuşuyorsun ya bizi bu güzel, her biri bir saray gibi evlerde barındırmazlar. Kara kışın ortasında gelirler, bu evler sizin neyinize eeey çingenelerden beter çıplaklar, siktir olun derler, bizi götürürler, kepir taşlı, ot bitmez bir dağın yamacına iskan ederler. Sen iskan nedir biliyor musun, altın yürekli doktor paşam." (TH s.346)*

Bir yandan göç bir yandan iskânda yapılan yanlışlar nedeniyle güven kaybı yaşayan göçmenler kendilerini bir mekâna ait hissedemez ve mekânı sahiplenemez duruma gelirler. Herhangi bir mekâna ait olamama duygusu insanların birbirleriyle olan insani ilişkilerini de olumsuz yönde etkiler. Bu durum toplumda güvensizliğe neden olmaktadır.

2.2.2.2. Şehir Yerleşmesi

Şehir hayatından ve şehirlilerden çok kırsal kesimde yaşayan taşra insanlarının hikâyelerini anlatan Yaşar Kemal'in romanlarında çeşitli sebeplerle şehir isimlerinin geçmesine karşın şehirlerle ilgili bilgilere ve verilere pek rastlanmamaktadır.

Romanlarda başta savaşlar olmak üzere farklı sebeplerle ismi zikredilen bazı şehirler şunlardır: Kayseri, Sivas, İstanbul, Konya, Ankara, Halep, Yozgat, Osmaniye, Maraş. Fakat Yörüklerin konu edindiği *Binboğalar Efsanesi* romanında otuz yılda işlediği kılıcını Ramazanoğluları beyliğinin büyük beyine hediye edip karşılığında kışlak almak umuduyla Adana'ya ve orada umduğunu bulamayınca Ankara'ya giden Haydar Usta'nın bakış açısından Adana ve Ankara şehirleri aktarılır. Haydar Usta, her ne kadar daha önce Ceyhan'a, Osmaniye'ye, Adana'ya inmiş olsa da hiçbir şehirde gece konaklamamış ve elektrik ışıklarını görmemiştir. Yanında şehri bilen Osman ile birlikte sabah ezanından önce Adana'ya ulaşan Haydar Usta, şehir ve şehir ışıkları hakkında şöyle düşünür:

> *"Amma da çok ışık, ortalık gündüz gibi. Güneşi yüz bin parçaya bölmüşler getirmişler bu şehrin her bir evine asmışlar. Bu bir köy değil, şehir değil ışık tarlası. Vay ananı avradını Adana gibi. Vay senin ananı avradını. Vay senin..."(BE s.171)*

İlk defa uzun uzun binaları gören Haydar Usta, onları gecenin karanlığından çıkan heyulaya ile bin gözlü deve benzetir ve şehirden ürker:

> *"Haydar Usta bu evlerden, bu ışıklardan, bu devlerden, uzayan, her an bambaşka olan, sallanan, kosan, dövüşen, her an yiten, sonra geriye gelen gölgelerden basbayağı ürktü."(BE s. 171)*

Haydar Usta; sadece görüntüden değil, -daha sonra Osman'dan fabrika olduğunu öğrendiği- bir binadan gelen kulağı sağır edici seslerden de ürker. Işıkları, yüksek binaları, gürültülü fabrikası ve tuhaf kılıklı insanlarıyla şehir, Haydar Usta için bir yandan hayranlık uyandıran bir görkeme sahiptir, diğer yandan ise onda korku uyandırır ve Osman ile birlikte bu görkemli şehre sahip olduğunu düşündüğü Ramazanoğlu beyliğinin büyük beyini aramaya koyulur. Fakat beylik dönemi bitmiş, yeni bir düzenle Cumhuriyet kurulmuştur. Adana'da başvurduğu kimse Haydar Usta'nın derdine çare olamaz. Bunun üzerine Haydar Usta, kılıcını hediye edip kışlak istemek üzere bu sefer de İsmet Paşa'ya, Ankara'ya gider:

> *"Işıktan gölgeler uçuşuyor. Kırmızı, yeşil, mavi, turuncu ışıklar. Işığa da benzemez öyle bir şeyler. Bu şehri ışıklarla döşemişler. Yıldızlar, ışıklı*

pencereler, kapılar, dağ gibi yapılar. Mustafa Kemal Paşanın türbesi... Sabaha kadar ışığa batıp çıkıyor. Bir tepenin üstünde, öyle durup duruyor, kıpırtısız. Işıklar, ışıkların, iri, dev yapıların gölgeleri... Gölgeler, ışıklar birbirlerine girmişler kovalaşıyorlar, sarmaşıp dolaşıp açılıyorlar. Otomobiller, otobüsler, kamyonlar, ışıklar, ışıkları uçup giden, inleyen, konuşan, bağıran... Ankara, büyük ışıklı... Gittikçe de her gece basını alıp gidiyor. Tekmil Ankara ovasına yayılıyor. Yüksek yapılar birbirine geçiyorlar, geçiyor, ayrılıyor, kavuşuyorlar... Işıklar, ulu gölgeler, kırmızılar pul pul olup dağılıyor, serpiliyor, sonra top top oluyor, kavuşuyorlar Sonra gene bir fiskede darmadağın. Sonra gene ışıklar kırmızı, mavi, ak, yeşil, turuncu göğe savrulu, pul pul düşüyorlar. Kursun gibi ağır." (BE s.229)

Hayatı boyunca dağlarda, yaylarda şehir hayatından uzakta yaşamış ve kılık kıyafetiyle şehirlilerden farklı olduğu için herkesin dikkatle süzdüğü için Haydar Usta'nın; ışıkları, otomobilleri, kalabalığıyla şehir kendini ayaklar altında sürüklenen bir yaprak gibi kimsesiz, eli kolu tutmaz bir bebek gibi çaresiz hissetmesine sebep olur.*(BE s.233)*. Haydar Usta, şehirdeki kalabalığı ve kalabalıkta insanları kovanın ağzında birikmiş birbirini yiyen, kanatları durmadan titreyen oğul vermiş arıya benzetir(BE s.232).

Yaşar Kemal, kahramanların yerleşim yerlerini anlatırken yerleşim biçimlerine de değinir. Ancak romanlarının daha çok taşrada geçmesi nedeniyle şehir yerleşmelerine pek yer vermemiştir. Yerleşim biçimlerini de insanların ruhi ve fiziki özellikleriyle ilişkilendirmiştir.

2.2.3. Ekonomik Coğrafya

Ekonomik coğrafya, yeryüzündeki ekonomik coğrafya olaylarını (tarım ve hayvancılık, ulaşım, sanayi, ticaret vb.) insanla ilgi kurarak inceleyen bilim dalıdır.

Bir başka deyişle ekonomik coğrafya, insanın ve toplumun ekonomik faaliyetlerini ve bu faaliyetlerin dağılımını inceler.[131]

Yaşar Kemal'in romanlarında tarım, hayvancılık, balıkçılık, arıcılık, demircilik gibi farklı iş kollarında çalışan kahramanlar mevcuttur. Bunun sebebi ise romanların mekânı olan Anadolu'nun farklı işkollarına elverişli bir coğrafyaya sahip olmasıdır. Çukurova'nın mekân olarak işlendiği *Binboğalar Efsanesi* romanı ile *Dağın Öte Yüzü* serisinde tarım ve hayvancılık ön plandayken mekânı bir ada olan *Bir Ada Hikâyesi* serisinde balıkçılık ön plana çıkar.

Konargöçer yörüklerin yaşadığı zorlu hayatı anlatan *Binboğalar Efsanesi* romanında yörükler, kışın kışlaklarda yazın ise yaylalarda yaşamakta ve hayatlarını genelde hayvancılıkla sürdürmektedirler. Hayvanlardan et, süt, yağ, peynir, yoğurt gibi ürünler üreterek geçimlerini sağlarlar. Ancak romanın geçtiği zamanlar yörüklüğün son demleridir. Artık yörükler konacak toprak bulamazlar. Üstelik yerleşik hayata geçmiş köylülerin ve zengin ağaların ayakbastı parası, toprak parası adı altında obalıdan aldıkları para ya da hayvanlar obalının ekonomik durumunu çökertmeye başlar. Bir taraftan ödedikleri toprak parası diğer yandan konacak toprak bulamadıkları için uzayan göçle oluşan olumsuz şartlar obalıyı hem sosyal hem de ekonomik açıdan olumsuz etkiler.

> *"Ben bu adamı biliyorum, dedi Süleyman Kahya. On beş yıldır Yörüklerin sırtından geçinir. Adanadan Tarsusa, Amik ovasından Islahiyeye, Maraş altına kadar Yörüklerden para kopartır. Bütün Akdeniz çevresindeki topraklar onundur. Bin lira vereceğiz, kabul etmezse iki bin... Onu da kabul etmezse cehenneme kadar yolu var." (BE s.68-69)*

Ekonomik yönden yaşanan bu adaletsizlik Yaşar Kemal'in farklı romanlarında farklı şekillerde kendini gösterir. *Binboğalar Efsanesi* romanında Karaçullu obasının yaşadığı adaletsizliğin benzerini *Dağın Öte Yüzü* serisinde Yalak köylüsü yaşar. Muhtar Sefer'in oyunlarıyla verimli tarlaları kaptıran Yalaklılar, verimsiz tarlalarda çalışmak zorunda kalır ve yeterli parayı kazanamazlar. Muhtar Sefer, Delice Bekir, Adil Ağa gibi karakterler toplumda yer alan para kazanma uğruna insanlığını yitirmiş

[131] Hayati Doğanay vd., *Genel Beşerive Ekonomik Coğrafya*, Pegem Yayınları, Ankara, 2012, s. 3-4.

kişileri temsil eder. Herkesi doyurmaya yetecek kadar verimli bir toprak olmasına karşın güçlü ya da zenginlerin daha fazla para kazanabilmesi için zayıflar üzerinden geçinmesi gerekir. Toprak herkese adil olsa da insanlar birbirine adil değildir ve ekonomik gücü elinde bulunduranlar güçsüzlere her türlü zulmü yapmaya hakları olduğunu düşünür. Hukuk ise güçlünün elinde güçsüze zulüm etmek için kullanılan bir silah olmaktan öteye geçemez. Bu silahı elinde tutan Adil Ağa, borçlarına karşılık köylünün elinde ne var ne yoksa alır. Yetmez Kel Mustafa'nın avradının donuna kadar alır ki köylü aç kaldığını unutsa bile bu aşağılamayı unutamasın. *(YDGB s.83)* *Binboğalar Efsanesi* romanında ise ezilen ve sömürülen yerleşmek için bir toprağa sahip olamayan Karaçullu obasıdır. Yazı Aladağ'ın doruğunda geçiren Karaçullu obası sonbaharda havanın soğumasıyla kışı geçirebilecekleri bir konak bulmak için Çukurova'da göç etmeye başlarlar. Fakat hangi toprağa yerleşmeye kalksalar orayı sahiplenen ve obalıdan haraç almaya çalışan ve toprağıyla parası olan ağalar ya da o bölgeye onlardan önce gelip yerleşik hayata geçen köylüler Karaçullulardan haraç isterler. Deliboğa höyüğüne yerleştiklerinde ilk olarak toprağı sahiplenen Derviş Hasan obalıdan sekiz bin liralık haraç ister. Köylü beş bin lira verir. Derviş Hasan'dan sonra Kösecik köyü muhtarı Fehmi Ağa da höyüğü sahiplenir. Kendisi de eski Türkmen olan Fehmi Ağa; Türkmenliğinden utanan, kimliğini kaybetmiş bir kişidir ve bu yüzden Türkmen oldukları için Karaçullu obasını aşağılayarak höyükten kovar. Deliboğa höyünü sahiplenen bir diğer kişi yine eski Türkmen olan Köse Ali Ağa'dır. Fakat Köse Ali Ağa diğerlerinden farklı olarak Deliboğa höyüğünün tapusunu Karaçullu obasına satma vaadiyle köylüyü kandırır. Köse Ali'ye inanmaktan başka çaresi olmayan obalısı ise ona inanmak zorunda kalır. Üç gün süren pazarlıkta Köse Ali obalıdan 150 bin lira ister. Ancak obalının bu parayı toplaması mümkün değildir. Üç günün sonunda 15 binde anlaşırlar ve obalı pey parası[132] olarak 3 bin birayı Köse Ali'ye verir. Bir hafta sonra kararlaştırılan günde kasabaya inen obalı akşama kadar Köse Ali'yi beklese de ne Köse Ali gelir ne de bir haber. Sonunda Arzuhalci Kör Kemal'e giderler ve dertlerini anlatırlar. Onlara dolandırıldıklarını anlatan Arzuhalci Kör Kemal, on beş yıldır Deliboğa höyüğünün hâlinin bu olduğunu söyleyerek onlardan haraç istemeye gelecekleri tek tek sayar. höyüğün gerçek sahibini soran obalıya "Hiç kimsenin ya da sizden başka herkesin"

[132] Pey parası (pey akçesi), bir sözleşmede taraflardan birinin öbürüne işten caymayacağını belirtmek amacıyla önceden verdiği güvence bedelidir.

cevabını veren Köse Ali dilekçe yazmanın faydası olmayacağını bildiği için dilekçe yazmayı reddeder. Ancak köylü yine de ısrar ederek dilekçeyi yazdırır. *(BE s.83-84)* Sonrasında ise Köse Ali'nin saydığı höyüğü sahiplenen isimler tek tek Deliboğa höyüne gelip obalıdan haraç ister. Bozduvar köyü sakinleri obayı sabaha kadar kurşun yağmuruna tutar. Sonra da 10 bin lira haraç ister. Devlet görevlisi olan Yalnızağaç karakolu uzatmalı onbaşısı Nuri Dağlaryolu bile gelir haracını alıp gider. Sonunda Sandal köyü sakinleri obalının çadırlarını ateşe verince obalı höyükten ayrılmak zorunda kalır. Konduklar her toprakta ya haraç isteyenler ya da köylüyü topraklarında istemeyenlerle mücadele ederler. Yaşar Kemal roman boyunca bir dönemin Çukurovasında toprak ve para için insanın insana ettiği zulmü çarpıcı bir biçimde aktarır.

Bir Ada Hikâyesi serisi Birinci Dünya ve Kurtuluş savaşlarının ekonomik anlamda insanları kırıp geçirdiği bir dönemde mübadele başta olmak üzere çeşitli sebeplerle topraklarından göç etmek zorunda kalmış olan insanların Karınca Adası'nda bir araya gelmesiyle yaşanan olayları anlatır. Serinin ilk eseri olan *Fırat Suyu Kan Akıyor Baksana* romanı; Birinci Dünya Savaşı'nda Yemen'de savaşırken bir bedevi şeyhinin kardeşini öldüren Poyraz Musa'nın geçmişi ve Karınca Adası'na yerleşmesiyle başlar. Kardeşinin intikamını almak isteyen şeyh, Poyraz Musa'yı öldürmek üzere peşinden fedailer gönderir. Şeyhten ve fedailerinden kaçan Poyraz Musa gözlerden ırak ve ıssız olduğu için Karınca Adası'nı gözüne kestirir. Fakat önce bu bölgeyle ilgili araştırma yapmak isteyen Poyraz Musa bilgi almak için bir berber dükkânı olan Uğur İncelik'i seçer. Çünkü ona göre bölge ve bölgedeki insanlar hakkında bilgi toplamanın en kolay yolu berberlerle ya da ayakkabıcılarla konuşmaktır. Berber dükkânına giren Poyraz Musa dükkânın sahibi olan Berber Nuri'den birçok bilginin yanında bölgenin ekonomik yapısıyla ilgili de birçok bilgi edinir. Berber Nuri'nin anlattıklarına göre Rumların bölgenin ekonomik yaşamında oldukça önemli bir yeri vardır. Farklı birçok iş kolunda uzmanlaşmış olan Rumlar, bölgenin de elverişli bir coğrafyaya sahip olması sayesinde hem üretime hem de ticarete çok büyük katkı sağlamaktadırlar. Osmanlı tebaasında yer alan Rumlar, kendilerini birçok farklı alanda kalifiye olarak yetiştirmiş bir millettir. Onların sürgün edilmesi ise birçok meslek dalında kalifiye eleman bulunmamasına ve o meslek dallarının zarar görmesine sebep olmuştur. Yazar, roman kahramanlarının

ağzından Rumların gitmesiyle; duvarcı, marangoz, terzi, demirci, doktor, baytar, tekne ustası, motor tamircisi gibi meslek kollarını icra edecek kalifiye eleman kalmadığını ifade eder. Sosyal ve ekonomik hayata çok büyük katkıları olan Rumların gidişiyse ekonomik açıdan büyük bir boşluk oluşturur. Ayrıca tüketimde de önemli bir yere sahip olan Rumların gidişi bazı meslek kollarına talebin azalmasına ve bu meslek kollarında çalışanların müşteri bulamadıkları için çalışamaz duruma gelmesine sebep vermiştir. Berber Nuri de bu durumdan payını almış bir esnaftır. Aslında İstanbul'da yaşayan ve Beyoğlu'nda hem kadın hem de erkek berber dükkânına sahip olan ve dokuz kadın dokuz erkek olmak üzere on sekiz tane Rum kalfa çalıştıran Berber Nuri savaş nedeniyle Ege'de yer alan bu kasabaya göç ettirilmiştir. Yüz yaşında bir Rum'dan bu dükkânı satın alan Berber, bu en az yüzyıllık dükkânın dokusunu bozmamak için olduğu gibi muhafaza etmeye çalışmıştır. Fakat bölgede tıraş olmak için berbere gidenler daha çok Rumlardır. Burada yaşayan diğer etnik kökene sahip insanlar ise berbere pek gitmemektedirler. Rumlar gidince müşterisi kalmayan Berber Nuri karnını doyuracak parayı bile çok zor kazanmaktadır. *(FSKAB s.22)*

Araştırması bittiğinde Poyraz adaya yerleşmeye karar verir. Başlangıçta kimsenin olmadığı bu adada tek başına yaşadığını düşünse de bir süre sonra onu sürekli takip eden bir gölge olduğunu fark eder. Bu gölge saklanarak mübadeleden kurtulan Vasili'dir. Poyraz'dan sonra adaya yerleşmek için gelen ilk kişi Baytar Cemil'dir. Onu Poyraz karşılar. Adada Poyraz ve onu takip eden bir gölgeden başka kimsenin olmadığını öğrenen Baytar, Poyraz'a "Burada at var mı, kedi köpek, sığır, koyun keçi, zürafa, aslan, kaplan, tilki, çakal, tavşan, vaşak, pars, atmaca, şahin, kızıl kartal?" diye sorar. Poyraz balıktan başka hiçbir canlı olmadığını söyler. Fakat baytar balıkların hastalıklarından anlamadığını söyler ve adaya yerleşmekten vazgeçip adadan ayrılır. Daha sonra Lena Ana, Kadri Kaptan, Kadri kaptanın anası Melek Hatun adaya gelip yerleşirler. Serinin ikinci romanı olan *Karıncanın Su İçtiğ*i'nde Baytar Cemil tekrar adaya gelir. Çünkü uzun süre Anadolu'da dolaşmış ama yerleşebileceği uygun bir yer bulamamıştır ve Karınca Adası'na yerleşmeye karar vermiştir. Ancak yapabileceği bir iş yoktur. Yakındaki adaları gezen Baytar ve Vasili Kaba Ada'da 20 tane arı kovanı bulurlar. Baytar, arı yetiştirmeyi pek bilmese de bu işi üstlenir. Derken adaya bir vapurla bir Dengbej Uso gelir. Dengbej Kürtlerin halk

ozanına verdiği isimdir. Sanatçı olan Uso, arıcılıktan anlamaktadır. Bunun üzerine Vasili, dengbejden arılara bakmasını ister. Ancak Dengbej Uso kendi mesleği olan dengbejlikten başka bir iş yapmayı kabul etmez. Bunun üzerine Vasili, Baytar Cemil'e arı yetiştirmeyi öğretmesini ister. Uso, istemeyerek de olsa kabul etmek zorunda kalır. Yine bir gün adaya üç vapur yanaşır. Vapurda Yunanistan gelen göçmenler vardır. İsimleri belirtilmeyen bu göçmenler Yunanistan'da tütün yetiştirip satarak geçimlerini sürdürmektedirler. Karınca Adası'nı gördüklerinde ise tütün yetiştiremeyeceklerini anlayıp geri dönerler. Baytar Cemil ve Yunanistan göçmenlerinin yaşadığı bu durum insanların yerleşecekleri yeri seçmekte coğrafi unsurların ne kadar önemli olduğunun bir göstergesidir. Adada yaşayan Poyraz, Vasili, Lena Ana gibi birçok kişi için deniziyle, balığıyla, üzerinde yetişen bitkileriyle bu ada bir cennettir. Oysa mesleği hayvanları tedavi etmek olan biri için insanlarla hayvanların olmadığı ya da geçimlerini sağlamak için yapabildikleri tek şey tütün yetiştirmek olan göçmenler için tütün yetiştirmeye uygun olmayan bu ada cennet değil, geçinememek ve aç kalmaktır.

Farklı etnik kökene sahip, farklı coğrafyalardan, farklı sebeplerle gelmiş bu insanlar her anlamda birbirine destek olarak kendilerine yeni bir yaşam kurmaya çalışmaktadırlar. Göçmenleri içinde barındıran serinin son romanı olan *Çıplak Deniz Çıplak Ada*'da adaya yerleşen Hıristo Reis, daha önce yaşadığı Karınca Adası'na yakın bir adada ada sakinlerine balıkçılık ve çiftçilik başta olmak üzere farklı birçok meslek öğretir.

> *"İlk zamanlarda her birimize kayık, tekne parası buldun. Bir de hepimize balıkçılığı, çiftçiliği öğrettin. Her birimize çalışmayı öğrettin. Sen bizi bu günlere getirdin. Şimdi de bizim gibi kaç ada var göstersinler. Rumlar bizim kadar olamamışlardı. Cennette yaşıyoruz, her birimizin konağı var. Bu konaklar da senin yüzünden. Nerdeyse kıyılardaki köylüler, kasabalılar kıskançlıktan ölecekler." (ÇDÇA s. 223-224)*

Bir Ada Hikayesi serisinde toprağı, bitki örtüsü, iklimi ve deniziyle her bakımdan verimli olan Karınca Adası'nda ada halkı; hayvancılık, balıkçılık, arıcılık, ithalat, ihracat gibi birçok farklı geçim kaynağına sahiptir.

Göçün ekonomik sebeplerinden biri de başlık parası ve düğün masraflarıdır. Anadolu'da yüz yıllardır uygulanan ve Türk filmlerine dahi yansıyan bu gelenek evlenecek parası olmayanların para biriktirmek için büyük şehirlere gitmesine sebep olur. Karaçullu obasının, konargöçer geleneği sürdürme mücadelesinin anlatıldığı *Binboğalar Efsanesi* romanında da Karaçullu obası sakinlerinden Yeter Kız'ın, nişanlısı on altı yıl önce başlık parası toplamak için gurbete çıkmıştır. On altı yıl umutla nişanlısının gelmesini bekleyen Yeter Kız için Hıdırellez demek nişanlısının dönmesi demektir. Romanın başında Hıdırellez günü için bütün obalı, o gece Hızır ve İlyas'ın kavuşmasını gören kişinin dilek olarak kışlak dilemesi konusunda anlaşmışlardır. Her ne kadar söz vermişlerse de o gece için birkaç kişi dışında herkesin farklı dilekleri vardır. İşte Yeter Kız'ın dileği de nişanlısı Yusuf'un geri dönmesidir. Yusuf'un geri dönmesinden umudunu kesen Yeter Kız, şayet Hızır ile İlyas'ın kavuşmasını göremez ve dileğini dileyemezse intihar etmeyi düşünmektedir. Kavuşmayı göremeyen, dileğini dileyemeyen Yeter, kendini pınarın göleğine bırakır ve cesedi gölün kıyısında bulunur*(BE s. 30-40).*Ekonomik yetersizlik önce iki âşığın ayrılmasına sonra da âşıklardan birinin intihar etmesine sebep olur.

Yaşar Kemal'in romanlarında mekânın dağılımı farklı meslek kollarını doğurmuştur. Örneğin *Binboğalar Efsanesi* romanında yörüklerin hayatı anlatıldığı için geçim kaynağı genellikle hayvancılık olurken *Bir Ada Hikayesi* serisinde geçim kaynağı mekânın ada olması sebebiyle daha çok balıkçılıktır.

2.2.4. Siyasi Coğrafya

Siyasi coğrafya, beşeri coğrafyanın çok eskiden beri işlenen bir koludur. Siyasi faaliyetlerin mekâna bağlı olarak değişikliklerini incelemektedir. Ayrıca, insanların yer yurt edinmesinde önem arz eden bir alandır. Yazar, dağlık ve düzlük alanda yaşayan insanların farklılıklarını eserlerine yansıtmıştır. Buradan da insanların yerleşim olarak düzlük alanı tercih etme isteğini anlamak mümkündür. Bu durum zaman zaman toprak kavgalarına sebebiyet vermiştir. Yer şekillerine göre devlet şekillerini, Yaşar Kemal'in romanlarında iki başlık altında incelemek mümkündür.

Dağ devleti: dağların, bir yer şekli olarak siyasi coğrafyadaki önemi ve etkilerine daha önce temas edilmiştir. Hakikatte bu tip devletlerin ortaya çıkması ve ayakta kalabilmeleri için en önemli amil dağ geçitleridir.[133] Ova Devletleri: iklim şartları elverişli olduğu takdirde alçak sahalar, iktisadi gelişme için en elverişli yerlerdir. Ovalar en elverişli yerlerdir. Ovalar her şeyden önce ziraata ve ulaşıma uygun yerlerdir.[134] Ovaların tarıma ve ulaşıma uygun yerler olması yaşamak için en elverişli alanlar olmasını sağlar.[135] Buna karşın Türkmenler yerleşmek için ovalardan ziyade kendilerini daha kolay savunabilecekleri engebeli ve dağlık alanları tercih ederler. Yaylaların açık alanlar olması bir saldırı sırasında obanın korunmasız bir hedef olmasına sebep olur. Ancak hayvanlarını otlatabilmeleri ve dolayısıyla geçimlerini sağlayabilmeleri için de ovaya ihtiyaçları vardır.

Yaşar Kemal, romanlarında merkezi yönetimin uzağında kalan, haberleşme ile iletişimi zorlaştıran dağlık ve engebeli bir coğrafyayı seçer. Bu durum ise roman kahramanlarını hem bilgi ile eğitimden uzak hem siyasi otoriteden uzak hem de ülke ve dünyada gerçekleşen yeniliklerden bîhaber ya da bu yenilikleri anlayıp uygulayabilmekten uzak bırakır. Ayrıca merkeze olan bu uzaklık ve iletişim eksikliği bu bölgelerde yönetimin otoritesinin zayıf olmasına ve bu bölgelerde yönetimsel bir boşluk oluşmasına sebep olur. Bu boşluk ise bu bölgede gücü elinde bulunduranlar tarafından (kimi zaman köylü, kimi zaman ağa ve zenginler, kimi zaman ise devlet görevlileri) kendi çıkarlarına hizmet edecek bir biçimde doldurulur. Yeterli bilgi ve eğitime sahip olmayan insanlarsa bu güce sahip insanlar karşısında ne gibi haklarının olduğunu ve bu hakları nasıl savunabileceklerini ya da koruyabileceklerini bilemezler.

Yaşar Kemal romanlarında çoğunlukla ezen ve ezilenlerin hikâyesini aktarır. Ezenler genellikle siyasi iktidarın yerini almış ya da siyasi erki yanına almış her türlü haksızlığı ve zulmü kitabına uydurarak yapan ve güçsüzlere zulmeden, onları sömürenlerdir. *Binboğalar Efsanesi* romanında ezenler köylüler, ağalar, kolluk görevlileridir; ezilenler ise obalı yörüklerdir. *Üç Anadolu Efsanesi'nde* geçen ilk hikâye olan Köroğlu'nun Meydana Çıkışı hikâyesinde ezen gücü elinde bulunduran

[133] Süha Göney, *Siyasi Coğrafya*, s. 109.
[134] *a.g.e.,* s.112.
[135] *a.g.e.,* s.112.

Bolu Beyi'dir ezilenler ise başta Köroğlu ve ailesi olmak üzere halktır. Aynı romanın ikinci hikâyesi olan Karacaoğlan hikâyesinde ezen, bey olduğu için kızı Elif'i bir âşık olan Karacaoğlan'a yakıştırmayan Bozdoğan obasının beyidir; ezilen ise başta Karacaoğlan ve Elif olmak üzere iki âşığa yardım edenlerdir. Romanın üçüncü ve son hikâyesi olan Alageyik hikâyesinde ise ezen âşık olduğu Zeyneb'i nişanlısı Halil'den ayırmak için her türlü zulmü yapan Sarıcalı köyünün ağasının oğlu Karaca Ali'dir, ezilen ise başta Karaca Ali'nin öldürmeye çalıştığı Halil olmak üzere Karaca Ali'ye karşı olan herkestir. *Ağrıdağı Efsanesi* romanında ezen Beyazıt Paşası Mahmut Han'dır, ezilen ise başta Ahmet ve arkadaşları olmak üzere tüm Ağrı Dağı halkıdır. *Dağın Öte Yüzü* serisinde ezenler Adil ağa, Muhtar Sefer ve onların yanlarına aldıkları kolluk kuvvetleri iken ezilenler başta onların düzenine karşı çıkan Uzun Ali ve Taşbaşoğlu olmak üzere bütün köylüdür. *Bir Ada Hikâ*yesi serisinde ezenler savaşları çıkaranlar ve insanları göçe mahkûm edenler, ezilenler ise savaşan askerler, savaştan zarar gören ve doğduğu toprakları bırakıp göç etmek zorunda bırakılan halktır. Yaşar Kemal, tüm bu zulümlerden yola çıkarak sadece bir dönem bu coğrafyalarda yaşanmış olayları acıları değil, bu coğrafyada yaşanan olayların siyasi yönüyle bu coğrafyada yaşayan insanların siyasi algısını da eserlerine aktararak dönemin siyasi coğrafyasına ışık tutar.

Bir seyisin oğlu olan Ruşen Ali'nin Bolu Beyi'ne başkaldırışıyla fakirden alıp zengine dağıtan bir *"soylu eşkıya"* oluşunun anlatıldığı *Üç Anadolu Efsanesi* romanında Köroğlu'nun Ortaya Çıkışı başlıklı hikâyesinde de bölgedeki siyasi otoritedeki boşluğu dolduran Bolu Beyi ve ona karşı çıkamayan Kürt beylerinin halka yaptığı zulüm anlatılır.[136] Babası da Reis olan Köroğlu'nun babası Yusuf, babasının vefatından sonra Bolu Beyi'nin seyis başı olur ve beyin sarayına yerleşir. Babasından öğrendikleriyle çok iyi bir seyis olan ve yetiştirdiği atlarla dünyaya nam salıp Bolu Beyinin ününü de artıran Yusuf, zamanla Bolu Beyi'nin takdirini ve sevgisini kazanmayı başarır. Böylece Bolu Beyi'nin sayesinde sevdiği kızla padişahlara layık bir düğünle evlenen Yusuf'un bir oğlu olur ve adını Ruşen Ali(Köroğlu) koyar. Bolu Beyi, Yusuf'u çok sevdiği için Yusuf'un oğlu Ruşen Ali ile kendi kız kardeşini nişanlar. Fakat bir gün Osmanlı paşalarının Bolu Beyi'nin ününü duyarak ondan üç güzel at istemesiyle Bolu Beyi ve Yusuf arasındaki dostluk

[136] Ayşe Dalyan, *a.g.t.*, s. 113.

bozulur. Çünkü Bolu Beyi ile Osmanlı paşasının arası çok iyi değildir. Paşaların kendisinden at istemesini fırsat bilen Bolu Beyi onlara en güzel atları vererek paşalarla arasını düzeltmek istemektedir. Yusuf ise elindeki en güzel üç at olan henüz gelişmemiş üç denizaygırını Bolu Bey'ine götürünce atların o anki durumuna aldanıp atları beğenmeyen Bolu Beyi, Yusuf'un gözlerine mil çektirerek onu sarayından kovar. Hikâyede ön planda olan atlar aynı zamanda siyasi ilişkilerin gelişmesini sağlayan yardımcı bir unsur olarak karşımıza çıkar.

Osmanlı, konargöçer yaşadığı için vergi vermeyen ve askerlik yapmayan Türkmenleri yerleşik hayata geçirmeye karar verir. Ancak yerleşik hayata geçmek istemeyen yörükler isyana kalkışır ve Osmanlı ile Türkmenler arasında büyük bir savaş yaşanır. Savaşı Osmanlı kazanır ve Türkmenler yerleşik hayata geçmek zorunda kalır. *Binboğalar Efsanesi* romanında geçen Karaçullu obası 1876 yılında yaşanan bu iskân sorunundan demirci olan Haydar Usta'nın babasının işlediği bir Mısri kılıcı Binbaşı Ali Bey'e hediye ederek kurtulmak ister. Kılıcı gören Binbaşının "gözleri fal taşı gibi" açılır ve sonunda *"Bu kadar güzel kılıç yapan bir soy bu hale layık değildir"* diyen binbaşı obalının konargöçer yaşamasına müsaade eder. *(BE s.43)* Kılıçtan sonra Türkmen kesenin ağzını açmak ve iskâna karşı çıktığı için onları mahpusa atan Osmanlı zabitine hapisten kurtulmak için çil çil altın saymak ya da kızlarını vermek zorunda kalır. Ancak zamanla yörüklük zorlaşır ve çekilmez hâle gelir. Kimse Haydar Usta'nın yüzüne söylemese de herkes bu zorluklardan bunalmıştır. Eğer yerleşik hayata geçmiş olsalardı daha iyi bir yaşam süreceklerine inanan köylü kılıcı vererek yerleşik hayata geçmelerine engel olduğu için Haydar Usta'nın babasını suçlamaktadır.

Haydar Usta'nın ağzından anlatılan başka bir hikâyede yüzyıl önce bu zorluklardan dolayı yörüklükten bıkan Çeri obası sakinlerinden demirci Rüstem Usta, on beş yılda işlediği kılıcı padişaha hediye ederek karşılığında kışlak ister. Padişah da Çeri obasına kışlak olarak Aydın ilini verir. Yaşanmış bu hikâyenin verdiği umutla Haydar Usta da bir kılıç işler. Otuz yılda işlediği bu kılıcı beylere, paşalara hatta gerekirse Ankara'ya gidip İsmet Paşa'ya hediye ederek karşılığında onlardan toprak almayı umut eder. Aslında bir nevi babasının yaptığı hatayı kendisi düzeltecektir. Ancak Haydar Usta'nın bilmediği bir şey vardır. Artık eski düzen, beyler paşalar yoktur ve elindeki kılıç eskisi gibi değerli değildir. Yanına şehirleri bilen, dört yıl

İstanbul'da askerlik yapmış olan Osman'ı da alarak Adana'ya gider. Haydar Usta, Osmanlı Türkmen savaşında Türkmenlerin yanında yer alan ünlü Ramazanoğlu beyliğini bulup kılıcını büyük beye hediye etmek ve karşılığında toprak istemek niyetindedir. Şehrin görkemi karşısında şaşırıp kalan Haydar Usta, bu görkemli şehrin sahibi olarak düşündüğü Karamanoğlu beyini gözünde iyice büyütür. Bu kadar büyük bir şehrin beyi onun için Türkmen'in baş dostudur. Böyle düşündükçe de daha çok umutlanır.

Haydar Usta, gülümsemesinden etkilendiği Kerem Ali'yi gözüne kestirip ona Ramazanoğlu'nun büyük beyini sorar. Haydar Usta'dan etkilenen fakat yeni düzeni anlayamayacağını bildiği Kerem Ali ona Ramazanoğlu'nun büyük beyinin öldüğünü söyler ve onu Karamanoğullarından Hurşit Bey'e gönderir. Hurşit Bey, Haydar Ustayı sürekli "enteresan" diyerek dinler. Haydar Usta'nın kılıcına hayran kalan Hurşit Bey; ona artık Ramazanoğlu beyliğinin tükendiğini, eski düzenin yıkıldığın ve yeni düzende şehrin sahibinin zenginler ve ağalar olduğunu anlatır. Zenginler ve ağaların sadece paraya taptıklarını söyleyerek eline zenginlerin listesini verir. Hayal kırıklığına uğrayan Haydar Usta, bir çocuk misali kılıcına sarılarak oradan ayrılır. Tekrar Kerem Ali'nin yanına giden Haydar Usta, Ramazanoğullarından Temir Ağa ve Deli Memet Ağa'yı sorar. Kerem Ali, onların öldüğünü söyler ve onu eski bir yörük olan Adana'nın zenginlerinden Hasip Bey'e gönderir. Fakat Hasip Bey, pencereden izlediği Haydar Usta'yı içeri bile aldırmaz. Kapıda uşakla görüşen Haydar Usta'ya para gönderir. Bu kapıdan da eli boş ayrılan Haydar Usta, yine Kerem Ali'nin yanına giderek bu sefer de İsmet Paşa'nın yanına nasıl gidebileceğini sorar.

Haydar Usta, Kerem Ali'nin yardımıyla bir akşamüstü Ankara'ya varır. Kalabalıkta gözüne kestirdiği Hasan Hüseyin isimli birine derdini anlatır ve İsmet Paşa'yı sorar. Hasan Hüseyin, onu bir gece evinde ağırlar ve ertesi gün Halk Partisinin merkezine götürür. Ancak İsmet Paşa oraya gelmez. Bunun üzerine Haydar Usta, ertesi gün Hasan Hüseyin'in yanına verdiği iki gençle Paşa'nın konağına gider. Lakin onu içeri almazlar. Çünkü İsmet Paşa ile görüşmek isteyen çoktur ama o kimseyle görüşmemektedir. İsmet Paşa dışarı çıktığı sırada arabasına binmeden onu yakalayan Haydar Usta derdini anlatır fakat kılıcı eline alan İsmet Paşa "çok güzel" deyip arabasına biner ve gider. İsmet Paşa ile birlikte Haydar Usta'nın bütün ümitleri de

uçup gider. Aslında Haydar Usta'nın temas kurduğu birçok kişi eski düzenin çoktan yok olduğunu yeni düzende de kimsenin Haydar Usta'nın kılıcını umursamayacağını bilmektedir. Fakat Haydar Usta, bu durumu idrak edebilecek birikime sahip değildir. Yıllarca dağlarda ovalarda göçebe olarak ve şehirde oluşan bu yeni sosyal ve siyasal düzenden uzakta geleneklerine sıkı sıkıya bağlı olarak yaşayan, otuz yıl boyunca kışlak alma umuduyla emek emek kılıcını işleyen Haydar Usta'ya kimse gerçeği anlatmaya cesaret edemez. Zaten anlatılanları da Haydar Usta anlayamaz. Haydar Usta ve yeni düzen arasındaki bu uçurum okura yeni ve eski arasındaki farkı etkili bir biçimde aktarmaktadır. Yaşanan savaşlar, sanayi devrimi ile başlayan sanayileşme ve şehirleşme insanların inandığı değerleri, gelenekleri, görenekleri ve yaşam tarzını değişmiştir. Bu yeni dünyada Haydar Usta'nın değerlerinin de kılıcının da bir karşılığı yoktur.

Türkiye'de 1940'lı yıllarda yörüklerin yerleşik hayata geçişlerinin anlatıldığı bu romanda siyasi erkin kırsal alanda bıraktığı boşluk köylüler, ağalar ve kolluk görevlileri tarafından doldurulur.[137] Arkasına devlet görevlilerini de alan köylüler ve ağalar; obalılara zulmeder, onları sömürür. Aslında Karaçullu obasının roman boyunca yerleştiği toprakların bir tapusu ve bir sahibi yoktur. Ancak bu bölgede yaşayan ağalar ve köylüler devlete ait bu toprakların kendilerine ait olduğunu iddia ederek obalıdan haraç ister. Eğer obalı isteneni yapmazsa da obalıya işkence ederek kendi topraklarından göndermeye çalışırlar. Karaçullu'nun konduğu ilk konak olan Deliboğa höyüğünü sahiplenenlerden Köse Ali Ağa, obalıyı höyüğün tapusunu vereceğini söyleyerek dolandırır. Bunun üzerine obalının başvurduğu Arzuhalci Kör Kemal, obalıya başlarına neler geleceğini anlatırken bu höyüğü sahiplenenleri sıralar; Derviş Hasan, Zalımoğlu Veli, Yozoğlu Osman, Bozduvar köyü, Yalnızağaç karakolu uzatmalı onbaşısı Nuri Dağlaryolu ve Altındiş Rıza. Tüm bu insanlar, devlet otoritesinin bu bölgedeki eksikliğini fırsat bilip Deliboğa höyüğünü yasa dışı bir biçimde sahiplenerek buraya yerleşenlerden haraç almaya çalışır. Arzuhalci obalıya bu düzenin on beş yıldır devam ettiğini söylerken dilekçe yazdırmaya çalışan obalıya çaresizce "*Nereye, kime yazayım?"* diye sorar. Aslında Kör Kemal'in

[137] Çiftlikçi, *a.g.e.*, s. 295

dilekçenin bir çare olmayacağını anlatmak için sorduğu bu soruya obalının verdiği yanıt ise yeni düzeni henüz kavrayamadıklarının bir göstergesidir:

> *"Nereye, kime istersen yaz, dediler. Ankara'ya, büyük paşalara, İstanbul'a Padişah'a, Adana'ya Valiye. Yaz da kime istersen yaz. Arzuhali yazdırmadan oradan ayrılmadılar." (BE s.85)*

Şehirden uzakta, dağ başlarında göçebe olarak yaşayan obalının "padişaha, paşalara yaz" sözü henüz saltanatın son bulduğunu tam olarak idrak edip benimseyemediklerinin bir göstergesidir. Aslında eski düzene alışmış bu insanlar yeni düzeni kabul etmekle birlikte eski düzeni de sürdürmeye çalışırlar ki gelenekleri için değişen hayat şartlarını görmezden gelerek bütün zorluklara rağmen konargöçerliği devam ettirmeye çalışmaları da bunun bir göstergesidir. Onların olayları algılamasında bir yandan eski alışkanlık olan saltanata ait ögeler etkisini sürdürmeye devam ederken diğer yandan da yeni düzen Cumhuriyet ve onun getirdikleri etkilidir. Obalı bu minvalde kendince hakkını aramaya çalışır. Arzuhalci Kör Kemal'e zorla dilekçe yazdırmakla kalmazlar. Teloğlu ve Hacı Ali Çavuş'a gidip onlara da dilekçe yazdırırlar. Yetmez sekiz kere kaymakama çıkıp taze yağ götürürler, Avukat Murtaza Bey'e çok para verirler ve parti başkanlarına da giderler. *(BE s.86)* Fakat bir sonuç alamazlar. Aslında romanda anlatılan bu olaylar Cumhuriyet'in ilk dönemlerinde henüz devlet düzenin tam yerleşemediği zamanlarda Türkiye'de yaşanan gerçeklerdir.

Çukurova'da pamuk tarlasında çalışarak geçimini sağlamaya çalışan Yalak köylüsünün yaşadıklarının anlatıldığı *Dağın Öte Yüzü* serisinde Yaşar Kemal, ağalık sistemini eleştirir. Bu sistem, toprağı ve gücü elinde bulunduranların diğer insanları dış dünyadan soyutlayarak kendine bağımlı hâle getirip itaat etmelerini sağlayan korku üzerine kurulmuş adaletsiz bir sistemdir. Romanlarda gücü elinde tutan Adil Ağa ile Delice Bekir Ağa ve Muhtar Sefer'in kurdukları düzende sıkışıp kalan Yalak köylüsü bu kişiler tarafından sürekli sömürülür ve zulme uğrar. Adil Ağa ve Muhtar Sefer, köylü üzerinde kurduğu korkuya dayalı otorite sayesinde köylüyü yönetirler, kendilerine bağımlı kılarlar. İlk olarak tarla sahiplerinden rüşvet alan Sefer ile Delice Bekir bir olup her yıl köylüyü Çukurova'ya geç indirerek verimsiz tarlalarda çalıştırırlar. Köylü tarlada geçimini sağlayabilecek parayı toplayamayınca da devreye

Adil Ağa girer. Adil Ağa, köylünün borçlanarak kendisinden alışveriş yapmasına müsaade eder. Ancak bir sonraki sene gene verimsiz tarlada çalışıp yeterli parayı kazanamayan köylü borcunu ödeyemez. Bunun üzerine Adil Ağa, peşine taktığı jandarmayla köylünün neyi varsa alıp götürür. Köylü ise kışı açlık ve sefalet içinde geçirir, çocuklar ölürler. Bu nedenle de borcunu ödeyecek parayı kazanamadığı her sene köylüde Adil Ağa korkusu kök salar. Hatta Adil Ağa, köylüde korku yaratmak ve köylü üzerindeki otoritesini sağlamlaştırmak için bir keresinde Kel Mustafa'nın karısının donunu alıp "her şeyi unutursunuz da bu aşağılanmayı unutmaz borcunuzu ödersiniz." deyip köylünün içindeki korkuyu pekiştirmiştir. Sonra tekrar sahneye çıkan Muhtar Sefer bir yandan köylüdeki Adil Ağa korkusunu ateşlerken diğer yandan da köylüde biraz rahatlama gördüğünde Adil Ağayı köye gelmesi gerektiği konusunda uyararak bu korku düzeninin sürekliliğini sağlar. Çünkü bu korku köylüyü Muhtar Sefer'e bağımlı kılar. Borçtan kurtulmalarının tek yolu verimli bir tarladır ve onlara yardım edecek tek kişi de Muhtar Sefer'dir. Muhtar Sefer, demokrasiye ve siyasi erke bağlı gibi görünse de aslında demokrasinin karşısında yer alır. Çünkü demokrasi Muhtar Sefer'in karşısında köylüye de söz hakkı tanır ve köylünün kendisinin karşısında herhangi bir hakka sahip olması Muhtar Sefer'in çıkarlarına ters düşer. Muhtar Sefer'in demokrasi algısı da çıkarlarıyla örtüşen bir yapıya sahiptir. Muhtar Sefer, işine geldiğinde demokrasiyi övüp köylüye karşı tehdit unsuru olarak kullanırken işine geldiğinde de hükümetin köylüye oy kullandırmasını yanlış bularak söylenir de söylenir. Köylü, Taşbaşoğlu ve Uzun Ali'nin önderliğinde karşısına dikildiğinde tıpkı bir politikacı edasıyla konuşmaya başlayan Muhtar Sefer, köylüye "Demirgırasiyi seven öz hemşerilerim!" diye hitap ederken sonrasında Uzun Ali'yi demokrasi düşmanı ilan ederek *"Demirgırasiyi bozmak, ona aykırı bir hareketlerde bulunmak alimallah günahtır. Ve de adam cehennemin için, tam gözünde yanar. Ve de cehennemin gözünde durmak ne gayri mümkündür."* diyerek köylünün gözünü korkutur*(OD s.53)*. Sefer'in siyasi algısında demokrasi laiklikten oldukça uzak kalmakla birlikte Sefer'in bu söylemi halkı sömürmek için halkın din ve cehennem korkusundan faydalanmaya çalışan kurnaz din adamlarını anımsanmaktadır. Muhtar Sefer'in Ökkeş Dağkurdu'na çektiği şu nutuk ise dikkate değerdir:

"Kitabımızda der ki, Allaha karşı gelmeyecek, ona şirk koşmayacaksın. Allah kim? Tövbe tövbe! Emirlerinden dışarı çıkılmaz bir büyüğümüz. Onun yeryüzündeki vekili kim? Hükümetimiz, Demirgıratımız. Hükümetin, Demirgıratın kasabadaki vekilleri kim? Kaymakamla Gödece Tevfik Efendimiz. Kaymakamla Tevfik Efendinin köydeki vekili kim? Muhtarımız. Muhtarımız kim? Ben. Öyleyse bana karşı koymak ne demektir? Söyle ne demektir? Ben söylemeyeceğim. İşte bunun burasını da evire çevire sen düşüneceksin." (OD s.287)

Sefer'in nutukları telaffuzunda zorlandığı hatta anlamlarını yeterince kavrayamadığı çağın getirdiği siyasal terimlerle süslenmiş çağdaş bir görüntünün yanı sıra insanların dini korkularının sömürüldüğü klasik söylemlerdir. Köylüyü tanıyan ve dini hassasiyetlerinin farkında olan Muhtar Sefer, köylünün devletten çekindiğinin de farkındadır ve sürekli köylüye bu yönde tehditler savurur:

"Sen bilirsin oğlum. Sana her bir şeyi söyledim. Halkı isyana teşvik etmenin suçu çok yamandır. Aklın varsa anlarsın. Sağlıcağlan kal, Allah yardımcın olsun."(OD s.288)

Eğitimden yoksun kalmış, kendini geliştirememiş köylü ise kendilerini köyden kovmakla tehdit eden Muhtar Sefer'in karşısında çaresiz kalır. Muhtar Sefer, devletin ona verdiği yetkiyi amacı dışında kullanarak köylüyü yönetmek ister. Aslında Muhtar Sefer ve onun kurduğu ilişkiler üzerinden eleştirilen, siyasi sistemin aksayan yönleridir. Ülkeyi yöneten bir devlet ve düzeni sağlayan bir hukuk sistemi vardır. Ancak bu sistemler ağa-muhtar ve köylüler arasındaki düzen ile adaleti sağlamaktan acizdir. Sistem köylünün hakkını korumaya yetmez. Çünkü adalet de düzen de devletin kurallarına göre değil Seferlerin, ağaların kurallarına göre şekillenir. Jandarmayı da arkalarına alan bu insanlar kılıfına uydurarak halka her türlü haksızlığı yapma gücüne sahiptir. Bu bozuk düzende ise gücü elinde bulunduranların hedefinde bu düzene başkaldıran, halkı uyandırmaya çalışan karakterler; Uzun Ali, Öksüzoğlan ve Taşbaşoğlu vardır. Köylü tam bir teslimiyetle bütün haksızlıklara razı olurken onlar köylüye akıl vererek gerçeği ve aslında olması gerekeni köylüye anlatmak ister:

"Köy beş yıldır bu konu üstünde düşünüyor ama bir karara varamıyordu. Kimi o yana çekiyordu, kimi bu yana. Ama bu yıl Uzun Ali, Taşbaşoğlu, Öksüzoğlan üçü birlik olup çalışmışlar, köyün çoğunu, yan çizenlerini yola getirmişlerdi. Yani köylüye gerçeği göstermişlerdi. Köylü milleti bu! Bir kere bir şeye heyye demesin, aklı kesmesin. Korkma gerisinden." (OD s.24)

Fakat köylü serinin son romanı *Ölmez Otu*'na kadar Sefer ve Deli Bekir'in oyunundan kurtulamaz. Bu romanda yazarın yaptığı gizli bir eleştiri de çocuklar üzerinden verilir. Uzunca Ali'nin çocukları Hasan ve Ummahan bir sene önce pamuk toplamaya gittiklerinde gördükleri bir kırlangıç yuvasını aramaya koyulurlar. Ancak bütün yuvalar birbirine benzemektedir ve hepsi de boştur. Bunun üzerine Hasan aşağıdaki yorumu yapar:

"Çok yuva var ama hepsi boş. Tüm civcivleri yılanlar yemiş. Kuşlar da yuvalarını terk etmişler kaçmışlar. Burada bu büklükte kuş yaşamaz. Ve de hiç yaşamaz. Hükümet buna bir çare bulmalı. Ve de yılanların tümünü imha etmeli. Ve de bu hükümet bizim hükümetimiz ama azıcık ihmalci. Kuşları yiyen yılanlara bir çare bulamadı gitti." (ÖO s.154)

Aslında bu kuş yuvası köydür, civcivler de köylüdür. Yılansa köylüye zulmeden, her şeyini elinden alıp öldüren Sefer'dir, Adil'dir. Yaşar Kemal, bir çocuğun ağzından "hükümet buna çare bulmalı" derken aslında köylünün yaşadığı haksızlığa ve hukuksuzluğa bir çare bulunmasını istemektedir. Ayrıca bir çocuğun ağzından söylenen bu sözler, geleceğe umut anlamı da taşımaktadır. Yeni neslin kuracağı hükümetler belki köylünün bu müşkül durumuna bir çare, bir çözüm üretir.

Üç romanlık seri, Memidik'in Muhtar Sefer'i öldürüp hapse girmesine rağmen köylünün verimli tarlasına kavuşarak rahata ermesi nedeniyle olumlu bir havada sona erer.

Siyasi açıdan savaşların ve mübadelenin ön planda olduğu *Bir Ada Hikâyesi* serisinde Balkan, Birinci Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı'nda yaşananlarla birlikte savaş sonrasında oluşan siyasi anlaşmazlıkların bedelini ödeyen göçmenlerin hikâyesi de aktarılır. Ege'de bulunan kurgusal bir ada olan Karınca Adası ve

civarında yüzyıllardır birlikte dostça yaşayan, kendilerine sosyal ve ekonomik bir yaşam kuran Türkler ile Rumların arasını savaşlar bile bozamamıştır. Türkler ve Rumlar, harplerde farklı cephe ve coğrafyalarda omuz omuza mücadele etmiş vatan topraklarını birlikte savunmuş, vatan toprakları için kanlarını dökmüş, aynı acıları birlikte yaşayıp birbirlerinin yaralarını sarıp birbirlerine destek olmuştur. Ancak Kurtuluş Savaşı neticesinde imzalanan Lozan Antlaşması'yla alınan mübadele kararı bu dostluğun zedelemekle kalmamış bölgenin sosyo-ekonomik yapısına zarar verip bölgede büyük bir nüfus hareketliliğine sebep olmuştur. Ada halkı başlangıçta mübadele kararına inanmamıştır. Bu nedenle de malını mülkünü satmamak için son ana kadar bir umutla beklemiştir. Bir yanda geri döneceğine inandığı için tüm malını dostu Türklere bırakan Rumlar, diğer yanda Rum dostlarının emanetine son ana kadar sahip çıkan Türkler bulunmakla birlikte, diğer yanda da mübadeleyi fırsat bilerek Rumların satılan mallarını ucuza almak için uğraşan, Rumlardan kalan malları Yunanistan göçmeni Türklere rüşvetle adaletsiz bir biçimde satarak zengin olan yöneticiler vardır. Aslında yönetimdeki bu bozuk düzen Osmanlının son zamanlarında oluşmuş ve hatta rüşvetle beşikte bebeğe medrese verenlerin sayesinde "beşik uleması" denilen bir ulema sınıfını beraberinde getirmiştir. Yazarın savaş sonrasına dair anlattığı bu yaşanan olaylar Osmanlının son döneminde bozulan düzenin savaştan sonra da devam ettiğini göstermektedir. Yazarın 1940'lı 1950'li yılların Türkiye'sini anlattığı *Dağın Öte Yüzü* serisi ve *Binboğalar Efsanesi* romanlarında da obalı-köylü-devlet görevlileri, köylü-ağa-devlet görevlileri ekseninde işlediği adaletsizlik aynı bozuk düzenin Cumhuriyet'ten sonra da devam ettiğini göstermektedir.

İnsanlar bir coğrafyaya yerleşip orada bir hayat kurarlar. Bulunduğu coğrafya-mekâna zamanla uyum sağlayan insanlar bu coğrafya ve mekânı kendi kültürüne göre düzenler, kendi yaşama biçimine göre şekillendirir ve zamanla bu topraklarda kök salan insanlar ile o coğrafya arasında derin bir bağ kurulur. Böylece coğrafya kuru bir toprak parçası olmaktan çıkarak insanların alın terini döktüğü, emek emek işlediği, anılarıyla birlikte ona bir ruh kattığı vatana, yuvaya dönüşür. Bu nedenle yaşadığı coğrafyadan başka bir coğrafyaya geçiş insanlarda sadece maddi ve fiziksel açıdan değil ruhsal açıdan da büyük etkiler yaratır. İnsanlar kök saldığı topraklardan başka yerlerde yaşamakta zorlanır ve doğup büyüdüğü topraklara karşı büyük özlem

duyar. Göç ve sıla özlemi ise Yaşar Kemal'in romanlarında önemli yere sahip olan bir izlek olarak karşımıza çıkar. *Bir Ada Hikâyesi* serisinde savaş ve göç olgusu farklı karakterler üzerinden farklı boyutlarıyla ele alınır. Savaş, cephede savaşan erkekler için ayrı bir drama sebep olurken evinde erkeklerini bekleyen kadınlar için de ayrı bir dramdır. Her cephede farklı farklı olaylarla karşılaşan erkekler aynı özlemde buluşurlar. Yaşam ve ölüm arasındaki ince çizgide vatanını ve sevdiklerini korumaya çalışırken ya da savaş boyunca kaynaşıp yan yana savaştıkları arkadaşlarını yitirirken yüreklerinde hep aynı özlem tüter; aileleri. Evlerinde farklı farklı cephelerde, farklı farklı coğrafyalarda savaşan erkeklerini bekleyen kadınlar da birbirleriyle aynı korkuyu paylaşırlar; "Ya dönmezse!".

Savaş bitip de insanlar yeniden hayatlarını kurma mücadelesine girdiği sırada ise gelen mübadele kararı yeni bir korku yaratır. Yüzyıllarca bu topraklarda kendilerine bir yaşam kurmuş, toprağı ve mekânı işleyerek kendine yuva yapmış insanlar, hiç bilmediği topraklara göç etmek zorundadır. Adada son ana kadar bir umut bekleyen adalı Rumlar, sonunda zorla vapurlara bindirilirler. Ancak çektikleri çile bitmemiştir. Plansız programsız yaptırılan bu göç yüzünden yollarda birçok insan telef olmuş, yine yetersiz kalan iskân politikaları yüzünden insanlar gittikleri coğrafyalarda yerleşecek toprak bulamayıp, yaşama elverişsiz ya da alışık olmadığı coğrafyalarda hastalıklarla ölümlerle çaresizce boğuşmuştur.

Yüzyıllardır birlikte aynı toprakları paylaşmış, birbiriyle savaşmak yerine birbirlerine komşu olmuş, dost olmuş, birbirine güvenmiş insanlar için mübadele demek sürgün demektir. Lozan'da alınan mübadele kararı "bir mübadelenin" değil çileli bir sürgünün, yıllar sürecek olan bir sıla özleminin ve nice acıların da yaşanmasının habercisi olmuştur. İnsanlar yerinden yurdundan olmakla kalmamış oradan oraya sürülürken bitmiş tükenmiştir. Birbirleriyle kuvvetli bağlar kuran Rumlar ve Türklerse alınan bu mübadele kararına tepkilidir. Yüzyıllarca bu topraklarda yaşamış, bu topraklarda ölmüş, bu topraklar için Türklerle birlikte omuz omuza savaşmış, bu devlete ve millete hizmet etmiş Rum dostları için alınan bu sürgün kararına anlam veremeyen diğer etnik gruplar devlet nezdinde çeşitli girişimlerde bulunarak dostlarının gidişini engellemeye çalışır. Kasabada herkesin çok sevdiği Panos için, kasabalı imza kampanyası başlatır. Yine Karınca Adası'nın yakınlarında başka bir adada aynı durumda olan Hıristo, Topal Ali Çavuş ile birlikte Yunanistan'a

gitmek istemeyen Rumların listesini yapıp kaymakama giderler. Kaymakam "Sizden kurtuluyoruz işte!" diye arkalarından homurdanıp onları kovmaktan beter eder. Sinirlenen Topal Ali Çavuş'u Hıristo zapt eder. Hıristo yılmaz; valiye gider, Ankara'ya gider. Hıristonun yetiştirdiği balıkçı gençlerin başvurmadığı hükümet adamı kalmaz. Hıristo'yu seven farklı etnik kökenden birçok insan onun için elinden geleni yapar ama fayda etmez. Kavlakzade Remzi bile herkesin sevdiği bu Hıristo'yu merak edip evinde misafir ettiğinde Hıristo'yu çok sever ve onun kalması için mebuslarla, bakanlarla, generallerle görüşür. Ancak milletler arası yapılan bir antlaşmada alınan bu karar için hükümetin de yapabileceği bir şey yoktur. Sonunda Hıristo da tıpkı Vasili gibi saklanarak mübadeleden kurtulur*(ÇDÇA s.203-204).* Serinin son romanı olan *Çıplak Deniz Çıplak Ada*'da Karınca Adası'na gelen Hıristo, adanın eski sakinlerinden kasabalının çok sevdiği İsmail'in Çanakkale Savaş'ından arkadaşıdır. İsmail'in arkadaşı olması ve zaten yaptığı iyilikler sayesinde civarda tanınıyor olması sayesinde kasaba ve adadakilerin saygısını kazanmıştır. Herkes onun için seferber olur:

> *"Bizim bildiğimiz Hıristo mu, yani balıkçılar reisi Hıristo mu. Bu bölgede onu tanımayan kimse yok. Buradan İzmire, İzmirden İstanbula, İstanbuldan Atinaya kadar şöhreti yayılmıştır. Ben Hıristoyu bekliyordum. Bir gün nasıl olsa gelecektir. Onun işi kolaydır, o Çanakkale yiğitlerindendir. Onu askerde Amele taburuna bile göndermemişlerdir. Hıristo İsmail Çavuşla birlikte güllelerini gemilerin bacalarından indirmiş, düşmanı perişan eylemiş. Hıristo sayılamayacak kadar da balıkçı yetiştirmiş. Türk olsun, Rum olsun, hangi milletten olursa olsun Hıristo kendine gelen insanı eli boş göndermemiş. Haydiyin Çeçen Şahı Üzeyire gidelim. Hıristo adını duyar duymaz onu baş tacı eder, gidelim." (KSİ 184)*

Ada sakinlerinden birkaç kişi Hıristo ile birlikte nüfus müdürü Üzeyir Bey'e, kaymakama, mal müdürüne, belediye başkanına çıkarlar. Sonunda yeni bir nüfus kâğıdına kavuşup kaçak yaşamaktan kurtulan Hıristo da Karınca Adası'na yerleşir. Romanlarda devlet görevlileri genelde olumsuz tutumları, aldıkları rüşvetlerle işlenirken bu romanda ayrıca mübadeleye tutulan bazı Rumların göç ettirilmesini engelleyen bir unsur olarak da yer alırlar.

Adaya gelenlerin çoğu mübadele göçmeni olsa da mübadele dışındaki nedenlerle adaya gelip yerleşenler de vardır. Bunlardan bir tanesi de kasaba sakinlerinden Kadri Kaptan'ın annesi Melek Hatun'dur. Bin bir pınarlı Kazdağı'nda yaşayan Melek Hatun, yaşadığı köye çobanlık yapmaya gelen bir gence âşık olur ve kaçarlar. Fakat kardeşleri peşlerini silahlanarak öldürmek için dağa peşlerine düşerler. Yörüklerden bunu duyan âşıklar, jandarmaya sığınır ve sonunda devlet onları bu kasabaya yerleştirir*(KSİ s.39)*. Romanlarda genellikle olumsuz bir biçimde ezenin yanında yer alan kolluk kuvvetleri bu hikâyede ezilenlerin yanında da yer alır. Hükümet ayrıca göçmenlere de yardımcı olur. Oluşturulan komisyonlarca göçmenlere para, erzak dağıtılır. Ancak savaş sonrası ekonomik açıdan çok iyi durumda olmayan devlet göçmenlere yetişemez. Aslında göçmenlere en büyük destek halktan gelir. Kaymakam, mal müdürü gibi devlet görevlileriyle kasabanın öncülerinin organize ettiği yardımlarla göçmenlerin beslenmesinden giyimlerine kadar birçok ihtiyacı giderilir.

Dağın Öte Yüzü serisinde yer alan ağa-köylü çatışmasının yerini bu eserde savaşlar ve vatan hainleri alır. Bir tarafta savaşlarda yitip giden insanlar diğer tarafta ise savaştan sonra yaşanan sefalet ve yapılan zulümler vardır. Bunlardan biri vatan haini olarak aksettirilen Kavlakoğlu'nun İsmail Efendi'ye yaptığı zulümdür.

> *"İsmail ki topçu başıymış. İngilizlerin vapurlarının içine bacalarından top güllerini bir sallar iki sallar vapurları içindeki askerlerle birlikte denizin dibine gönderirmiş. İşte Kavlakoğlu, hükümetin baş adamı. Ödü kopar. Öyle koparmış ki. Kavlakoğlu eskiden de Yunanın adamıymış. Bakmış ki Mustafa Kemal Yunanı memleketten kovacak, hemen ondan oluvermiş, hükümetin adamlarından biri oluvermiş. Hükümetin adamı olunca da İsmailin elindeki paraları alamayınca da İsmaili candamalarma verivermiş, candarmalar da İsmaili döve döve öldürmüşler." (ÇDÇA s.124)*

Eser boyunca yoğun bir savaş eleştirisi de vardır. Yazar, okuyucuya savaşların insanları öldürmekten ve yaşamlarını altüst etmekten başka bir işe yaramadığını anlatmak ister. Savaşlar insanları insanlıktan çıkarmıştır. İnsanlara derin acılar yaşatan bu savaşlarda suçlu olan da savaşları çıkaranlardır:

"İlk dünya savaşını çıkaran, bunca insanı öldüren Avrupa değil mi? Adına Dünya Harbi diyorlar, insanları kandırıyorlar. Bu dünya harbi değil, yalan, tarihin gördüğü ilk büyük katliamdır." (TH s.54)

Savaşı katliam olarak gören Yazar, serinin üçüncü romanı *Tanyeri Horozları* eserinde Mübadele nedeniyle Girit'ten ayrılmak zorunda kalan ve sonra Karınca Adası'na yerleşen Musa Kasım ve Lozan'a gidecek olan Sefir'in, yani dost olan iki insanın yaptığı karşılıklı konuşmanın etkisini de ekleyerek sorar: "*"Kim istiyor bu savaşları?".*

"-Bu dostluk pekişir ve sürerse Balkanlar da kurtulur. Ama ben de korkuyorum.

Kim istiyor bu savaşları?

Kim istiyor?" (TH s.58)

Devletler savaşları çıkarsa da cephede savaşarak birbirini öldüren savaş istemeyen halktır. Yazar, adeta bilinç akışı yöntemiyle insanların bilinçaltındaki isyanı dışa vurarak okuru savaşta yaşanan acıların sorumlularını düşünmeye iter. Savaşlarda tek suçlu ise o savaşları çıkaranlardır.

Savaşlar biter ve yeni bir rejimle yeni bir devlet kurulur. Karınca Adası'nda savaşın ve mübadelenin etkileri sürerken ve adaya yeni göçmenler gelip giderken ülkede savaş sonrasında kurulan yeni rejim ve yeni devlet vardır. Serinin üçüncü romanı olan *Tanyeri Horozları* eserinde de yeni rejim etkisini göstermeye başlar. Herkesin asker kaçağı, vatan haini diye konuştuğu Kavlakzade Remzi Cumhuriyet Halk Fırkası'nın kasabada açılacak olan şubesinin başına getirilir. Kasabada şubenin açılışı büyük hazırlıklar yapılır. Ankara'dan mebuslar açılışa katılmak üzere kasabaya gelir. Açılış konuşması yapan Miralay, halkı överek ta Orta Asya'dan başlayarak Türk milletinin kahramanlarını ve kahramanlıklarını sıralamaya başlar. Bu milleti Anka kuşuna benzeten bu milletin bin yıl yaşayıp sonrasında küllerinden yeniden doğduğunu, kıyamete kadar böyle sürüp gideceğini Gazi Mustafa Kemal sayesinde Cumhuriyet'in ilelebet süreceğini ifade eden Miralay; Cumhuriyet Halk Fırkası için milletin bağrından, yüreğinin ta ortasından doğduğunu ve bu milleti

yükseltip dünyaya hükümran edeceğini ifade eder. Açılış sonrasında herkes savaşları, çürüyüp kokuşmuş Osmanlı'dan yemyeşil dal fışkırttıklarını, yeni kurulan devleti ve bu devletin geleceğini övünerek konuşmaya başlar. Yazarın, Savaş yıllarında devlet ve millet için varını yoğunu devlete verip canını ortaya koyanlar dururken herkesin askerden kaçıp Yunanlıların yanında yer aldığını Yunanlıların yenileceğini anladığında de geri Türk askerlerine sığınıp Yunanlıları ele verdiğini ve kendini kahraman ilan ettiğini herkesin bildiği, fırsatçı ve çıkar düşkünü Kavlakzade Remzi'yi parti şubesinin başkanı olarak seçmesi adeta bozuk düzenin bir özetidir.

Bir Ada Hikayesi serisinin son eseri olan *Çıplak Deniz Çıplak Ada* romanında adaya gelen Ahmet isimli bir Yunanistan göçmeninin hikâyesi aktarılır. 1924 yılında mübadillerin büyük bir kısmı Çukurova'ya, Ceyhan Irmağı kıyılarına, Anavarza'da Akçasaz yakınlarına yerleştirilirler. Bereketli toprakları gören mübadiller buna çok sevinse de yazın sivrisinekler nedeniyle çocuklar ve yaşlılar sıtmadan ölmeye başlar. Buralarda yaşayan yerleşik Türkmenler de yaylalardan inip bu insanların ölülerini gömmelerine yardımcı olur, yaşayanları da yanlarında yaylalara götürür. Fakat birkaç yıl sonra onları kıskanan Türkmenler yüzünden kurulan üç köy de boşalır. Bir muhacir olan ve onları çok iyi tanıyan Ferhat Hoca ise yakın köylerdekilerin mübadeleyle gelenlerin atlarını çaldıklarını, bıçaklarla ve mavzerlerle gelerek onları buradan gitmeleri konusunda tehdit ettiğini, arabalarının Ceyhan Irmağına atıldığını sonunda da mübadillerin buradan gitmek zorunda kaldığını anlatır. İşte Ahmet'in ailesi bu mübadillerin arasındadır ve Ahmet yıllardır ailesini aramaktadır. Göç sadece insanları yaşadıkları topraklardan etmemiş, ailelerin parçalanmalarına da sebep olmuştur.

Yazar burada ezen-ezilen, güçlü-güçsüz, ağa-köylü gibi kavramları ele almıştır. Bir taraftan gariban halkın yaşam mücadelesi, diğer taraftan onlara zulüm edenlerin korkusuyla güçsüz insanların yaşadığı psikolojik baskı gözler önüne serilmiştir.

2.2.5. Etnik Coğrafya

Etnik yapı toplumu bir araya getiren sosyal bir yapıdır. Topluluklar belli bir coğrafi alan içerisinde, belli bir ekonomik ilişkiyle ve kendi oluşturdukları kültürel

değerlerle yaşamlarını sürdürürler. Bir topluluğun diğer topluluklarla olan ilişkileri zaman içerisinde gelişerek diğer toplumları oluşturur. Oluşan bu etnik gruplar ve etnik azınlıkların varlığı genellikle uzun ömürlü, nesilleri aşan karmaşık kan bağlarına, ortak kültüre, dini benzerliğe ve coğrafi aidiyete bağlıdır. Bir etnik gruba mensubiyet, siyasal kurumlar temelinde değil, kan ilişkisi, dil ilişkisi ve dini bağlılık temelinde tanımlanır.[138]

Yaşar Kemal'in söz konusu romanları farklı kimlikleri barındırması bakımından da oldukça zengin bir yapıya sahiptir. Farklı kimlikler; gelenekleri, inançları, halk ürünleriyle, farklı farklı özellikleriyle eserlerde işlenmiş ve böylece yazarın yarattığı coğrafyada Akdenizli kimliği oldukça renkli bir biçimde yer almıştır. Yaşar Kemal, diliyle, destanıyla, mitiyle, masalıyla, ağıtıyla, şiiriyle, türküsüyle Türkiye'nin en zengin bölgesinde yetişmiştir. Yazarın daha küçük yaşlardan itibaren çeşitli sebeplerle farklı köy ilçe ve şehirlere göç etmesi; Çukurova'nın her taşını, her toprağını, dilini, geleneğini, yerel ağzını, çiçeğini, bitkisini, böceğini ve en önemlisi de insanını ayrıntılı ve yakından tanımasını sağlamıştır.

Yazarın eserlerinde mekân olarak Türkiye coğrafyasını seçmesi bu çeşitlilik için yazara uygun bir zemin hazırlamıştır. Çünkü aynı zamanda Türkiye, bilhassa da İstanbul; yüzyıllardır farklı etnik unsurları üzerinde barındıran bir medeniyettir.

Eserlerde etnik kimlik zaman açısından iki türlü yer almaktadır. Birincisi olayların geçtiği zamanda orada yer alan etnik unsurlardır. İkincisi ise zamanda geriye dönüş tekniğiyle işlenen geçmiştir. Romanda geçmişe dönüşler bu coğrafyada daha önce yaşamış ya da bu topraklara ayak basmış birçok etnik unsurun da işlenmesine olanak sağlamıştır. Örneğin eserlerde eski zamanlarda bu coğrafyada yaşamış ya da savaş gibi sebeplerle bir şekilde bu coğrafyada bulunmuş milletlerin, kültürlerin kalıntılarından ya da onlarla yaşanan olaylardan bahsedilir. Örneğin 1876 yılı Türkmenlerin toprağa yerleştirilmelerinin anlatıldığı *Binboğalar Efsanesi* romanında Cevdet Paşa'nın Türkmenlerin dağlara kaçmasını engellemek için dağ yollarını tutmakla görevlendirdiği Mustafa Ali Bey, köyler kasabalar kurmaya başlar. Bu

[138] Bkz. http://www.turkcebilgi.com/etnik. (Erişim Tarihi: 01.01.2017).

kurduğu kasabalar ya Türkmenlerin kışlak pazaryerleri ya da Grek, eski Roma, Ermeni şehirlerinin kalıntılarıdır*(BE s.71)*.

Son dönem eserlerine kadar Kürt kimliğini eserlerine pek yansıtmayan Yaşar Kemal, anadili Kürtçe olsa da eserlerini Türkçe olarak kaleme almıştır. Yazarın 1952-1967 yılları arasında kaleme aldığı *Dağın Öte Yüzü* serisinde Kürt olan bazı yan karakterler dışında Kürt kimliğini pek işlemediği görülür. Serinin ilk romanı olan *Ortadirek*'te Çukurova'ya giden zorlu yolculuk sırasında Uzun Ali'nin yaşlı olduğu için Koca Halil'e acıyarak onu annesi Meryemce'nin atına bindirmesiyle Meryemce geçmişte eşi İbrahim ile Koca Halil'in yaşadıklarını anımsamaya başlar. Meryemce'nin kocası İbrahim ile Koca Halil, Yemen cephesinde savaştan kaçtıktan sonra asker kaçağı oldukları için köylü tarafından saklanmış ve Aslan Ağa'nın çetesine katılıp at hırsızlığına başlamışlardır. Yazar, geçmişte yaşanan bu hikâyenin içine Koca Halil ve İbrahim ile birlikte at hırsızlığı yapan Kürt Dursun'u da ekler. Serinin ikinci romanı olan *Yer Demir Gök Bakır*'da ise ışıksız karanlık evleri betimlerken *"Bir Kürt şairin dediği gibi, bin yıllık mayalanmış bir karanlık çökerdi gecelerine."* diyerek isimsiz bir Kürt şaire atıfta bulunur*(YDGB s.384)*. Yazarın bu ufak değinmeleri aslında ileriki romanlarına bir hazırlık niteliğinde ya da belki de etnik kimliğini eserlerine yansıtmak istese de çekindiğini göstermektedir. Yine bu yıllarda kaleme aldığı *Üç Anadolu Efsanesi* romanında da etnik farklılıklar pek göze çarpmamakla birlikte Karacaoğlan hikâyesinde Karacaoğlan ile Elif'in kaçtığı gece Elif eve dönmeyince sinirlenen babası karısına kızını at sırtında dağlara bıraktığı için kızarken sandıktan işlemeli bir tabanca çıkartır. Yazarın bu tabanca ile ilgili verdiği "Hatun hatırladı ki Bey bu tabancayı bir Cerit dövüşünde, bir de Lek Kürtlerinin talanında çıkartmıştı…" şeklindeki bilgiyle bahsettiği Lek Kürtlerinin bahsi yazarın yörüklerin yerleşik hayata geçişini anlattığı *Binboğalar Efsanesi* romanında da geçer. Romanda yazar zorlu göç esnasında döküle döküle azalan obanın zayiatından bahsederken oba halkından olan Kepenekli Mustafa, Ayıdöven Hıdır, Azapoğlu Hacı ve Kürdoğlu Durmuş'un Lek Kürtlerine sığından bahseder. Yazarın 1970 yılında yayınlanan eseri *Ağrıdağı Efsanesi* romanında ise Kürt kimliği daha da ön plana çıkar. Eserde, kendisine hediye gelen atı Ağrı Dağı'nda Sorite köyünde yaşayan bir dağlı olan Ahmet'in kapısına varan ve atını geri alamayan Osmanlının Beyazıt Paşası Mahmut Han, atı geri alabilmek için Kürt beylerinden yardım ister. Yazarın "gözü

kanlı" diye bahsettiği Kürt beylerinin aslında romanın gidişatında pek bir etkisi yoktur. Mahmut Han'ın karşısında konuşamayan, doğruları söylemeyen Kürt beyleri Mahmut Han ile birlikte Ahmet'i ve Mahmut Han'ın atını bulabilmek için köyleri basarlar. Bununla birlikte yazar aynı romanda uzun çadırlı Kürt obalarından bahsederken Kürtlerin konuksever olduklarından bahseder. Zalimliği ile bilinen Mahmut Han için *"Kürtçe konuştuğu zamanlar çok daha candan, sıcak, yakışıklı oluyordu. Ulu bir kartala benziyordu."* şeklindeki sözleri yazarın anadili olan Kürtçeyi ne kadar sevdiğini ve önemsediğini göstermektedir. Yazar, Akdeniz'i çok kültürlülük, savaş, göç ve yurtsuzluk gibi izlekler çerçevesinde ele aldığı[139] *Bir Ada Hikâyesi* serisinde de Kürtçe için benzer ifadeler kullanarak Kürtçeyi yüceltir:

> *"Ben İstanbulda, Fransada okurken arkadaşlarıma Mezopotamyayı, Mezopotamya tarihini, insanlarını anlatıyordum. Bu arada da bir gün Yezidileri anlattım onlara. Yezidilerin öteki dinler gibi kitapları yoktu. Onlar gene yüreklerinin buyurduğu gibi doğaya, insana, suya ateşe, güneşe inanıyorlardı. Bir kırımdan sonra Yezidiler gene ortadan kaybolmuşlardı. Onları aylarca demir çarık, demir asa arayarak, Sincar dağlarında, Cudi, Ararat, Süphan dağlarında buldum. Birkaç yıl onlarla dağlarda kaldım. Dilleri Kürtçeydi. Çok zengindi, çok sıcaktı. Ben bu dili biliyordum. Burada herkes birbirinin dilini bilir. Bu dil öyle sıcak, insanları öylesine birbiriyle kaynaştıran, insanların aralarındaki bütün duvarları yıkan büyülü bir dildi ki, bu birkaç yılda insanlığı daha iyi öğrenmek mutluluğuna eriştim. Diller ikiyüzlü değildir. Dillerin karanlık duvarları yoktur. Kimi diller sonradan taşlaşmış, katılaşmış, sıcaklığını yitirmiştir. Arapça bile katılaşmış bir dildir. Kürtçede ben, o dağlarda, dilin erişilmez sıcaklığını, insan yüreğinin ışığını, apaydınlık sevgisini buldum." (FSKAB s.257-258)*

Yazar, sadece Kürtçeyi yüceltmekle kalmaz. Eserlerinde "dengbej" adını verdiği Kürt dilinin ve kültürünün önemli taşıyıcısı olan Kürt ozan ve âşıklarından da sıkça söz eder. Serinin üçüncü eseri olan *Tanyeri Horozları* romanında ada sakinlerinden olan Dengbej Uso, "bizim dengbejimiz" diye tanıttığı Abdale Zeyniki'yi *"O*

[139] Kefeli, *Edebiyat Coğrafyasında Akdeniz*, s.200.

türkülerini Kürtçe söylüyor, Türkler, Farslar, Çerkesler, Gürcüler, kim dinlerse yani yetmiş iki milletten kim dinlerse onun söylediklerini anlıyordu." diyerek tanıtır. Yazar, *Yer Demir Gök Bakır* romanında da Abdale Zeyniki'den benzer ifadelerle bahseder:

> *"Uzun söyler. Bir türkü söyler ki, kırk gün kırk gece söyler de gene bitmez. Abdalın türküsünü, ondan sonra gelen hiçbir âşık başlayıp da bitirememiştir. Türkülerini Kürtçe söyler. Kürtçe söyler ama, türkü de, Arabı, Acemi de, Rusu, İngilizi de ne dediğini anlar. Bu bir sırrı hikmettir. Kimse bilmez. İşte bu abdal her gece gün kavuşurken türküye başlar, gün atarken daha günün ucu görünür görünmez sesi keser." (YDGB s.124)*

Son dönem eserlerinden olan *Bir Ada Hikâyesi* serisinde yazarın etnik kimliğine yöneldiği ve yoğunlaştığı görülmektedir.[140] Ayrıca yazarın söz konusu eserlerinde Mezopotamya vurgusu da dikkat çekicidir. Kefeli, yazarın eserlerinde *"Akdenizlilik olgusunu Mezopotamya kaynaklarını merkeze alarak"* işlediği tespitinde bulunur.[141] Yazar, eserlerinde savaş ve göç konusunu işlerken Mezopotamya'dan da bahseder. Özellikle serinin ilk romanı *Fırat Suyu Kan Akıyor Baksana*'da Bedevi şeyhinin fedailerinden kaçarken bir Arap emirinin yanına sığınan Abbas ile emirin Mezopotamya heykellerini toplayan eşinin konuşmaları sayesinde yazar adeta Mezopotamya kültürünü yüceltir:

> *"Her bulunan yeni heykel ayrı bir dünyadan. Bana öyle geliyor ki Mezopotamyanın halkları binlerce yıl her gün yeni bir dünya kurmuşlar." (FSKAB s.264)*

Yazar, yine Kürt aşığı Faki'yi anlattığı *Karıncanın Su İçtiği* romanında âşık ile Mezopotamya'yı adeta özdeşleştirir. Çölü ve yıldızlarıyla yüzyıllarca farklı medeniyetlerin kurulduğu Mezopotamya yazara göre *"Doğu Akdeniz kültürlerinin kaynağı"*dır.

---

[140] *a.g.e.,* s.205.
[141] *a.g.e.,* s.200.

Eserlerde yaşanmış ya da yaşanmakta olan savaşlardan bahsedilir. Birinci Balkan Savaşları, Dünya Savaşı, Kurtuluş Savaşı özellikle *Bir Ada Hikâyesi* serisinde öne çıkan savaşlardır. Birinci Dünya Savaşı, farklı birçok milleti içerdiği için etnik açıdan zengin bir içerik sunar. Eserlerde savaş anlatımlarında Türklerle birlikte Anadolu topraklarında yaşayan Rum, Çerkez, Ermeni, Kürt, Yezidi, Keldani ve Çingen gibi farklı soydan ve kültürden insanların savaştan nasıl etkilendikleri aktarılırken diğer yandan savaş müttefiki Araplar ve Almanlar ile Rus, İngiliz, Fransız gibi karşı kuvvetlerin de bahsi geçer.

Anadolu, birçok milletten insana ev sahipliği yapmış çok kültürlü bir yapıya sahiptir. Bu çok kültürlülük sadece insanlarıyla değil tarihi kalıntıları, mimarisi, kutsal yapıları, edebiyatı, dili ve kültürüyle de kendini gösterir. Yıllarca derlemeler yapmış olan Yaşar Kemal için de bu kozmopolit yapı oldukça önemlidir. Yazar, başta seçtiği kahramanlarla olmak üzere zamanda geriye dönüş tekniğiyle aktardığı kahramanların geçmişinde yer alan savaşlarla da bu etnik zenginliği eserlerine yansıtır. Eserlerinde Birinci Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı'nı işleyen yazar; İngilizlerden, Fransızlardan, Ruslardan, Almanlardan ve Araplardan da bahseder. Savaşları hümanistik bir açıdan değerlendiren Yaşar Kemal, etnik açıdan çok çeşitli bir nüfusa sahip olan Anadolu halkının savaşlar sırasında yaşadığı zorlukları da anlatır.

Farklı dil, din, kültür ve inanca sahip olan insanların toplandığı bir adada, yaşanan savaşlar ve bu savaşların insanlar üzerinde bıraktığı izler çarpıcı bir biçimde aktarılırken savaşlarda yer alan farklı etnik unsurlardan da bahsedilir. *Karıncanın Su İçtiği* romanında sonradan adaya gelip yerleşen ve Birinci Dünya Savaşı sırasında Sarıkamış Harekâtında yaralanarak Rus doktor binbaşısı tarafından tedavi edilen ve daha sonra Rusların elinden kurtulup Van'a ailesini aramaya giden Baytar Cemil, yolda boşaltılmış şehirleri ve yeraltına kurulmuş evleri görür. Baytar üç gün aç susuz atın üstünde yol alırken bir Ermeni obasına rastlar. Ermeni göçerler savaş sırasında Çaldıran yörelerindeki dağlara sığınarak Ermeni tehcirinden kurtulmuş, bir süre sonra oraya gelen üç Müslüman obasını görünce önce korkmuş ama sonra kucaklaşarak onlara zarar vermeyeceklerini anlatmışlar. Fakat sonra çadıra gelen bir adam onlardan haraç istemiş eğer vermezlerse onları ihbar etmekle tehdit etmiştir. Sonunda da istediklerini alıp gitmiş. Ancak Müslüman obalardan birinin beyi, iki gün sonra haraççının aldığı bütün malları geri getirip elindeki keseyi Ermeni obasının

beyine uzatıp *"O bizi alçaltan adam alçaklığının bedelini ödedi,"* diyerek atıyla uzaklaşır*(KSİ s.141).* Ermenice bilmeyip Kürtçe konuşan hiçbir dua bilmeyen ve ellerindeki Ermenice İncil'i okuyamayan bu obalı Baytar Cemil'e kışlağa inip inemeyeceklerini sorar. Cemil, diğer göçerlerin onları ele verebileceğini söylediğinde de *"Hiç vermezler. Onlar bizim kardeşlerimiz."* diye cevap verirler*(KSİ s.142).* Aslında bölgedeki farklı etnik kimliğe sahip halk birbirleriyle kardeşçe geçinmektedir. Yazar, eser boyunca tüm farklılıklara rağmen birbirleriyle sorunsuzca yaşayan, kardeşlik kuran bu farklı etnikten insanların arasındaki anlaşmazlıklara ve kavgalara savaşların sebep olduğunu vurgulamaktadır.

Sonunda Van şehrine varan Baytar Cemil bomboş şehri bekleyen iki kişiyle karşılaşır. Bunlar iki farklı dine ve farklı etnik kökene sahip olan Ermeni balıkçı Kirkor ile Kürt Sofi'dir. Baytar Cemil, ikisinden Rusların Van'ı işgalini dinler:

> *"Top sesleri geliyordu doğudan, batıdan, yandan yöreden. Bu korkunç bir maceraydı. Osmanlı orduları güneyden, batıdan, Rus orduları kuzeyden geliyordu. Şehre her an biraz daha yaklaşıyorlardı. Her iki ordu da aynı anda şehre girebilirlerdi. Şehir halkı, Müslüman Kürtler, Türkler, Hristiyan Ermenilerdi. Rus orduları girse Müslümanların, Osmanlı orduları girse Ermenilerin hali dumandı. İkisi birden girseler, şehir ayakaltı olacak, taş üstünde taş, gövde üstünde baş kalmayacaktı. Bu bir dünya savaşıydı. Sorumlusu da insanlıktı. Halk korku içindeydi. Şehirleri düşünce herkesin ocağı sönecekti. Bunu biliyor, bunu bekliyorlardı ama bu üç bin yıllık görkemli şehirlerinin yıkılması onlara bütün ölümlerden daha ağır gelecekti." (KSİ s. 154-155)*

Şehre, önce Rus ordusu sonra Osmanlı ordusu girer ve şehir sürekli el değiştirmeye başlar. Rus ordusu girdiğinde Müslümanlar, Osmanlı ordusu girdiğinde ise Hristiyanlar şehri boşaltmak zorunda kalır. Sonunda Müslüman ve Hristiyan ileri gelenleri bir araya gelerek şehri tamamen boşaltmaya karar verirler ama öncesinde şehrin üstündeki kayalıklarda toplanan bölge halkı, "Kürtler, Ermeniler, Süryaniler, Yezidiler, Asuriler, Museviler, yetmiş iki millet" ateş başında hem çalıp hem de "kadim oyunlarını" oynarlar. Savaş sırasında olan şehre bölge halkına olmuştur. Sofi ile Kirkor ise bir gün her şeyin eskisi gibi olacağı umuduyla şehri beklemektedir.

Müslüman olan Sofi, camiyi; Hıristiyan olan Kirkor ise kiliseyi sığınak olarak görür. Yazar, çokkültürlülüğün hâkim olduğu bu şehri tek bir dine ya da millete bırakmaz. Devlet arasında gelişen savaş cephelerde milletleri birbirine düşürse de Van şehrinde farklı milletten farklı dinden iki insan kardeşçe yaşadıkları eski günlere dönme ümidiyle yemeğini bölüşerek yaşadıkları şehri beklerler. Yazar eser boyunca dini yapılar üzerinden de farklı etnik kökene sahip insanlar arasındaki kardeşliği vurgular. Anadolu'da kardeş yaşayan farklı dinden ve milletten insanlar savaşlar sırasında birbirine daha çok kilitlenir. Karınca Adası'nda bulunan kilise ise bu kilitlenmenin çarpıcı bir biçimde yaşandığı önemli bir mekândır. Yine çok farklı milletten insanı bir araya getiren Çanakkale Savaşı sırasında yaralanan askerler Çanakkale'ye de yakın olan bu adaya getirilir. Adanın o zamanki Rum sakinleri başta kilise olmak üzere adada bulunan okulu hatta evlerini bile yaralılara açar. Adada yaralılara verebilecek yiyecek kalmayınca çevredeki Türkmenler imdada yetişir. Rum'u ve Türk'ü cephede savaşmış bu farklı kökenden insanlar savaşa karşı birlikte kenetlenerek vatanlarını savunup bir millet olmayı başarmıştır. Ancak savaşlar bitip Lozan'da mübadele kararı çıkınca bazı fırsatçılar ortaya çıkar ve Türklerle kardeşçe yaşayan Rumların adadan, Türkiye'den kırgın ayrılmasına sebep olur. Ayrıca adada Rumlardan kalan kilise gibi kültürel ögelerin yok olmasına neden olur. Kilisenin yıkılması mübadele kararına rağmen kaçak yaşayarak ya da İstanbul'da ikamet ettiği için mübadelenin dışında tutulan ve adada yaşayan Rumları oldukça üzmüştür. Yine bir doktor olan ve Çanakkale Savaşı sırasında Karınca Adası'nda yaralıların tedavisinde bulunan Salman Sami, savaş sırasında adada yaşananların üzerinden ada sakinlerinin kardeşçe nasıl yaşadığını şu sözlerle aktarır:

> *"Ben bu adada insanoğlunun çekemeyeceği acıları çektim. Ben burada, yaralı, kurtaramadığım hastamla birlikte, ben burada insanların ölmemek için son güçlerini devce harcayarak hayata nasıl sarıldıklarını yaşadım. Ölümden dönen insanların sonsuz yaşam sevinçlerinin içinde buldum kendimi. O sevinçlerle birlikte hayata sonsuz bağlılık neymiş onu yaşadım. İşte bu acıları, mutlulukları, sevinçleri yaşadığım bu kiliseden bir taş bile kalmasa da, o acılar, o mutluluk, o sevinçler bu adanın taşına toprağına, denizine, havasına sinmiştir. Yıksınlar köpekler. Bu kilisede ölüm yatıyor, zulüm yatıyor, insanın kendi kendisine acıması yatıyor.*

İnsanın en köklü duygusu ne sevgi, ne öfke, ne korkudur. İnsanın kendi kendine acımasıdır. Bu duyguyu da, bütün insanlığı da burada yaşadım. Ölünceye kadar da buradan hiçbir yere gitmeyeceğim. Cennetimde, insan gibi insanlarla da karşılaştım. Ben bir günün, bir saniyenin bir ömür olduğunu öğrendim. Bir ömrün sonsuz olduğunu da öğrendim." (KSİ s.491)

Salman Sami üzerinden savaşın acımasız yüzünü hümanist bir çerçevede ve oldukça etkileyici bir biçimde aktaran yazarın bu duyarlı yaklaşımı okura adeta insanlık dersi verir. Bu duyarlılık ise serinin dört romanında farklı konular ve farklı karakterler üzerinden sürekli ve yenilenerek hikâyeleşir. Yazar, Salman Sami'yi konuşturmaya devam ederek bu kilisenin taşıdığı değeri ve içerdiği anlamı vurgular. Bu kilise savaş sırasında yaşananlarla yüzyıllardır birlikte kardeşçe yaşayan Rumların ve Türklerin bir millet olduğunun sembolüdür. Yıkılan ise sadece kilise değildir. Savaş sonrası mübadele kararını fırsat bilen bu kardeşliği unutup çıkarlarının peşine düşen ya da içindeki düşmanlığı dışa vurmaya başlayanlar nedeniyle yaşanan kırgınlıklarla yıkılan bu dostluktur ve bu dostluğun yıkılması, insanlığın yıkılması demektir:

"Her şeyi yokettik. Çanakkale insanların insanlıklarını savunmaydı. Çanakkale, Conkbayırı, Anafartalar benliklerini, kişiliklerini savunurken ölenlerin anıtıydı. Bu kilise de bir sevgi, bir merhamet, dostluk anıtıydı. Rumlarla kıyı Türkmenlerinin, Yörüklerinin el ele vererek yaralılara can vermek için sıcaklıklarını, birleştikleri bir dostluk, bir kardeşlik cennetiydi. Biraz kalas, biraz sıra tahtası, biraz pencere camı, bir iki ikon için, bu kiliseyi yıkmaya değer miydi? Bu kilise Rumu, Türkü Türkmeni, Yörüğüyle elele verip yüzlerce yaralıyı rahat ettirmek, acılarını dindirmek için, kadın kız, yaşlı, erkek ve çocuk gecelerce yaralıların başlarını bekleyerek, tenlerinin sıcaklığını, yüreklerinin olanca sevgisini, bir lokma ekmeğini kendi yemeyip, bir kaşık sütünü bebeğine içirmeyip yaralı askerlere içirenlerin, bu kilise hastanede el ele kardeşliğe kavuştukları yer değil miydi? Dünya malı için bu kardeşlik anıtını yıkmaya değer miydi? Bu hastanede ağıtlar yakılmış, destanlar söylenmemiş miydi?

Bu derin kardeşlikten, dostluktan sonra bu düşmanlıklar neydi? İnsanlar çektikleri acılarda birleşiyorlardı da, yaşadıkları sevinçlerde niçin bir araya gelemiyorlardı? Savaş bitmiş, ölen ölmüş kalan kalmışken, bu adanın bu güzel insanlarını binlerce yıllık yurtlarından bilmedikleri, görmedikleri başka diyarlara niçin, hangi hakla sürmüşlerdi?" (KSİ s.491-492)

Yazar, Salman Sami'nin ağzından bu bölgede kardeşçe yaşayan Türkleri ve Rumları birbirinden ayıran, Rumları da hiç gerek yokken Yunanistan'a sürenlere ateş püskürerek savaşın ve mübadelenin insanlarda açtığı yarayı coğrafya ve mekân üzerinden çarpıcı bir biçimde ifade eder.

Yazar, çeşitli sebeplerle adaya göç etmiş farklı milletten insanların hayatını anlattığı bu romanlarda biri gerçek diğeri ise ütopik olmak üzere iki farklı dünya anlatır. Yaşanan savaşlar nedeniyle insanların yaşadıkları acıları aktaran yazar aslında dış dünyanın eleştirisini yapmakta savaşların insanlara verdiği zararı gözler önüne sermektedir. Diğer yandan adaya yerleşen farklı etnik kökene, farklı kültüre, farklı dinlere sahip insanlar birlik ve beraberlik içinde yeni bir yaşam, ütopik bir kasaba kurarlar. Bütün farklılıklara rağmen herkesin birbirini sevdiği, birbiriyle anlaştığı hem insan ilişkileri açısından hem doğa-çevre açısından cenneti andıran ve diğer adalarda yaşayan insanların kıskandığı bir yaşam kurulur. Yazarın cenneti; ırk, dil, inanç, kültür gibi farklılara rağmen insanların bir arada ve mutlu yaşadığı yerdir. Ada halkı bütün farklılıklarını bir kenara bırakıp birbirlerine ve yeni gelen göçmenlere yardım ederler. Irk, dil, din gibi farklılıklar ortadan kaybolur. Birbirlerine meslek öğretir, birbirlerini kollar.

Bir Ada Hikâyesi serisinde romanların kurgusunda etnik yapı önemlidir. Mübadele ve farklı sebeplerle göç etmek zorunda kalmış farklı etnik kökene sahip insanların bir araya geldiği Karınca Adası, insanların bir arada mutlu bir biçimde yaşayabileceklerini kanıtlar niteliktedir. Seride sürekli adaya gelip gidenlerin olması ve adada kasabada yaşayanların geçmişe dönük anlatımları eserlerin karakterler bakımından oldukça zengin bir içeriğe sahip olmasını sağlamıştır. Serinin dört romanı boyunca adaya gelip giden veya adaya yerleşen ya da kahramanların geçmişinde yer alan bazı karakterlerin etnik kökeni şöyledir:

Türkler; Zarife, Hayri Efendi, Cafer, Ali Çavuş, Hacı Remzi, Fatma, Kadri Kaptan, Hüsmen, Sabiha.

Rumlar; Vasili, Lena Ana, Niko, Perikles, Panos, Milto, Barba Spiros, Çorbacı Elia, Çorbacı Dimitri, Hıristo.

Kürtler; Baytar Cemil, Sofi, Şehmus, Dengbej Uso, Şerife Hatun, Haydar.

Lazlar; Uzun Aziz, asker kaçağı Hasan, Nişancı Veli.

Çerkezler; Poyraz Musa(Abbas), Çerkez Süleyman, Kerim.

Ermeniler; Demirci Arsen Sediryan Usta, Balıkçı Kirkor.

Çeçen; Üzeyir Bey.

Aleviler; Melek Hatun, Giritli Musa Kazım Ağaefendi, Kökboyacı Ali Hüseyin.

Yukarıda yer alan bilgilerden anlaşılacağı üzere eserler etnik bakımından oldukça zengin bir içeriğe sahiptir. Yine karakterlerin geçmişleriyle ilgili anlatımında ve tanıtımlarında etnik kökenlerine ait birçok özellik de okura aktarılır. Savaşların sebep olduğu kıyımlar bilhassa Yezidi kıyımları üzerinde çokça durulur.

Rumlar, Türkler ve diğer milletlerden insanlarla dostça kardeşçe yaşarken Kurtuluş Savaşı'ndan sonra imzalanan Lozan Antlaşması'nda alınan mübadele kararının adaya ulaşmasıyla adadaki huzur bozulmaya başlar. Mübadele haberini adaya getiren ilk isim Barba Spiros'dur. Ancak Rumlar bu habere inanmak istemezler. Üç bin yıldır bu topraklarda sorunsuzca yaşayan Rumları, kendilerine sormadan göç ettirmeye kalkmaları onlara inandırıcı gelmez. Fakat bir gün ada sakinlerinden Perikles'in dostu olan Hacı Remzi elinde bir telgrafla çıkagelir. Sarıkamış Harekâtı'nda savaşan Perikles, donmak üzereyken aklına Karınca Adası gelir ve oradan uzakta ölmek istemez. Böylece ada onu hayata bağlar ve gücünü toplayan Perikles, tam karların arasından çıkarken bacağından biri tutar. Perikles'in bacağından tutan bu kişi Hacı Remzi'dir. Perikles yaralı ve ölmek üzere olan Hacı Remzi'yi karların arasından çıkartıp sırtındaki kaputu ona giydirir ve onun hayatını kurtarır. Perikles'e can borcu olan Hacı Remzi şimdi elinde mübadele kararının olduğu telgraf ile gelmiştir. Fırsatçı bir kişiliğe sahip olan Hacı Remzi'nin amacı Perikles'in mallarını ucuza

almaktır. Önce onun iyiliği için uğraşıyormuş gibi dostça konuşarak Perikles'i mallarını ona satması gerektiğine inandırmaya çalışır. Fakat ne söylerse söylesin Perikles'ten ses çıkmaz. Perikles sustukça sabırsızlanan ve sinirlenen Hacı Remzi, yavaş yavaş hakaretler savurmaya başlar ve hakaretler yetmeyince "üç bin yıldır bu toprakları kokuttunuz" dediği Perikles'i, kızını dağa kaldırıp kendisine yüz altın borcu olduğunu söyleyerek hapse attırmakla tehdit eder. Dostu bildiği Remzi'den bu sözleri işitmek ağrına giden ve zaten hiç hak etmediklerini düşündüğü bu Mübadele kararı yüzünden kırgın olan Perikles o gece neyi var neyi yoksa toplayıp bir tekneye yerleştirerek sabaha karşı ailesiyle birlikte adadan ayrılır. Aslında dostluğun ve ihanetin dili, dini, ırkı yoktur. Mübadeleyi fırsat bilip kırk yıllık dostluklarına ihanet eden fırsatçılar kadar Rum kardeşlerinin gitme ihtimaline en az onlar kadar üzülen vefalı insanlar da vardır. Örneğin herkese yardım eden, birçok kişiye balıkçılığı öğreten ve herkesin çok sevdiği; "Türk olsun, Rum olsun, Çerkez, Gürcü, Kürt olsun, hepsinin yanında yeri başka" olan Panos'un gitmesine kimse razı değildir. Kasabada beş gün boyunca Panos'un gönderilmemesi, Karınca Adası'nın Panos'a verilmesi ve Panos'un bu adada usta balıkçılar yetiştirmesi için bir kampanya başlatılıp imza toplanır. Ancak Panos bir kere gitme kararı almıştır ve kararından vazgeçmez. Teknesini tayfası Kadri'ye bırakmak ister ama Kadri kabul etmek istemez:

> *"Aman Ustam, diye Kadri Ustasının ellerine sarıldı. "Bizi bırakıp da yaban ellerine gitme Ustam. Öldürme bizi, kanımızı akıtma, biz sensiz ne yaparız burada. Ben tekne mekne istemem. Sen burada olursan, sana söz veriyorum Ustam, çalışırım, çalışırım kendime böyle, bundan da daha iyi bir tekne alırım. Sen de eğer gidecek olursan, ben de balıkçılığı bırakır, hiçbir şey olmam." (FSKAB s.72)*

Panos, Kadri'nin itirazlarına rağmen tekneyi ona bırakır ve adadan ayrılır. Panos kendisinin gitmemesi için ayağa kalkan kasabalıya "Türkler ne derler, herkesle gelen düğün bayram derler." diyerek karşılık verir. Yazar, yüzyıllardır birlikte yaşayan Türkler ve Rumların birbirleriyle kaynaşmış olduğunu Rumların, duygu ve düşüncelerini Türklere özgü söyleyişlerle dile getirmesi üzerinden verir.

Binlerce yıldır bu topraklarda yaşayan Rumlar, adadan ayrılmak istememektedir. Bu nedenle de mübadele kararına bir türlü inanmak istemezler. Bir gün bir yüzbaşı

elinde mübadele emrinin yazılı olduğu bir kâğıt ve askerleriyle adaya gelir. Adaya mübadele emrini bildiren yüzbaşı, aslında ertesi gün adayı terk etmeleri gerektiğini ama kendisinin adalıya mayısın onuna kadar mühlet verdiğini söyler. Daha sonra Çanakkale Savaşı'nda çavuşluk yapmış Milto'ya sorular soran yüzbaşının Milto'yu çok etkileyen "Unutma ki sen asker doğmuş bir toprağın çocuğusun." sözüyse Rumlarla Türklerin etnik kökenlerine ve tüm farklılıklarına rağmen tek bir millet olabildiklerini, nerede olurlarsa olsun bu millet bağının kopmayacağını çarpıcı bir biçimde ifade eder. Yüzbaşı, gittikten sonra Milto'nun başına toplanan adalı Milto'ya sürekli ellerindeki tebligatı okuturlar. Kimsenin tek kelimesini anlayamadığı yazıda gitmeleri gerektiğini ifade eden tek bir cümle olmadığını iddia ederek birbirlerini mübadelenin olmayacağına inandırırlar. Sonunda da hiçbir şey olmamış gibi eski düzenlerine geri dönerler. Adalının bu hâli Yüzbaşı, yanında askerleri ve alıcılarla birlikte tekrar gelene kadar sürer. Adalı Rumlar, bir gün geri döneceklerini bu yüzden de mallarını dostlarına bırakacaklarını söyleyerek mallarını alıcılara satmak istemez. Alıcılar geri dönemeyeceklerini dostlarının da onlar gider gitmez adalının eşyalarını satacaklarını söylemesi üzerine de *"Varsın satsınlar. Dostlarımıza helali hoş olsun."* diye cevap verirler. Çünkü onca yıl birlikte ağlayıp birlikte gülmüş birlikte yiyip içmişlerdir. Kaç yılın ekmek ve tuz hakkı vardır. Hayal kırıklığına uğramış alıcıların küfürleriyle adadan ayrılır. Adalının mallarına göz koyan yüzbaşı ise dostane bir konuşma yapar ve adalıya kasabadan bir çiftlik aldığını, onlar döndüklerinde de birlikte dostça yaşayacaklarını söyler. Adalının mallarına göz koyan yüzbaşının amacı adalılarının geri dönme umudunu besleyerek onların güvenini kazanmaktır. Rumları, amacının yardım etmek olduğuna inandıran yüzbaşı onlara değerleri eşyalarını kendisinin evine saklayabileceklerini söyler. Fakat ada halkı o kadar çaresizdir ki yüzbaşının niyetini anlayamaz. Yazar, ada halkından mallarını yüzbaşıya bırakan olup olmadığına dair herhangi bir bilgi vermeden anlatımına devam eder. Yüzbaşı, kurulan çilingir sofrasıyla hoşça geçen günlerin ardından pazar günü kilisede toplanırlar. Papaz dualar eder, birlikte ilahiler söylerler ve kilise avlusunda duran sıkı bir Müslüman olan yüzbaşıyı dahi ağlatırlar. Yazar, *Fırat Suyu Kan Akıyor Baksana* adlı romanın başlangıcında anlattığı bu yaşananlarla dil, din, ırk gibi farklılıklara rağmen hiçbir sorun olmadan birlikte kardeşçe yaşayan insanlar arasında savaş ve mübadele sonucunda ortaya çıkan çatışmaları anlatır. Rumlar bu topraklara, bu ülkeye ve millete hizmet etmiş yıllarca Türklerle bir millet

olmayı hatta et ile tırnak olmayı başarabilmişken çıkan mübadele kararıyla fırsatçı insanların gerçek yüzünü göstererek kardeşliği düşmanlığa çevirdiğini aktarır. Fakat bu ihanet ve vefasızlığı tek bir ırka bağlamaz. Bunu da Vasili üzerinden aktarır. Adada kalan Vasili, sadece mübadele kararına ya da vefasızlık gösteren Türk dostlarına karşı tepkili değildir. Mübadele kararına rağmen adadan ayrılmayacağına yemin eden fakat gitme vakti geldiğinde teknelere en önde atlayan Rum dostlarını da vefasızlıkla suçlar.

Adada tek başına yaşamaya başlayan Vasili, yalnızlığını adada yer alan eşyalarla ilgili hayaller kurarak gidermeye çalışır. Mesela değirmende bulunan bir başörtüsü Vasili'nin zihninde köyün genç kızlarıyla genç delikanlılarının canlanmasına sebep olur. Pembe başörtüsünü koklayan Vasili, başörtüsünden gelen yoğun kadın kokusuyla kendinden geçer ve hayalinde hem Alika hem de köyün en güzel kızı olan Heraklia ile birlikte olur. Yalnızlığın sebep olduğu bu tür hayaller adadaki bazı eşyaların Vasili için kutsal ve dokunulmaz olmasına sebep olur. Daha sonra bu yalnızlığa Abbas ismini koyduğu kediyi ortak eder. Boş kalan Karınca Adası'na Bedevi şeyhinin fedailerinden kaçan asıl adı Abbas olan Poyraz yerleşmek ister. Adaya yerleşmek isteyen ve adını Poyraz Musa olarak değiştirmeye çalışan Abbas nüfus müdürü Üzeyir Bey ile görüşür. Üzeyir Bey'in babası bir Çeçen Hanıdır. Yazar, Poyraz'ın ağzından Çeçen ve Çerkezlerle ilgili şu bilgileri aktarır:

> *"Sizi biliyoruz, yüce soyunuzu da, Han Hazretleri, ve bunun için de sizi diye geldik, huzurunuzda elpençe divan durduk. Kendimi takdime cesaret edebilir miyim acaba, biz Dağıstandan Anadoluya geldik, Toros dağlarının Uzunyaylasına, yani Binboğa dağlarının, Kayserinin Pınarbaşı kazasının Kaynar nahiyesine yerleştik. Biz Kabartay Çerkezleriyiz. Ne yapalım, biz Kabartaylar hep köleyiz. Bunu hiçbir zaman inkar edemem. Köle de Allahm kuludur. Ben Burakzade Hacı Rüstemin oğlu Poyraz Musayım. Buraya gelince duydum ki siz bir Çeçensiniz ve de Çeçen Hanlarının şecereli soyu, son Çeçen Hanının bihakkın evladısınız. Osmanlılarca mağdur edilmiş, Hanlığı elinden alınmış, bir âli şahsiyetsiniz. Ne yapalım, biz Çerkez milleti, sizin gibi Hanlar da, bizim gibi köleler de bütün dünyaya sürüldük, dağıtıldık,*

perişan edildik. Tıpkı Yahudiler gibi, zulüm gördük, insanlığımız elimizden alındı."

Poyraz Musa, kendini o kadar kaptırır ki Üzeyir Han'ın gözleri dolar. Sonunda Üzeyir Han Poyraz Musa'nın istediklerini yapar ve nüfus kâğıdını eline verir. Poyraz Musa da adaya gidip yerleşir. Adaya yerleşmek için gelen ilk kişiyi öldürmeye yemin eden Vasili, Poyraz'ı izlemeye başlar ama bir türlü öldüremez. Adayı gezen Poyraz, Vasili'nin kutsal saydığı yerleri gezmeye başlayınca Vasili öfkelenir. Özellikle Poyraz'ın değirmene girdiğini gören Vasili, onu öldürmediğine pişman olur. Ancak Poyraz'dan sonra değirmene girip her şeyi yerli yerinde bulunca sakinleşir. Değirmenden şeftaliliğe doğru inen Poyraz, mezarlıkta dua etmeye başlar. Bu manzarayı tuhaf bulan Vasili, Müslümanların da tıpkı Hristiyanlar gibi mezarlıkta dua ettiğini düşünür.

Poyraz ve Vasili arasındaki saklambaç Lena Ana'nın dönüşünden sonra Poyraz'ın kayığının fırtınada alabora olmasıyla sona erer. Poyraz'ı öldürmek için sürekli kendi kendine yemin eden Vasili, fırtınada Poyraz'ın hayatını kurtarır. Böylece Lena Ana'nın kaynaştırıcı etkisiyle Poyraz ve Vasili dost olur. Adaya sürekli teknelerle göçmenler gelir. Kimileri adayı beğenmeyip geri döner kimileri ise adaya yerleşir. Zamanla ada farklı bölgelerden gelmiş, farklı etnik kökene ve farklı inançlara sahip olan insanlarla dolar. Farklı etnik kökene, farklı inanca sahip bu insanlar kendilerine yepyeni bir dünya kurarlar. Bu dünyada dualar Türkçe, Arapça, Kürtçe okunur. Ada sakinlerinden Musa Kazım Efendi'nin kızı Sultan ile Nişancı Veli'nin düğününe "en usta kemençeciler, horoncular, türkücüler, Rumlar, Lazlar, Gürcüler, Çerkesler" de katılır. İbadetleriyle, törenleriyle kimliklerini yitirmeden bir olur, birlik olurlar.

Lozan Antlaşması nedeniyle yapılan mübadele beraberinde hem Rum hem de Türk göçmenler için büyük sıkıntılar getirir. Bu sıkıntılardan en önemlisi ise yaşadıkları kimlik karmaşasıdır. Yunanistan'a göç eden Rumlar Yunanistan'daki Rumlar tarafından yüzyıllardır Türklerle birlikte yaşadıkları için dışlanır. Aynı şekilde Türkiye'ye gelen Türkler de kendi insanları tarafından Türklüklerini kaybetmekle itham edilir. Bu durum ise göçmenlerin bir kimlik karmaşası yaşamasına sebep olur. Yine Rumların mübadeleden önce mallarını emanet ettikleri Türk dostları da benzer bir tavırla karşılaşır. Mübadeleden önce Karınca Adası'nda yaşayan Çorbacı Elia, bir

gün geri dönme ümidiyle çiftliğini yanında çalışan İsmail'e emanet eder. İsmail ise bu emaneti korumak için çok büyük sıkıntılar çeker. Çiftlikte gözü alan Kavlak Remzi çiftlikteki konağı yıkmak ister ama İsmail, çiftliğe ve konağa emanet gözüyle baktığı için konağı korumaya çalışır. Çorbacı Elia, bir gün geri döndüğünde çiftliği ona aynen iade edecektir. Fakat hırsı gözünü kör etmiş olan Kavlak Remzi İsmail'i anlamaktan oldukça uzaktır. Ona göre giden Rumlar, dost değil düşmandır ve onlardan geride hiçbir iz kalmamalıdır. İsmail "bu kara canımı almadan, bu konağı size yıktırmam." deyince Kavlak Remzi "biz de senin kara canını alırız" deyince İsmail, Kavlak Remzi'nin boğazına sarılır. Remzi'nin adamları İsmail'in üstüne çullanarak öldüresiye döverler. Bu sırada Kavlak Remzi öfkeyle bağırır:

> *"Vurun, vurun, öldürün Yunan tohumunu. Vurun, öldürün bu Rum dölü dinsizi. Bana karşı, halis bir Müslümana karşı gavurun mallarını koruyor, parçalayın onu. Emanetmiş, emanet ne demek, demektir ki, Çorbacı Elia geri gelecek bu toprakların, bu sarayların üstüne oturacak. Öldürün, paramparça edin."(KSİ s.403)*

Çorbacı Elia ve İsmail örneği epeyce vardır. Birçok Rum gitmeden önce mallarını Türk dostlarına emanet eder. Türkler ise Rum dostlarının emanetine gözü gibi bakarlar. Aynı durum Yunanistan'da yaşayan ve mübadeleye tabi tutulan Türkler ve oradaki Rum dostları için de geçerlidir. Türkler de mallarını Rum dostlarına emanet bırakırlar. Yazar, mübadele ve göçün sebep olduğu farklı olayları anlatırken Türkler ve Rumlar arasındaki dostluk bağı ile emanet anlayışını da aktarır.

Seri boyunca işlenen göç, sadece mübadele kararıyla yapılan göç değildir. Savaşlar nedeniyle Osmanlı'nın son döneminde başlayan göç Cumhuriyet'in ilk dönemlerine kadar sürer. Farklı coğrafyadan göçmenler akın akın Anadolu'ya gelir. Ancak yetersiz kalan iskân politikası göçmenlerin sürekli oradan oraya sürülüp perişan olmasına sebep olur. Serinin üçüncü romanı olan *Tanyeri Horozları*'nda adaya bir teknelerle göçmenler gelip evlere yerleşir. Bir süre sonra göçmenlerin durumunu öğrenmek isteyen Doktor Salman göçmenlerden biri olan Osman Çavuş'u çağırıp ondan bilgi alır. Osman Çavuş, evlere bir girip geri çıktıklarını, yerleşmeyip dışarıda kaldıklarını anlatır. Bunun nedeni göçmenlerin hükümetin kendilerini bu evlerden çıkartıp yerlerine Yunanistan mübadillerini yerleştirmelerinden korkmalarıdır:

"Sen iskan nedir görmedin doktor paşam, onlar ölürler de bizi bu evlerde oturtmazlar. Yeter ki bu adada güzel, saray gibi evler olduğunu duymasınlar, gelirler, hemencecik elimizden alırlar, bizi de kışın ortasında kim bilir hangi cehenneme gönderirler. Kurban olduğum doktor paşam kış gelmeden, cebimizde kan emek kazandığımız dört beş kuruş kazancımız, üç beş kuruşumuz varken, gidip kendimize kulübeler, kamıştan sazdan evler, toprak damlar bulalım. İyi adamsın, has adamsın doktor. Şunu yap bize de bizi kara kış ortası buradan sürdürüp öldürtme. Zaten yarı ölüyüz."

Göçmen kadınların başı olan Karaca Elif'in söylediği bu sözler, göç dönemi Türkiye'sinin iskân politikasında yaşadığı sorunları, bu sorunların göçmenlerde sebep olduğu güvensizliği ve derin yarayı başarılı bir biçimde aktarmaktadır.

Peşinde şeyhin fedaileri olan ve Karınca Adası'na yerleşip adını Poyraz Musa olarak değiştiren Abbas, zamanla adaya alışsa da fedailer bütün çabalarına rağmen fedailer izini bulur. Kasabalılar ve ada halkı el birliğiyle Poyraz Musa'nın kimliğini saklar ve fedaileri kandırarak adadan gönderir. Bu fedailerden biri de Çerkes olan Kerim'dir. Kerim ilk olarak adaya serinin ikinci romanı olan *Karıncanın Su İçtiği* romanında gelip adadakilere Abbas'ı sorar. Fakat Abbas'a kıyamaz ve öldürmeden adadan ayrılır. Serinin son romanı olan *Çıplak Deniz Çıplak Ada* romanında ise yanında Peri isimli bir genç kızla Anadolu göçmenlerinin arasına gizlenip adaya gelen Kerim, bir Arap şeyhinin yanında yetişmiş bir Çerkez'dir. Yazar, Kerim üzerinden Çerkezlerin hikâyesini aktarır. Kerim'in büyükbabası ve diğer Çerkezler keskin nişancıdırlar. Son savaşta Ruslara yenilip Osmanlı'ya sığınınca Osmanlı onları Anadolu'ya Balkanlara, Arabistan'a küçük toplumlar olarak dağıtmıştır. Arap şeyhleri, emirleri de işi gücü olmayan Çerkezlerin iyi birer nişancı olduğunu öğrenince onları silahşor olarak yanlarına almışlar, yaşlı olanlar silahşor yetiştirmiş genç olanlar ise şeyhin veya emirin askerlerine katılarak bağlılıkla onlar için savaşmış. Kerim'in bağlı olduğu Arap şeyhi ise atıcılığıyla Arabistan'a nam salmış bir Çerkez usta sayesinde himayesindeki Arap, Çerkez ve Kürt çocuklarını nişancı olarak yetiştirmiş. Nişancı ustalarının Kürt olması sayesinde Kerim bir Kürt kadar Kürtçe öğrenmiş. Balkanlar, Arabistan ve Anadolu'ya yerleşen değişik etnik unsurların birbirlerini etkilediği görülmektedir. Bu etkileşim sadece kültürel aktarım olarak kalmamakta evlilik

yoluyla etnik anlamda da bir melezliğin oluşmasına sebep olmaktadır. Karınca Adası ve Anadolu yaşayan Rumlar ve diğer millete mensup insanlar yıllarca birbirleriyle evlenmiş, dillere destan aşk hikâyeleri anlatılagelmiştir. Bu hikâyelerden biri de bir Rum kızına gönlünü kaptıran Kürt Haydar'ın hikâyesidir. Rum olan Vasili'nin arkadaşı olan "babayiğit, yakışıklı, güzel gözlü, yürekli, mert, sözünün eri olarak tarif edilen Kürt Haydar, sevdiği Rum kızıyla kaçmış ve Türkmen köyüne sığınmıştır. Kürt Haydar, karısının istekli olmasına rağmen onu Müslüman etmemiş, Türkmen köyünde iki çocuğu ve karısıyla birlikte sersefil yaşamaktadır. Yine *Ağrıdağı Efsanesi* romanında da Beyazıt Paşası Mahmut Han'ın önce bir Ermeni kızıyla, sonra bir Kürt beyinin kızıyla daha sonra Kafkasya'dan getirdiği bir kızla ve son olarak da Urmiye gölü kıyılarından bir kızla evlendiği bilgisi verilmektedir. Anadolu'da yıllardır farklı etnik kimliğe sahip insanlar arasında yapılan evlilikler yazarın romanlarında da karşılığını bulmuştur.

2.2.6. Kültürel Coğrafya

Kültürel Coğrafya; coğrafi bakış açısıyla incelenen, beşeri coğrafyanın bir kolu olan coğrafya disiplinidir. Coğrafyada çevrenin her kültüre göre farklı şekillenip, her kültür tarafından farklı algılanması önemlidir. Zira burada devreye kültür girer. İnsan çevre ilişkisinde kültürün rolünün incelenmesi coğrafyada yeni değildir.[142] Kültür denilince akla bir toplumun yaşam stratejileri, örf ve adetleri, sonraki kuşaklara iletmede kullandıkları araçlar ve gelenekler gelir. Her coğrafyanın farklı kültürü vardır. Kültürlerin dağılmasında coğrafya, önemli bir yere sahiptir. Kültürel coğrafya da insanların çevreye karşı olan tavırlarını, çevreyi anlama şekillerini inceler.

Yaşar Kemal, yaşadığı bölgelerin kültürünü çok iyi gözlemlemiş ve bu kültürel ögeleri eserlerinde çok iyi bir biçimde kullanmıştır. Bu kültürel ögeler ise iki biçimde işlenmiştir.

[142] Tümertekin, *a.g.e.,* s. 26.

2.2.6.1. Somut Kültürel Unsurlar

Somut; beş duyu organımızdan herhangi biri veya bir kaçıyla algılayabildiğimiz kavramlar olarak tanımlanabilir. Kültürel faaliyetlerin de sonraki kuşaklara aktarılabilmesi için hissedilmesi gerekmektedir. Yaşar Kemal'in romanlarında hissedilebilen, somut olan kültürel unsurlar bu bölümde yer almaktadır. Somut kültürel unsurlar mimari, yeme-içme, kılık-kıyafet gibi beş duyu organıyla algılanabilen bütün kültürel etkinliklerdir. Eserlerde Anadolu halkının barınmak için kurduğu evlerden tarihi eserlere kadar birçok yapı karşımıza çıkar.

Bir bölgede, köyde, kasabada insanların barınmak için kurduğu evler o insanlara ve o bölgeye dair birçok ipucu verir. İnsanlar evlerini inşa ederken kullanacakları malzemeyi doğadan seçer ve doğanın onlara sunduklarıyla yetinmek durumunda kalır. Romanlarda kahramanların yaşadığı evler, bölgenin coğrafi yapısına ve bölge halkının ekonomik durumuna bağlı olarak şekillenir. Konargöçer yaşamın konu edildiği *Binboğalar Efsanesi* romanında yerleşik hayatın olmaması oba halkının dağlarda, ovalarda sürekli oradan oraya göç ederek yaşaması onların taşınmaz mülkler edinmesini engeller. Bu nedenle yörükler yüz yıllardır ince nakışlı, uzun yedi direkli, keçi kılandan yapılmış kara çadırlarda yaşarlar*(BE s.55).* Benzer bir durum da mevsimlik işçi olarak çalışan Yalak köylüsünün hikâyesinin anlatıldığı *Dağın Öte Yüzü* serisinde yaşanır. Sonbahara doğru evlerini, köylerini bırakıp Çukurova'ya inen ve burada yaklaşık iki ay boyunca tarlalarda çalışan köylüler, sıcak havadan ve sineklerden korunmak için alaçık denilen derme çatma çadırlarda konaklar. Köylülerin kendi evleri ise adeta yaşadıkları sefaleti gözler önüne serecek biçimdedir. Uzun Ali ve ailesi dededen kalma sıvasız koca koca biçimsiz taşlardan örülmüş ve basık bir toprak evde yaşarlar. Arka duvarı toprağa oyulmuş, ön duvarı çamurla taşlardan gelişi güzel örülmüş olan evin iki el büyüklüğünde hiçbir zaman açılmayan bir penceresi vardır. *(OD s. 116).* Uzun Ali, damı meşe ağaçlarından yapılmış bu evin kışın fırtınada yıkılmasından korkar. Ancak bilir ki soğuktan buz donmuş duvarı, toprağıyla bu ev yıkılmaz*. (YDGB s.38)* Hayvancılıkla da uğraştıkları için evin bir yanında da ahır ve kümes bulunur. *(OD s.195).* Taşbaşoğlu'nun bir gözcük olan evinin duvarları ak toprakla sıvanmıştır:

"Taşbaşın evi bir gözcüktü. Ocağı büyüktü. Kamıştan örtmüştü ocaklığın üstünü. Çamurla sıvamıştı. Duvarları da ak toprakla sıvalıydı. Öteki evlerin örülmüş, gelişigüzel üst üste konmuş duvarlarına hiç benzemiyordu." (YDGB s.139)

Taşbaş'ın evinin duvarları; diğer evlerin taşla örülmüş, taşları gelişigüzel üst üste konmuş duvarlarına benzemez. Taşbaşoğlu; duvarı beş karış yukarısına kadar uçan turnalar, esen yele dallarını vermiş ağaçlar, çiçeğe durmuş orman, kaçan geyikler ve atlarla nakışlayarak adeta evinde kendine özgü bir dünya kurmuştur. *(YDGB s.139).*

Mübadele ve göçün anlatıldığı *Bir Ada Hikâye* serisinin ilk eseri *Fırat Suyu Kan Akıyor Baksana* romanı bedevi şeyhinden kaçan Poyraz Musa'nın deniz yolculuğu ile başlar. Kendine insanlardan uzakta gizlenebileceği bir yer arayan Musa, sonunda Karınca Adası'na ulaşır ve adanın evlerini tasvir etmeye başlar. Denizin kıyısına sıra sıra dizilmiş olan bu iki katlı evler tahtadandır. Köyün içine doğru yürüyen Poyraz, hepsi tahtadan, çoğu pekmez rengine, bir kısmı da sarıya, mora, patlıcan rengine, maviye, aka boyanmış evlerle karşılaşır. Denizin kıyısına sıralanmış evlerle üç değirmenin rengi ise apaktır. *(FSKAB s.10)* Evlerin tahtadan olması adanın ağaçlar yönünden zengin olduğunun bir göstergesidir. Zaten seri boyunca tasvir edilen ada bitki örtüsü bakımından oldukça zengin bir coğrafyaya sahiptir. Serinin ikinci kitabı olan *Karıncanın Su İçtiği* romanında, ada sakinlerinden Nişancı Veli balığa gittiği Kaba Ada'da peşine düştüğü Sultan isimli genç kıza âşık olup onun peşine takılır. Kızı evine kadar takip eden Nişancı Veli, tek başına babasından kızı ister. Kızın babası Nişancı Veli'nin Kaba Ada'da kalacaklarına dair verdiği söz üzerine Nişancı Veli'yi evinin bahçesine çıkarır ve ev yapmak için bir yer seçmesini söyler. Bu sırada yazar, Sultan ve ailesinin kaldığı evi şöyle tasvir eder:

"Dışarıya çıktılar, ev büyücek bir düzlüğün yukarı ucuna yekpare bir kayanın dibine yapılmıştı. Evle kayalık arasındaki kalın gövdeli cevizler kayanın doruğuna kadar yükselmişler, dalları da evin üstünü örtmüştü." (KSİ s.119)

Kayanın dibinde, ağaçlar arasında yer alan ve üstünü ceviz ağaçlarının kapladığı bu ev hem doğayla iç içe hem de doğayla uyumlu bir biçimde inşa edilmiştir.

Her karış toprağında ayrı bir medeniyet kurulmuş Anadolu, birçok saraya, kaleye, cami ile kiliseye ve birçok tarihi yapıya da sahiptir. Romanlarında Anadolu'yu her yönüyle anlatmak isteyen Yaşar Kemal de bu tarihi yapı ve kalıntıları eserlerine taşır. Eserlerde Payas Kalesi(Hatay), Çamlıbel Kalesi, Beyazıt Sarayı(Ağrı), Akdamar adası ve kilisesi (Van), Van Kalesi gibi tarihi yapılar zikredilmektedir.

Yörüklüğün son demlerinin anlatıldığı *Binboğalar Efsanesi* romanında, Osmanlının Türkmenleri yerleşik hayata geçirme çabaları sırasında konargöçer yaşamı bırakmak isteyemeyen ve Osmanlıya isyan eden oba beylerinin zindana atıldığı Payas kalesinden bahsedilir. Kaleye hapsedilen Türkmenler, prangalar ve boyunlarındaki laleler nedeniyle buraya bir yıldan fala dayanamaz. Bu nedenle kalenin toprağı ve etrafı Türkmenlerle, beylerin kemikleriyle doludur.

> *"Payas kalesi bir düzlüğün ortasında yapayalnız kalmış köşeli bir kaya parçası gibidir. Doğusunu çepeçevre sarmıs Gavurdağlarından Akdenize kadar esen yeller çam kokar. Dörtyolda yaslı portakal bahçeleri, Payasta yaslı Türkmen, Yörük Beyleri eski günlerin öldürücü özleminde." (BE s.155)*

Üç farklı halk hikâyesinin anlatıldığı *Üç Anadolu Efsanesi* romanının ilk hikâyesi olan Köroğlu'nun Meydana Çıkışı adlı hikâyede Bolu Beyi doğduğunda Yusuf'un oğlu Ruşen Ali(Köroğlu)'ye nişanladığı kız kardeşi Telli Nigar'ı Yusuf ile arası açılınca Osmanlı vezirinin oğlu ile nişanlar. Telli Nigar'ın Osmanlı vezirinin oğluyla nişanlandığını duyan Köroğlu, Telli Nigar'ı kaçırarak babasının vasiyetini yerine getirmek üzere Çamlıbel'e gider. Çamlıbel, eşkıya olan Köse Kenan'ın yurdudur. Çamlıbel'e varan Köroğlu karınlarını doyurmak için üveyik avlar ve ateş yakar. Bu ateşi fark eden Köse Kenan'ın adamları Köse'ye haber verir. Bunun üzerine Köse Kenan, üç adamını ateşi yakan kişiyi kendisine getirmek üzere ateşin yakıldığı yere gönderir. Köroğlu, Köse Kenan'ın adamlarını yakalayıp bağlar. Adamları dönmeyen Köse Kenan ise onlara bakmak üzere yeniden adam gönderir. Bu böyle sürerken Köse Kenan, baktı ki giden gelmiyor hazırlanıp kendisi gider. Karşısında bıyıkları terlememiş bir genci görünce hem şaşırır hem de öfkelenir. Fakat Köroğlu'na içinin de ısındığını fark eden Köse Kenan, Köroğlu ile nişanlısını kalesine davet eder.

Çamlıbel kalesine giren Köroğlu içerideki sarayı görür. Köroğlu ile Telli Nigar saraya ve sarayda kendilerine tahsis edilen ayvan köşke hayran kalırlar:

> *"Baktılar ki ayvan köşk ki ne köşk, Bolu Beyinin, Osmanlının sarayında da böyle güzel bir köşk yok... Her yanı, merdivenleri, pencereleri, tabanı, duvarları renk renk mermerdendi. Odaları Çinin, İranın, Horasanın halıları, kilimleriyle döşeliydi. Köşkteki her bir halı, her bir kilim bir hazine ederdi. Atların nasıl şecereleri varsa bu kilimlerin, halıların da öyle şecereleri vardı. Yataklar som kuştüyü, yorganlar atlastı... Köşkte öyle bir eşyalar vardı ki, çoğu Hindin Çinin saraylarından getirilmiş." (ÜAE s.)*

Osmanlı Paşası Mahmut Han'ın kızıyla köylü Ahmet'in aşklarının anlatıldığı *Ağrıdağı Efsanesi* romanında Mahmut Han'ın sarayının zindanı efsanevi bir biçimde okura aktarılır. Sarayı yapan Süleyman Usta, yıllarca zindanda yatmış mahpusluğun ne denli zor olduğunu bilen bir Süryani'dir:

> *"(...) Ne olursa olsun bu zindana bir göz deliği bırakacağım. Ne olursa olsun, dünyada ilk olarak, benim yaptığım zindanın karanlığına pare pare ışık düşecek. Ve hiçbir zalim benim yaptığım ışık ocaklarını tıkayamayacak söndüremeyecek…"(AE s. 34)*

Dediğini yapan Süleyman Usta saray bittikten sonra bir mektup bırakarak ortadan kaybolur. Mektubunda; zindana yaptığı iki göz deliği kapatan kişinin aynı zamanda sarayı temelden yıkacağını ifade ederek ışık ocaklarını kapatacak olanlara beddualar eder. İşte o günden itibaren kimse bu ışıklara dokunamaz ve bu yüzden Beyazıt sarayı zindanı destanlaşır. Zindanda yatan her mahkûm da Süryani Süleyman Usta'ya hayır duası eder. Romanda geçen bu saray Ağrı'da bulunan İshak Paşa Sarayı'dır.

Bir Ada Hikayesi serisinin ikinci romanı *Karıncanın Su İçtiği*'nde adaya yerleşen Baytar Cemil, Sarıkamış Harekâtı'nda bulunmuştur. Baytar Cemil, harekât sırasında Ruslara tutsak düşer ve bir yolunu bulup Ruslardan kaçarak atıyla Van'a ailesinin yanına gider. Burada Sofi ile karşılan Baytar, çocukluğunu hatırlatan Hüsrev Paşa Cami ve Akdamar adasında bulunan Akdamar kilisesinden de bahseder. Adanın yamacında bulunan kilise çok uzaklardan görünebilecek bir konumdadır. Dört

yanında onu büyülü bir tapınak hâline getiren kabartmalar bulunan kilise, gölün ortasında ışıklarını koyuvermiş bir altın gemi gibi durmaktadır. Şehrin boşaltılmasına rağmen şehri terk etmeyen Sofi ve balıkçı Kirkor kilisenin mahzeninde gizlenmiş yiyeceklerle karınlarını doyurur. *(KSİ s.139-157)*

Yazar, eserlerinde somut kültürel unsur olan kahramanların yöresel kıyafetlerini, giyinme biçimlerini ve kıyafetlerle birlikte kullanılan aksesuarları ayrıntılı bir biçimde tasvir eder. Yörüklerin yerleşebilecek bir kışlak bulamamalarıyla yaşadıkları sıkıntıların anlatıldığı *Binboğalar Efsanesi* romanında otuz yılda işlediği kılıcını hediye edip karşılığında toprak alabileceği bir bey arayan Haydar Usta, yanında şehirleri bilen Osman ile Adana'ya iner. Şehir insanlarının gözünden Haydar Usta'nın kılık kıyafetini değerlendiren yazar, kızıl sakallı, iri yarı, elinde kılıcı, "yedeğinde atı, yanında Osman'ı dört yol ağzında durmuş" Haydar Usta'yı "kayalıklardan kopup gelmiş çok eski bir Hitit tanrısına" benzetir. *(BE s. 174)* Şehirde Ramazanoğluları beyinin yerini sormak için gözüne kestirdiği Kerem Ali'nin yönlendirmesiyle gittiği şehrin zengin beylerinden Hasip Bey de pencereden gördüğü Haydar Usta için "Hititlerden kalma yörük akrabalardan mı acaba?" diye düşünür. *(BE s. 187)* Romanın başında Haydar Usta, dua ederken Hızır Aleyhisselam'dan "yeşil donlu" diye bahseder. *(BE s.10)* Kızlar süt sağmaya giderken önlerine al önlük takarlar. *(BE s.63)* Erkekler, şalvar, cepken-yelek giyerler ve başlarında börk ya da fes bulunur. Uzun entariler, -ak, yeşil, ipekli- başörtüler, sırmalı fesler giyen kadınlar; kulaklarına altın küpeler, boyunlarına gerdanlıklar, burunlarına hırızma(hızma), ayaklarına değerli taşlardan halhal, bellerine de işlemeli kemerler takarlar. *(BE 64,129-130, 257)*

Yaşar Kemal'in, 1952'de Ağrı'da yaptığı "Nuhun Gemisi Peşinde" başlıklı röportajından sonra yazmayı tasarlayıp 1970'te kaleme aldığı *Ağrıdağı Efsanesi* romanında Osmanlı Paşası Mahmut Han'ın kızı Gülbahar, Ağrı dağı kadınları gibi üst üstte dökmeli fistanlar giyer, saçlarını kırk örgü yapar, boynuna altın gerdanlık ve ayak bileklerine altın, inci, zümrüt halhallar takar. *(AE s.26)*

Yaşar Kemal'in on beş yılda tamamladığı *Dağın Öte Yüzü* serisinin ilk kitabında Çukurova'nın dağlarında yaşayan köylülerin Çukurova'ya pamuk toplamaya inerken üzerindeki kıyafetleri yazar şöyle tasvir eder:

> *"Göç tüm yola düzülmüştü. Mavi dolamalı, ayağı yalın yaşlı kadınlar, ak başörtülü orta yaşlılar, zülüflü, sırmalı fesli gelinler, çeşit çeşit renkli krep bağlamış kızlar yola düşmüşlerdi. Yalın ayaklarının izleri ak topraklı yolu nakışlıyordu. Erkekler bir kaçı bir arada toplanmışlar, konuşarak yürüyorlar, çocuklar yolun dışında oynaşıyorlardı."* (OD s.44)

Çukurova'da pamuk tarlalarında mevsimlik işçi olarak çalışan ve sefalet içinde yaşayan köylülerin ayaklarında ayakkabı bile yoktur. Çukurova'ya inişin anlatıldığı *Ortadirek* romanında özellikle Uzun Ali, hayvan derisinden yapılma eski çarıklarıyla Meryemce'yi ve yükleri taşırken çok zorluk çekmiş, taşlı yollar nedeniyle ayakları yara olmuştur. *(OD s.119, 169-170)* Köylünün kışın borcunu ödeyemediği için yaşadığı Adil Ağa korkusuyla Taşbaş'ın efsaneye dönüşümünün anlatıldığı *Yer Demir Gök Bakır* romanında Muhtarın köyün ortasına topladığı köylünün donmuş karın üstünde ayakları çırılçıplaktır. Romanda kadınlar başındaki hotozlar, kirli ve yamalı fistanlarıyla erkekler ise çoğu ceketsiz, şalvarları yamalı olarak tasvir edilir. Yazar, adeta kıyafet üzerinden köylünün sefaletinin resmeder. *(YDGB s.84)* Köyün ortasında toplanan köylü Muhtar Sefer'in Adil Ağa gelmeden bütün eşyaları saklama fikrini kabul eder ve köylü başta değerli eşyaları ve yiyecekler olmak üzere bütün eşyalarını köyün civarındaki mağaralara saklar. Saklanacak eşyaları ayarlamaya çalışan Meryemce çeyiz sandığını açar. Sandıktaki en değerli şey Koca Halil ile Meryemce'nin kocası İbrahim'in Çerkeslerden çaldıkları savatlı gümüş yüzüğüdür. Meryemce bu yüzükle annesinden kalma altın hızmasını saklar. *(YDGB s.87)* Meryemce, Adil Ağa korkusundan en güzel fistanını giyer kulağına altın küpesini, bileğine bileziğini, burnuna hızmasını, boynuna gerdanlığını, kocası İbrahim'den kalma yüzüğünü takar, başına iki ipek krepi üst üste bağlar. Adil Ağa'nın üzerindeki kıyafetleri ve takıları çıkarıp alamayacağını düşünür. *(YDGB s.119)*

Bir Ada Hikayesi serisinin ilk romanı *Fırat Suyu Kan Akıyor Baksana*'da mübadele nedeniyle boşaltılmış olan Karınca Adası'na yerleşen Poyraz Musa, Karınca Adası ile ilgili araştırma yapmak için kasabaya giderken yakası Halep işi işlenmiş ipek gömleğini, çok değerli mavi kumaştan yapılmış kırk düğmeli yeleğini giyer; özenle bağladığı kravatını incili iğnesiyle tutturur, yaka cebine ak ipek mendil sokar, başına da büyücek bir ipek kumaşa sarılmış kalpağını ve ayağına da körüklü çizmesini

geçirir. Poyraz Musa, bu şık giyimiyle görüşeceği insanlarda iyi bir intiba uyandırmak ve böylece işlerini daha kolay hallettirmek ister. *(FSKAB s.20)* Romanda ada sakinlerinden Rum balıkçı Panos'un giyim tarzı ise şöyle tasvir edilir:

> *"Onun, ince uzun boyunu, kırmızı pos bıyıklarını düzgün kartal burnunu görenlerin içi sevgiyle dolardı. Beline kırmızı kuşak bağlar, saatinin bol gümüş zincirli kösteğini de kuşağın üstünden, bir baştan bir başa atardı. Siyah Karadeniz işi şalvar giyer, basma Karadenizli başlığı takar, ayaklarına kısa konçlu çizmeler çekerdi. Çizmeleri yağmurda çamurda, köyde kasabada, karada denizde, her yerde pırıl pırıl olurdu." (FSKAB s.70)*

Bir Ada Hikayesi serisinin ikinci romanı *Karıncanın Su İçtiği*'nde adaya Yunanistan'dan yerleşmek için gelen bir grup mübadele göçmeni erkeklerin üstünde şalvar, kırmızı kuşak, püsküllü kırmızı fes vardır. Yine Yunanistan'dan mübadele nedeniyle Türkiye'ye gelmiş Anadolu'da oradan oraya göç etmiş ve en sonunda Karınca Adası'na yerleşme kararı vermiş Hüsmen ve ailesinin kıyafetleri şöyledir:

> *"Teknenin içinden çok uzun boylu, uzun sarı sakallı, kırmızı kuşaklı, avurdu avurduna geçmiş, mavi poturlu, püsküllü kırmızı fesli, kalın kaşlı, beyazı çok büyük yeşil gözlü bir adam iskeleye atladı, arkasındaki dolgun bedenli, büyük memeli, örgülü sarı saçlı, diri, geniş kalçalı, fistanı kırmızı, mavi, turuncu çiçekli kadın yöresini sarmış çocuklarını teker teker alıp iskelenin üstündeki kocasına veriyor, kocası da çocukları iskelenin üstüne sıralıyordu."(KSİ s.46)*

Aynı romanda adaya yerleşen İstiklal harbinde birçok milis toplayıp çetesiyle Yunanlılara direnmiş bir kahraman olan Hançerli Efe de mavi kısa kollu işlemeli cepkeni, çizgili ipek mintanı, dizleme çorabı, dizine kadar inen yanları işlemeli şalvarı, renk renk çiçeklerle donatılmış mor fesi, kırmızı kuşağının altına sokulmuş çift ağızlı hançeri ile sanki dağdan dün inmiş bir efe kılığındadır. *(TH s.88)*

Serinin üçüncü romanı olan *Tanyeri Horozları*'nda Cumhuriyet Halk Fırkasının reisi seçilen Kavlak Remzi partinin binasının açılışını yapar. Açılışta bindallı bir fistan

giymiş, boynuna beşibir yerdeler takmış bir genç kız, içinde makas bulunan altın tepsiyi açılış kurdelesini kesecek olan Miralaya tutar.

> *"Bindallı bir fistan giymiş, boynuna beşibiryerdeler takmış bir genç kız elinde bir altın tepsi, içinde bir makas miralayın yanına geldi, tepsiyi miralaya uzattı." (TH s. 101)*

Birçok yörenin kendine özgü yemekleri vardır. Yaşar Kemal, *Dağın Öte Yüzü* serisi ile *Binboğalar Efsanesi*, *Üç Anadolu Efsanesi* ve *Ağrıdağı Efsanesi* romanlarında Çukurova yöresine ait farklı tatları ve fakir köylülerin ellerindeki az malzeme ile aç kalmamak için ürettiği çözümleri eserlerinde işler. *Dağın Öte Yüzü* serisinde ucuza mal edilen Anadolu'nun en bilinen çorbası olan Tarhana çorbası, yufka ve bulgur pilavı köylünün en çok tükettiği yemeklerdedir. Bu yemekler fakir olan Anadolu köylüsünün aç kalmamalarını sağlayan en önemli besinlerdir. Özellikle kıtlık zamanlarında ekmekle bulgurun yerini hiçbir şey tutmaz. Yufkayı çökelekle dürüm yapıp yanında soğanla yiyen köylü bulgur pilavının yanında da soğan tüketir. *(OD 38, 100,122; YDGB s.41, 375; ÖO 69, 220).* Serinin son romanı *Ölmez Otu*'nda Uzun Ali'nin köyde tek başına bıraktığı Meryemce, aç kalmamak için mantarla birlikte köylünün sıklıkla tükettiği ağaçların kabuğunun içinde yer alan bir tür zar olan yalabuğu yer(OD s. S168, 200; YDGB 374-375; ÖO s.338). Romanın geçtiği dönemler olan 1940'lı 1950'li yıllarda yalabuk tüketimi Anadolu'da oldukça yaygındır. *(YOEG 113-114*).

Bu coğrafyada hayvancılık ve avcılık ön planda olduğu için peynir, süt, yoğurt, et başta olmak üzere birçok hayvansal ürünlere de sık sık yer verilmektedir. Eserlerde hayvanlardan üretilen et, süt, yoğurt, peynir, bal tüketilen gıdalar olarak sıklıkla geçmekle birlikte özellikle *Bir Ada Hikayesi* serisinde mekânın bir ada olması deniz ürünlerinin öne çıkmasını sağlar. Adadakiler palamut, lüfer, levrek, çipura gibi birçok balık türünü tüketirler. Hatta Nişanlı Veli her gün, her sabah balık tüketebileceğini ifade eder. *(ÇDÇA s.54)* Ayrıca güneşte kurutulmuş ceren eti, kabak, tuzlanıp kurutulmuş balıklar gibi kurutulmuş gıdalar da tüketirler veya ihraç ederler.*(FSKAB s.97; KSİ s.276).* Yine serinin ikinci romanı *Karıncanın Su İçtiği*'nde Nişancı Veli'nin Kaba Ada'da bulunan sevdiği kız Sultan'ın evinde içtiği naneli yoğurt çorbası dikkat çekicidir*(KSİ s.115).* Bununla birlikte Anadolu'da sofra

kültürü de oldukça önemlidir. Serinin üçüncü romanı *Tanyeri Horozları*'nda Anadolu'da Türklerde de Kürtlerde de yemek sofrasında konuşulmadığı bilgisi yer alır(TH s.261).

Çukurova halkı elişi malzemeler konusunda da oldukça zengin bir kültüre sahiptir. Yaşar Kemal de göz nuruyla işlenmiş malzemelere eserlerinde yer verir. *Dağın Öte Yüzü* serisinde Çerkes eğeri ve Çerkeş bıçağı ile işlemeli ceviz sandık tasvirlerine sık sık yer verilir. Halı dokumacılığının yaygın olduğu Anadolu'da kullanılan dokuma halılar, *Halep, İsfahan, Kula, Yağcı Bedir, Isparta halıları Kürt kilimleri* romanlarda da sıklıkla tasvir edilir. *(FSKAB s.87)*

2.2.6.2. Somut Olmayan Kültürel Unsurlar

Beş duyu organından biriyle algılanamayan, maddesi olmayan, varlıkları inançla ve his ile bilinen kavram ve varlıklara soyut denir. Kültür de soyut bir kavramdır. Bu kavramların birleşimlerinin insanlar üzerindeki etkileri mevcuttur. Somut olmayan kültürel unsurları inanışlar, gelenek ve görenekler, folklorik unsurlar, halk edebiyatı ürünleri (masal, mitler, efsane, hikâye, şiir, mani vb.), dille ilgili unsurlar olarak sıralayabiliriz.

Dağın Öte Yüzü serisinde yazar, karakterlerin inançlarını yaşama biçimi üzerinden ağır dini eleştiriler yapar. Eserlerde, namaz, oruç gibi ibadetler sıkça geçmektedir. Kahramanlar her ne kadar dini inanca sahip olsa da genellikle ibadetlerini zora düştüklerinde bir menfaat için yerine getirmektedirler ve karakterlerin dini inancı daha çok batıldır. Özellikle Uzun Ali'nin bir ağacın önünde namaza başlamaya karar verdiği kısım oldukça dikkat çekicidir. Çünkü Ali, ağacın namazdan hoşlanacağını düşünmekte ve ağaçtan medet ummaktadır. Ali'nin ağaca söylediği *"Namazdan hoşlanırlar bunlar. Belki de yüreğine bir hoşluk gelir de şu ağacın, bize yardım eder."* gibi sözler, Allah'a şirk koşmadır ve İslamiyet inancına göre Allah'ın yasakladığı en büyük günahlardan biridir. Aslında Türk kültüründe ağaç kültü oldukça önemlidir. Eski zamanlardan beri ağaçlar kutsal sayılmış ve bu inanç amacını aşıp batıl bir inanış olan dilek ağacı ritüelini doğurmuştur. İnsanlar Allah'a şirk koşmak olduğunu bilmeden bu geleneği sürdürmüşlerdir. Yukarıdaki metinde ise

yazar Ali üzerinden bu geleneğe gönderme yaparak bu batıl inançları eleştirmektedir. Yine Türk ve İslam kültüründe annenin önemli bir yeri vardır. Ali'nin namaz kılma kararına annesi Meryemce'nin verdiği yanıt da bu kültür ve inancın anneye verdiği değeri etkileyici bir biçimde anlatan önemli bir unsurdur.

> *"Kıl bakalım, kıl. İstersen bir ay sabaha kadar, bir ay gece gündüz kıl. Allah sana yardım eder mi ki yavrum? Allah anasının gönlünü yıkmışa atını öldürmüşe, elsiz ayaksız, el içinde anasını rüsvay komuşa hiç yardım eder mi yavrum? Benim yüreğim sana doğrulmaz. Kıl bakalım, belki de Allah günahlarını bağışlar. Sana bir kapı açar. Ama senin işin iş değil yavrum. Sen bu işi, anayın rızasını almadan çok kötü ettin. Sanmam ki kara gözlüm, Allahım, güzel Allahım, seni bağışlasın da... Hiç sanmam." (OD s.116)*

Her milletin kendine özgü mitleri, efsaneleri vardır. "İnsan mit yaratan bir mahlûktur." diyen Yaşar Kemal, *Ortadirek* romanının önsözünde insanların zor zamanlarında belli bir düşe ya da efsaneye sığınma gerekliliği duyduğundan bahseder. *Dağın Öte Yüzü* serisindeki Taşbaşoğlu efsanesinin çıkışı da böyle gelişir. Bir tarafta Muhtar Sefer'in halkı kandırıp verimsiz tarlalarda çalıştırması diğer yandan Adil Ağanın borç yüzünden köylüye zulüm etmesiyle oluşan korku köy halkını sığınacak bir düş, bir efsane yaratmaya itmiştir. Ancak köylü Taşbaşoğlu'na saygı duymakla beraber ondan da korkmaktadır.

> *"Taşbaş da şimdi köyde bir ürküntü, bir korku... Yavaş yavaş Adil Efendiyi unutup, Taşbaştan çekecek köylü ne çekecekse. Herkese öyle geliyor. Kutsal bir yaratıktan ürker gibi ürküyorlar artık ondan. O ağzını açar açmaz, sanki bütün dedikleri olacakmış, oluyormuşçasına köylüyü irkiltiyor. Yılan derse, yağacak derse, köylüye öyle geliyor ki, ha yağdı, ha yağacak. Gözlerini gökyüzüne dikip bekleyenler de çıkıyor." (YDGB s.163)*

Yazar Taşbaş'ı ermiş yapmak için ilk romandan itibaren uygun ortamı yaratmaya başlar. *Ortadirek*'te Taşbaş'ın bütün çabalarına rağmen yine Muhtar Sefer'in peşinden giden köylü verimsiz tarlalarda sefil olmakla kalmaz Adil ağaya olan borçlarını ödeyecek parayı da kazanamazlar. Taşbaş'ın Sefer ve Deli Bekir ile ilgili

söylediklerinin çıkması ise Taşbaş'ın ermişliğinin ilk sinyalleridir. Çünkü köylü, Taşbaş'ın Sefer ve tarlalarla ilgili söylediklerinin gerçekleşmesine şüpheyle bakıyordur. Ermiş olma sürecinde köylünün kafasını bulandıran ancak henüz dillendiremedikleri ilk soru "Nereden bildi?"dir ve daha sonra ise Taşbaş'ın garip hâlleri köylüyü meraklandırır. Taşbaş köylünün muhtardan yana oluşunu bir türlü içine sindirememiş ve muhtarın köylüyü götürdüğü verimsiz tarlayı görünce kahkahalar atmış köylüye sürekli sövmeye başlamıştır. Fakat o da köylü gibi tarlada yeterince pamuk toplayamayınca tekrar değişmiş bu sefer de ağzını bıçak açmamaya başlamıştır. Üstelik güzün Adil ağanın korkusu köylüyü sarmaya başlayınca Taşbaş, yeni baştan köylüye lanet okumaya, ağır konuşmaya başlamış adeta dili çözülmüştür. Taşbaş'ın bu garip hâlleri, köylüde ikinci bir merak ve korku unsuru olmuştur. Taşbaş'ın ermiş olma yolunda ilk gizemli olayı ise köylünün peri padişahının sarayında yaşadığına inandığı Vurgun Ahmet'in Taşbaş'ın evinin eşiğinde gerçekleştirdiği gizemli ritüeldir. [143]

> *"Köyü ev ev dolaşıp söven Vurgunun Taşbaşın evine gelince üç kere Taşbaşın huzurunda yer öptüğü ve söylediği sözler, hemen az sonra bütün köye yayıldı. (YDGB s.178)*

Vurgun Ahmet'in bu davranışından sonra köylü sürekli Ahmet ile Taşbaş'ı konuşmaya başlar. Artık dile dökülmeyen bütün sorular bir bir sorulmaya başlar.

> *"Herkes malını sakladı da, o saklamadı. Adil gelmeyecek, dedi."*
>
> *"Nereden bildi?"*
>
> *"Vurgun Ahmet köyün tümüne teker teker, ev ev sövdü, sonra geldi de Taşbaşın evinde üç kere toprağı öptü. Taşbaşın huzurunda. Sevdalıların kaçtıklarını, kar altında kaldıklarını, sonra da buyduklarını söyledi."*
>
> *"Nereden bildi?" (YDGB s.180-181)*

[143] Pınar Dağ, "Yer Demir Gök Bakır ve Ölmez Otu Romanlarındaki Mitik Ögeleri Kahramanın Yolculuğu Bağlamında Okuma Denemesi*", Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları,* Ocak-Haziran 2017/9:17 (65-87), s. 71.

Vurgun Ahmet ile birlikte ortaya dökülen bu sorularla köylü Taşbaş'tan iyice korkmaya başlar. Köylüye kızgın olan ve eşi kadınların kavgasında yaralanan Taşbaş evinden çıkmayınca ve Zalaca, Taşbaş hakkında gördüğü rüyaları sonunu vermeden anlatınca artık dillerde Taşbaş efsaneleri dolanmaya başlar. Köylüye göre evinden çıkmayan Taşbaş aslında evinde bile değildir.

> *"Şimdi, şu anda artık Taşbaş köyde, evinde yoktu. Taşbaş bin yıl ötede yaşamış, bu köyün, bu dağların bir ulusuydu. Bu Taşbaş işini, azıcık bir gayret etseler, bir adım daha atsalar, bir sonuca, can attıkları sonuca ulaştıracaklar ama kimse bu adımı atmak cesaretini kendinde bulamıyor". (YDGB s.181)*

Efsaneler sürüp gider. Anadolu'nun farklı yerlerinden farklı efsaneler birden Taşbaş efsanesine dönüşür. Taşbaş, Molla Ahmed'in yerine dağların ermişi olur, Lokman Hekim, Taşbaş'a dönüşür ve Kaz dağında Sarıkız ile Taşbaş'ın yaşadığı aşk dillerde dolanır.

> *"Çok eskiden, ama çok eskiden bir Taşbaş Lokman varmış. Onun da adı Memetmiş ama herkes ona hünerlerinden ötürü Lokman diyormuş. İşte bu Lokman Taşbaşoğlu yüzünden dünyada hastalık kalmamış, hepsi kalkmış. O çağda dünya mutlu bir dünya olmuş. Hastalık bilmeden yaşayanların dünyası. Bir şikayet varsa o da ölümdenmiş." (YDGB s.195)*

Taşbaş, durumu öğrenince köylüye ermiş olmadığını anlatmaya çalışır. Ancak ne yaparsa yapsın inandıramaz. Ne söylerse söylesin köylüler ermişliğine yorar. Sonunda Muhtar Sefer, Taşbaş'ı jandarmaya şikâyet eder. Çünkü Cumhuriyet kurulduktan sonra Tekke ve zaviyeler kapatılmış, halkın dini yönden sömürülmesinin önüne geçmek için de kendini ermiş, evliya ilan edenlere ceza verilmeye başlanmıştır. Köye gelip Taşbaş'ı dinleyen yüzbaşı, Taşbaşoğlu'nun iyi biri olduğuna kanaat getirip ona dokunmaz ve bu durum köylünün Taşbaş ile ilgili düşüncelerinin pekişmesini sağlar. Muhtarın ilk girişimi başarılı olamasa da ikincisinde jandarma, Taşbaşı alıp götürür. Fakat fırtına nedeniyle mağaraya sığındıklarında Taşbaş, jandarmalar uykudayken kaçıp kurtulur. *Ölmez Otu* romanında Taşbaş'ın

jandarmalardan kurtuluşu aktarılır. Köylü, Taşbaşoğlu'nun kırklara karıştığı ile ilgili söylentilerle birlikte farklı farklı hikâyeler uydurup bunlara inanmaya başlar.

> *"Taşbaş kardaş belki de erişmiştir. Belki de şimdi kırklar mağarasında Kırk ölümsüzün içindedir. Belki de başında güneş gibi balkıyan ışıktan bir taç. Belki de şimdiye kadar sakalı ağarmış, uzamıştır. Işık gibi göğsüne yağıyordur sakalı." (ÖO s.127-128)*

Taşbaş, jandarmadan kaçtıktan sonra yaşadıklarının etkisiyle kendi de köylünün söylediklerine ve ermiş olduğuna inanmaya başlar. Ancak jandarmadan kaçtıktan sonra kaçak ve parasız bir şekilde yaşayan Taşbaş, görüntü olarak çok değişmiş sefil bir hâle gelmiştir. Köylünün yanına döndüğünde ise başta karısı olmak üzere kimse onun gerçek Taşbaş olduğuna inanmak istemez.

> *"Erimiş bitmiş. Bir avuç kalmış. Şimdi pamuk topluyor karısının yanında. Karısı da, hiç kimse de yüzüne bakmıyor. Diyorlar ki esas Taşbaş Efendimiz kendine bir örnek adam yapmış. Kendi gibi göndermiş ki köye karısını da, köylüyü de deneye…"* (ÖO s. 245)

Sonunda Muhtar Sefer'in Vicikvicik'i Taşbaş'ın üstüne salması, aşağılamalar ve yavaş yavaş köylünün Taşbaş'ın ermişliğine inanmaktan vazgeçmeye başlamasıyla Taşbaş, kendini Ceyhan ırmağına bırakır. Taşbaş'ın ölümüyle köylü yeniden Taşbaş'ı yüceltmeye başlar.[144]

Her yörede halkın inandığı, o bölgeye göre önem arz eden, evliya sayılan kişiler vardır. Yaşar Kemal'in eserlerinde de bu kişiler karakterize edilmiş olarak karşımıza çıkmaktadır. Ağrı Dağı'nda bir köyde yaşayan Ahmet ile Beyazıt Paşası Mahmut Han'ın kızı Gülbahar'ın aşklarının anlatıldığı *Ağrıdağı Efsanesi* romanında âşıkları Mahmut Han'ın zulmünden koruyup yardım edenlerden biri Kervan Şeyhi diye anılan halkın saygı duyduğu ve sözünü dinlediği bir ermiştir. Kar gibi parlayan uzun sakalları, evininde önünde bulunan kutsal meşe ağacı olan şeyhin evi, Arabistan'dan, Trabzon'dan, bütün Anadolu'dan gelen yolların birleştiği bir nokta hâline gelmiştir. İran'a, Hindistan'a, Çin'e ve Maçin'e bu yoldan gidilmektedir ve bu yoldan geçenler

[144] Taşbaşoğlu'nun ermiş olma efsanesiyle ilgili daha fazla bilgi için bkz., Dağ, a.g.m., s. 65-87.

yolun üzerinde bulunan meşe ağacının dibine az ya da çok ne kadar imkânı varsa o kadar para bırakırlar. Bu paralar ise bayramdan bayrama fakir fukaraya dağıtılır, hiçbir kervancı ağacın dibine para bırakmadan yoldan geçmez. Para bırakmadan geçenlerin üstüne dair korkunç hikâyeler anlatılır. Bu meşe ağacının üstünde Kervankıran denilen bir yıldız gün doğuncaya kadar salınarak yolunu yitirenlere yol gösterir, başı sıkışan kervancılara yardım eder. Halk tarafından çok sevilen ve sayılan Kervan şeyhi, zindandan kaçan Ahmet ile Gülbahar'ı, Gülbahar'ın babası Mahmut Han'dan saklaması için Hoşap kalesi beyine gönderir. Kervan şeyhinin gönderdiği bu iki aşığı evine alan Hoşap kalesi beyi, bütün tehditlerine rağmen âşıkları Mahmut Han'dan saklar.

Yazar, halk hikâyelerinde ve dini kitaplarda geçen efsaneleşmiş karakterlere romanlarında yer vermiştir. Anadolu' da derlemeler yapan Yaşar Kemal, bu coğrafyada anlatılagelen Lokman Hekim efsanesini *Yer Demir Gök Bakır, Binboğalar Efsanesi, Karıncanın Su İçtiği* romanlarında farklı varyantlar şeklinde okuyucuya aktarır. İslam öncesi Araplar arasında uzun ömrü, bilgeliği ve atasözleriyle öne çıkan Lokman Hekim ile ilgili farklı kaynaklarda birçok rivayete rastlanmaktadır. Kur'an-ı Kerim'deki ayetlerde de kendisine hikmet verilen bir Lokman Hekim'den bahsediliyor olmasına rağmen Lokman Hekim hakkındaki rivayetlerin benzer özellikler taşıyan birbirinden farklı kişiler üzerine olduğu düşünülmektedir. Türk edebiyatında, Arap edebiyatında ön plana çıkan özellikleriyle birlikte daha çok hekim kimliğiyle yer almaktadır. Edebiyatımızda birçok halk ozanı, âşık, şair, yazar eserlerinde Lokman Hekim'e atıfta bulunmuş, Anadolu'daki birçok türküde de Lokman Hekim özellikle hekim yönüyle zikredilmiştir.[145]

Taşbaşoğlu'nun ermiş olma hikâyesinin aktarıldığı *Yer Demir Gök Bakır* romanında Vurgun Ahmet'in Taşbaş'ın evinin eşiğini üç kere öpmesi üzerine Yalak köylüsü Taşbaş'ın ermiş olduğuna inanmaya, Taşbaş ve soyuyla ilgili efsaneler uydurmaya başlarlar. Bu efsanelerden bir tanesi de Lokman Hekim efsanesinin Lokman Taşbaş'a dönüştürülerek aktarılmasıdır. Efsaneye göre Taşbaş'ın dedesi Lokman Taşbaşoğlu sayesinde dünyada hastalık kalmamış, dünya mutlu bir dünya olmuş, insanlar hastalık nedir bilmeden yaşamıştır. Ne yapıp edip her türlü hastalığın şifasını bulan

[145] Ömer Faruk Harman, *İslam Ansiklopedisi*, C. 27, Ankara 2003, s. 205-207.

Lokman Taşbaş, büyük bir gezginmiş; Doğudan Batıya gezmediği diyar, değmedik toprak parçası kalmamış. Her gittiği yerde taşlar, otlar, ağaçlar, çiçekler, böcekler, akarsular, kayalar yani tüm doğa onunla konuşur, kendisinin hangi hastalığa nasıl çare olacağını Taşbaş'a anlatırmış. Lokman Taşbaşoğlu, bir türlü yelin, sızının ilacını bulamıyormuş. İnat eden Taşbaş, Torosları karış karış gezerek bu derde bir çare arıyormuş. Sonunda yorulan Taşbaş, bir kayalığa çöküp uyuyakalmış. Tanyeri ışırken bir gürültüyle uyanan Taşbaş, gözünü bir açmış ki binlerce kartal yukarıdan şelalenin dibindeki gölün içine batıp çıkıyormuş. Yere on beş yirmi metre kala kanatlarını açıp doğrulan bazı kartallar kendini toparlayamayıp yere çakılıyormuş. İkindiye doğru kartallar çekilince Taşbaş göle yaklaşmış ve göl dile gelerek sonunda aradığı çareyi bulduğunu ve gölün sularına giren kartalların bıraktığı tüylerin altından dökülen yağdan bir parmak alıp sızlayan yerine sürmesini söylemiş. Toros'un kayalığındaki "kartal çimek" dedikleri yele, sızıya deva suları Taşbaş Lokman bulmuştur. Erciyes doruğunda kocaman çiçek açan rengi sürekli değişen bir bitki vardır. Bu çiçeğe yaklaşıp kokusunu alanlar asla hastalanmaz ve ömürleri boyunca mutlu olur, yoksulluk çekmez, hiçbir insan ona kötülük etmez. Bu çiçeğin kimsenin bilmediği bir hüneri de yapraklarından birine dokunanın ölmezliğe kavuşmasıdır. Çiçeğin bu işlevini ise bir tek Lokman Taşbaş bilir. Ancak çiçeği, çiçeğin yöresini saran ve yirmi dört saatin sadece bir anı uyuyan "bir evren" beklemektedir. Bu nedenle kimse çiçeğin yanına yaklaşamaz. Ölümsüz olan bu evren çiçeğin gölgesinde yatar. Taşbaşoğlu, bu evrenin uyuduğu zamanı bulup çiçeğe dokunmuş. Lakin tam oradan ayrılacağı sırada evren uyanıp onu görmüş. Taşbaşı öldürmeye kıyamayan evren, sadece onun ölümsüzlük büyüsünü bozmuş. *(YDGB s.194-199)*

Karaçullu obasının konargöçer yaşamının ve bu yaşamın getirdiği zorlukların anlatıldığı *Binboğalar Efsanesi* romanında Lokman Hekim hikâyesinin geçtiği mekân obalının yazları konakladığı Aladağ, *Karıncanın Su İçtiği* romanında ise mekân Toroslardaki Pos ormanı olur. Halk hikâyelerin ve folklorik ürünlerin farklı bölgelere ait varyantlarının oluşması ve her bölgenin o ürünü sahiplenmesi sıkça karşılaşılan bir durumdur. Bu varyantlar bazen birbirine çok benzerken bazen de büyük farklılıklar gösterebilir. *Karıncanın Su İçtiği* romanında kuşların ön plana çıkması hikâyeye efsanevi bir kuş motifinin girmesini sağlamıştır. Bu varyantta

kartalların yerini bu ismi zikredilmeyen efsanevi kuş, evrenin yerini ise karayılan alır. Eserde bir dengbej olan Uso, yine bir dengbej olan ve bir kuş sesinin peşine düşen Fakiyé Teyra'nın kıssasını anlatırken Lokman Hekim'den de bahseder. Bu efsanevi kuşun sesini duyan Lokman Hekim ermişlik mertebesine ulaşır ve bitkilerle hayvanlarla konuşmaya başlar. Lokman Hekim yıllar sonra bu kuşun sesini ikinci defa duyduğunda bunun bir hikmeti olduğunu düşünerek Pos ormanında ölümün ilacını aramaya başlar. Kuşun sesine benzer bir ses Lokman Hekim'i bin yıllık ulu ağacın altında kaynayan pınarın başına çağırır ve gün doğmadan onu bulmasını söyler. Lokman, çiçeği bulup kopartarak koynuna saklar. Fakat çiçek koynunda bir ağacın altında uyurken bir karayılan koynuna girip çiçeği çalar ve kuyunun başına gider. Bu sırada uykusundan uyanan Lokman Hekim, karanlık kuyuyu dolduruncaya kadar kuyunun başında bekler. O gün bugündür gün doğacağı vakit oradan geçenler bu kuyunun başında Lokman Hekim'in belli belirsiz karaltısını görürler.

Orta Asya'dan Anadolu'ya taşınmış bir gelenek olan Hıdırellez yani baharın gelişi için yapılan geleneksel kutlamalar da yazarın romanlarında yer bulmuştur. Yörüklerin yerleşik hayata geçişinin anlatıldığı *Binboğalar Efsanesi* romanı, Hıdırellez gecesiyle başlar. Beş mayısı altı mayısa bağlayan gece kutlanan Hıdırellez, halk inancına göre denizlerin ermişi İlyas ile karaların ermişi Hızır'ın buluştuğu gecedir. Hızır ile İlyas'ın buluşmasında gerçekleşen olağanüstü olaylar ise *Binboğalar Efsanesi* romanında şöyle aktarılır:

> *"Hızırla İlyasın buluştuğu an, biri mağrıptan, biri maşrıktan iki yıldız doğar, yıldızlar Hızır ile İlyasın buluştuğu yerin üstüne kayarak gelirler, tam Hızır ile İlyas birbirinin elini tutarken onlarda birleşirler, tek bir yıldız olurlar. Hızırla İlyasın üstüne ışık olup sağılırlar. Hızırla İlyasın el ele tutuştuğu, yıldızların gökte birleştiği an dünyada her şey durur, akarsular kirp diye oldukları yerde donmuşçasına durur kalırlar, yerler esmez, denizler dalgalanmaz, yapraklar kıpırdamaz, damarlardaki kan akmaz, kuşlar uçmaz, arıların kanatları titremez. Her şey durur, hiç, hiçbir şey kıpırdamaz. Yıldızlar akmaz, ışıklar yürümez. Dünya biran için ölür. Sonra her şey birden uyanır, dehşet bir yaşam patlar." (BE s. 17)*

Hızır ile İlyas'ın buluştuğunu gören kişi o an ne dilerse gerçek olur. Bu gece birleşen yıldızları görmek ve dilek dilemek isteyenler evlerden dışarı çıkar, yüksek yerlere, damlarına, minarelere, tepelere, dağ başlarına çıkarlar bir de subaşlarını beklemek için çeşmelerin, pınarların, çayların başlarında gözlerini sudan ayırmadan Hızır ile İlyas'ın kavuşmasını beklerler. Karaçullu obası da kendi aralarında anlaşırlar ve Hızır ile İlyas'ın buluşmasını kim görürse onun kışlak dilemesine karar verirler. Ancak birkaç kişi dışında herkesin kışlaktan daha öncelikli istekleri vardır. O gece buluşmayı sadece Haydar Usta'nın torunu Kerem görür. O da bir şahin diler. Dileği de gerçek olur.

Hızır ile İlyas her yıl farklı bir yerde buluşurlar ve onlar o yıl nerede buluşursalar orada bolluk ve bereket olur:

> *"Hızır ile İlyas her yıl dünyanın bir yerinde buluşurlar. Onlar o yıl hangi yerde buluşmuşlarsa orada bahar bir başka türlü patlar, o yıl çiçekler daha bol, daha büyük, her yılkinin birkaç misli iri açarlar. Arılar daha renkli, daha kocaman olurlar. Gök daha arı daha başka mavilenir. Yıldızlar daha irileşir, daha parlaklaşırlar. Sarplar başakları, ağaçlar çiçekleri, meyveleri götüremezler. İnsanlar o yıl daha sağlıklı olur hiç hastalanmazlar. O yıl ölümde olmaz. Ne bir kuş, ne bir karınca, ne arı, nede kelebek ölür." (BE s. 17)*

Binboğalar Efsanesi romanında Karaçullular davul çalar; beylik çadırında bulunan Horasandan gelen sancağa, tuğa, yüz sürer, obanın beyi Halil'in çadırında niyaz ederler. *Bir Ada Hikayesi* serisinin son romanı *Çıplak Deniz Çıplak Ada*'da ise memleketi Kaz dağlarında yer alan ve seri boyunca her fırsatta adalılara bu dağları anlatan Melek Hatun, Hıdırellez'i anlatırken Hızır ile İlyas'ın yerini Kaz dağlarının Sarıkız'ı alır. Aslında oldukça zengin bir sözlü kültüre sahip olan Anadolu coğrafyasında birbirinden farklı birçok hikâye anlatılarak birbirleriyle kaynaşır. Romanlarda da Rum mübadelesinden sonra Karınca Adası'na yerleşen birbirinden her bakımından farklı olan insanlar tıpkı Anadolu'nun hikâyeleri, dili, kültürü gibi birbirleriyle kaynaşır.

Hıdırellez gecesi çeşitli törenler de yapılır. Bu etkinliklerde yüz dedenin hepsi birden saz çalar, yüz kişi birden yan yana dizilip mengi denilen bir halk oyununu oynar.

(KSİ s.463) Günümüzde de bu inanışın devam ettiği görülmektedir. Hâlâ mayıs aylarında gül ağaçlarının altına dileklerin yazıldığı kâğıtlar bırakılır. Ateşler yakılıp üstünden atlanılır. Demir dövme işlemi gerçekleştirilir.

Daha çocuk yaşta söylediği şiirlerle çevresinde Âşık Kemal olarak anılan ve uzun yıllar derleme çalışmaları yapan Yaşar Kemal'in eserlerinde halk edebiyatına ait ürünlere sıklıkla rastlanır. Yazar, hem romanlarında yer yer kahramanların söylediği türkülere ve halk edebiyatı ürünlerine yer verir hem de topluma mal olmuş halk kahramanlarının öykülerine değinir. Yaşar Kemal'in incelediğimiz romanlarının hemen hemen hepsinde gerçek hayattan alınan ya da kurgusal olan bir âşık, mutlaka bulunur. *Dağın Öte Yüzü* serisi ve *Bir Ada Hikayesi* serisinde yazar ünlü dengbej Abdale Zeyniki'yi överek onunla ile ilgili birçok bilgi aktarır ve hatta Zeyniki'yi adeta efsaneleştirerek ona mitolojik özellikler kazandırır. Tıpkı Âşık Veysel gibi gözleri görmeyen Zeyniki, kuşa kurda her yerde, her an, hiç durmadan Kürtçe türküler söyler ve onun türkülerini dinleyen her dilden insan Kürtçe bilmeseler de Zeyniki'nin türkülerini anlar.

Dillere destan türküleriyle Türk edebiyatında önemli bir yere sahip olan ve bir oba beyinin kızı Elif ile yaşadığı aşk nedeniyle halk hikâyelerine kaynaklık eden Karacaoğlan'ın hikâyesini yazar, *Üç Anadolu Efsanesi* romanında verir. Aslında çocukluk yıllarından Çukurova'da türkülerini ve hikâyesini dinlediği Karacaoğlan'ın Yaşar Kemal'in hayatında önemli bir yeri vardır. Daha dokuz yaşındayken çevre köylerde Âşık Kemal olarak ünlenen yazar, bir gün yaşadığı köye gelen iki gözden yoksun Âşık Ali ile sabaha dek atışır ve Âşık Ali, Yaşar Kemal'e *"Sen bu yaşta bu kadar, büyüyünce Karacaoğlan gibi olacaksın."* der.[146] Yaşar Kemal, daha çocukluğunda birçok âşıkla atışır, nice şiirler söyler ve okuma yazmaya olan merakı da şiirlerini unutmasını önlemek adına başlar.

İnsanların hayatlarına sirayet etmiş ve her sene hemen hemen aynı şekilde devam eden davranışların da geleneğe dönüştüğünü görülmektedir. Bu da bize insan hayatında önemli yer tutan geleneklerin nasıl öğretildiğine ait fikirler vermektedir. Geleneklerin sürekliliğinin bir göstergesi olabilecekleri gibi gündelik yaşam

[146] Keskiner, *a.g.e.*, s. 53.

içerisinde ihtiyaçlara, şartlara, zamana ve mekâna göre yeniden üretilmeye devam etmektedir.

> *"Gömleksizoğlu, unu bitince, her bahar gider arkadaşı Köstüoğlundan alırdı. Köstüoğlunun, unu bitince gider Lapacıdan alırdı, Lapacının bitince… Böyle böyle, bütün köyün unu hemen hemen aynı günlerde biterdi. Unlarını saklayıp da başkalarına vermeyenler de vardı, ama bunlar bir azınlıktı. Birkaç kişiydi. Böyle yapanların da unsuz kalmaları muhakkaktı zaman açlarından ölseler kimseden bir avuç un alamazlardı." (YDGB s. 374)*

Yazarı besleyen bir diğer önemli kaynaksa mitolojidir. Taşbaş efsanesinin oluşumunu anlattığı *Dağın Öte Yüzü* serisinde Yazar, *Orta Direk* adlı ilk romanda mit unsurunu oluşturmaya başlayıp, devamı olan *Yer Demir Gök Bakır* romanında mit unsurunu geliştirip, üçlemenin sonu olan *Ölmez* Otu'nda son buldurur. Hasan'ın mavi kuş mitosu oluşturması, köylülerinde Taşbaş mitosunu oluşturmasına zemin hazırlamıştır.

Bir Ada Hikayesi serisinde Karınca Adası'nın çok kültürlü bir yapıya sahip olması farklı kültürlere ait inanışların iç içe geçmiş bir biçimde romanlarda yer almasını sağlar. *Çıplak Deniz Çıplak Ada* romanında mübadeleye katılmayan ve kaçak olarak adada yaşayan Hıristo Reis'e yardım etmek isteyen Giritli bir tüccar olan Musa Kazım Efendi, Hıristo'yu ne kadar iyi tanıdığını anlatmak için Hıristo'nun adadaki bir zeytin ağacının çevresinde dua etmesini anlatır. Hıristo'nun kaçak yaşadığı için öldürülmesinden korkan adalılar bu duruma çare aramaktadır. Hıristo zeytin ağacının etrafında dönerek sürekli dua etmektedir. Onun ölüm korkusunu bilen Musa Efendi de bir gece Yunan Tanrısı Zeus'u düşünürken Hıristo'nun bu derdine çare bulur. Musa Kazım Efendi, bunları Hıristo'ya aktarırken Zeus ve dilek ağacından bahseder. Kadim zamanların baş tanrısı olan ölümsüz Zeus'tan birçok sunaklar ve mabetler kalmıştır. Bu sunaklar çevresinde bir ulu ağaç bulunur. Bu ağaçlar insanlar tarafından dilek ağacı olarak kabul edilir. Üstelik bu ulu ağaç altında Kuran okunur. (ÇDÇA s.153-154)

Eserlerde yer alan mitolojik sayılar da dikkat çekici niteliktedir.

"Memo üç kere var gücüyle kılıcını sevgililerin üstüne kaldırdı, geri çekti." (AE s.65)

"Üç gündür, doğacak bir gün gibi ağrının doruğunda patlayacak ateşi bekliyorlardı gözleyi gözleyi gözleri dört olmuştu." (AE s.110)

"Kırk gün kırk gece bir düğün oldu ki ancak düğünün böylesini Kafdağında ki peri padişahı yapmıştır. Kırk gün kırk gece Çamlıbelin dağı taşı ateşe yalıma kesti." (ÜAE s.89)

*"O adadan ayrılan Rumlar, hayaletten kurtuluyoruz, diye bir sevinmiş, bir sevinmişler, göç emrini alınca üç gün üç gece zil takıp oynamışlar." (FSKAB s.*48)

Dil; doğan, gelişen ve ölen canlı bir varlıktır. Bu nedenle de dilin evrelerinde dilde büyük değişmeler olur. Kültürlerin birbirleriyle etkileşimi ve yaşanılan coğrafyadaki değişkenler de dilde farklılıklara sebep olur. Özellikle maddi ve manevi kültür unsurları yeni kültürel dokuya uyarlanmış biçimiyle yerel değişkelere aktarılmış olabilir.[147]

Yaşar Kemal'in yaşadığı coğrafya farklı kökenlerin bir arada bulunduğu çok kültürlü bir bölgedir. Yazarın hayatına baktığımızda, onun çok küçük yaşlardan itibaren göç ettiğini görmekteyiz. Bu göçler ve yaşadığı coğrafya onun farklı kültürleri tanımasını ve farklı ağız özelliklerini belleğine almasını sağlamıştır diyebiliriz. Faruk Yıldırım'ın *Türkiye Türkçesinin Ağızları ve Etnik Yapı: Çukurova Ağızları Örneği* adlı çalışmasıyla birlikte Yaşar Kemal'in romanlarında dili nasıl kullandığı üzerine detaylı bir bakış açısı gelişmiştir. Yazar, bu bilgi birikimini romanlarına da aktararak kahramanlarının sahip olduğu etnik köken ve kültür birikimine göre dili kullanmasına özen göstermiş ve böylece daha gerçekçi karakterler ve tipler oluşturmayı başarmıştır. Ayrıca yazar Rumların da yer aldığı *Bir Ada Hikâyesi* serisinde Rumların aksanlı bir biçimde Türkçe konuşmasına yer verir. Bu aksan sözdiziminde kendini gösterir:

[147]Bkz.http://turkoloji.cu.edu.tr/ESKI%20TURK%20DILI/suer_eker_dilbilimsel_temas_bolgesi_diyarbakir.pdf, s.105. (Erişim Tarihi: 25.08.2018).

"Orada ne kadar, burada o kadar. Vermezler bana bir avuç toprak, sürerler beni bu adaya. Hem de karıncaların adasına. Kurarlar bana tuzak, yaparlar puştluk. Dedem Tepedelene yapmışlar böyle, kesmişler kellesini,' hem de beş ana kuzusu, beş yavrucağının kellesini onunla beraber. Getirirler padişaha, padişah bakar kesilmiş kellelere, gözleri açılmış kaplan gözleri gibi, gözleri bakar. Kesilmiş kelleleri gözleri bakar." (FSKAB s.200)

Metinde devrik cümleler göze çarpmaktadır. Bu durum Rumların anadilinin sözdizimiyle Türkçenin sözdiziminin birbirinden farklı olmasından kaynaklanmaktadır.

Anadolu ağızlarında sık rastlanılan bir özellik olan ek yığılması, Yaşar Kemal'in eserlerinde de sıklıkla kullanılmaktadır.

*"Ummuhan sen de **çökeleklen** soğan al da gel." (ÖO s.43)*

*"**Çünküleyin**, efendime söyleyeyim ki..." (YDGB s.186)*

Türkçeye farklı dillerden geçen ve Türkçenin ses uyumuna aykırı olan kelimeler halk tarafından değiştirilerek ses uyumuna uygun hâle getirilir. Yaşar Kemal'in eserlerinde de bu tip örnekler mevcuttur.

*"Bu yıl veremezsek, gelecek yıl **fayızıylan** veririz."* (OD. S.29)

Arapça faiz kelimesi hem kalınlık incelik bakımından Türkçeye uygun değildir hem de Türkçe'de iki ünlünün yan yana gelmemesi gerektiği kuralına aykırıdır. Halk tarafından yapısı itibariyle Türkçeye uymayan bu sözcük ince olan "i" sesinin kalın karşılığı olan "ı" sesine dönüşmesi ve yan yana iki "a" ile "i" ünsüzlerinin arasına "y" sesinin eklenmesiyle Türkçeleştirilmeye çalışılmıştır.

Yaşar Kemal Çukurova bölgesinde yaşadığı için dil özellikleri bakımından da eserlerinde daha çok o yöreye ait dil unsurlarına yer vermiştir. Bununla birlikte *Bu Diyar Baştan Başa* serisinde topladığı röportajları sayesinde Anadolu'nun farklı bölgelerinde farklı ağızlarda konuşan insanlarla iletişim kurması eserlerde farklı bölgelerin ağız özelliklerini de yansıtmasını sağlamıştır. Ayrıca yazar söz varlığı

konusunda da oldukça zengin veriler sunar. Yazarın eserinden bazı örnekler şöyledir:[148]

Tablo2.1: Romanlardaki mahalli söyleyişlerden örnekler

Mahalli Söyleyiş	Anlamı	Örnek Kullanım
Çımgıştı	Ürpermeyle karışık uyuşmak.	"Tepeden tırnağa bütün bedeni **çımgıştı**." (AE. s.42)
Yazığım geliyor.	Acımak, üzülmek.	"Çok **yazığım** geliyor." (AE. s.45)
İkircilenmek.	1.Ne yapacağını, ne söyleyeceğini kestirememek, duraksamak, kararsız olmak. 2.İşkillenmek, kuşkulanmak.	"İçinden **ikircilenip** dururken, kendi kendini yerken, uzakta pamuk toplayan bir sürü ırgat gördü." (ÖO s.23)
Giyit.	Giyilecek şeyler, giysi.	**Giyitleri** o kadar paramparçaydı ki, kızların kadınların memeleri gözüküyordu. (K.S.İ s. 280)
Kudurgun.	Azgın.	"Eskiden de **kudurgundu** ama, şimdi bir beter oldu." (YDGB s.18)
Çemrek.	1.Kısa, kıvrak. 2. Kıvrak, süratle iş yapan.	"Kadınların erkeklerin bacakları dizlerine kadar **çemrekti**." (ÖO s.413)
Kenger.	Deve dikeni, yabani enginar.	"Üstüne de iki **kenger** dikeni koydu." (YDGB s.26)
Çıvdırmak.	Ağacın kabuğunu yontarak özünü çıkarmak.	"Bu gidişle sen aklını **çıvdırıp** Vırgun Ahmet gibi olacaksın." (YDGB s.28)
Ürüşün.	Hep birden üremek.	"**Ürüşün** Yalak köyün itleri." (ÖO s.53)
Çaykara.	1.Çay kıyılarında çıkan kaynak pınar. 2.Kumsal, nehir yatağı.	"Az zaman da kendisine bir **çaykara** kazdı." (ÖO s.380)
Alafetsiz.	Uğursuz konuşan.	"Aman senin şu **alafetsiz** ağzın hiç durur mu?" (ÖO s.148)
Kerkez.	Akbaba.	"Yüz tane, bin tane kartal, kuzgun, bir de kel **kerkez** gelir." (ÖO s.123)
Cont.	Ele ya da kola inen (inme ile) eli ya da kolu büzülmüş kimse.	"Taşbaş Efendimiz onları **cont** eder." (ÖO s.113)
Şenetliyor	Şenlendirmek.	"Elifi dersen, bazı açılıyor, evin içini iki sözde **şenetliyor**, ama sonra her şey sönüyor." (YDGB s.36)
Kudurgunluk.	Azgınlık.	"Alışkanlık **kudurgunluktan** beter." (YDGB s.55)
İğva.	Ayartma.	"Çabalama, kara gözlü Allah'ım senin **iğvalarına** kanmaz." (O. s.129)
Dünek.	Huzur.	"Uyku **dünek** yok fıkaraya." (YDGB s.54
Dünek.	Huzur.	"İki aydır uyku **dünek** görmedik, varıp bir iyice uyuyalım." (O. s.23)
Yeyni.	Hafif.	"Hem **yeyni** olur, hem de iyi yanar." (YDGB s.32)
Kırfacan.	Kırıp geçirmek, acınacak duruma düşürmek, toptan öldürmek. Kırmak anlamına gelir.	"Millet hep satlıcan olur. Kırfacan olur." (O. s.66)
Gövent.	Küçük parmaklardan tutuşularak halay gibi yürütülen bir çeşit oyundur.	"Ve delikanlılar, kızlar, kadınlar, insan soyunun gördüğü en güzel incelikte **gövent** tuttular." (AE. s.84)

[148] Yaşar Kemal'in eserlerindeki mahalli söyleyişlerle ilgili daha geniş bilgi için bkz. Merve Gün, *Yaşar Kemal'in Romanlarında Mahalli Söyleyişler ve Türkçe Bakımından Değerlendirilmesi* Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir 2018.

SONUÇ

Edebiyat ve coğrafya birbiriyle etkileşim hâlinde olan iki disiplindir. Edebiyat konularını coğrafyanın ekseni etrafında çevrelerken coğrafya, edebiyat sayesinde kayıt altına alınır. Coğrafya ve mekân, insan hayatını birçok yönden etkilerken konusu insan olan edebiyatın coğrafya ile ilişkisi kaçınılmazdır. Edebiyat; insanın coğrafya ile olan ilişkisini ve etkileşimini bir yandan sanatsal bir duyarlılıkla ele alırken diğer yandan gerçekçi bir bakış açısıyla kaleme alarak gelecekteki kuşaklara aktarır. Bu çalışmada Yaşar Kemal'in romanları coğrafya merkezli bir okumayla ele alınmıştır.

Yazarın mekân seçerken daha çok doğup büyüdüğü ve hayatında önemli bir yere sahip olan Çukurova üzerinde durduğu görülmektedir. *Dağın Öte Yüzü* serisi ile *Binboğalar Efsanesi* romanı, yazarın çocukluk ve ilk gençlik yıllarında yaşadığı coğrafyayı ele alması bakımından önemlidir. Yazar, eserlerinde başta çocukluğunu geçirdiği Çukurova olmak üzere Anadolu'nun birçok bölgesi ile Avrupa ve Afrika'ya ait bazı ülkeleri mekân olarak kullanırken bu bölgelere ait önemli coğrafi özellikleri de kendine has bir üslupla eserlerine yansıtır. Onun eserlerindeki coğrafya yaşayan bir coğrafyadır. Olay örgüsüne etki etme bakımından kimi zaman ana unsur kimi zaman yardımcı unsur olan ve kişileştirilerek betimlenen doğa, Yaşar Kemal'in romanlarında adeta bir roman karakteri olarak karşımıza çıkar. Doğa ve insan arasındaki bağı ve karşılıklı ilişkiyi derinlemesine işleyen yazar, karakterlerin yaşadıkları üzerinden insanın doğa hakkında yeterli bilgiye sahip olmasının hayati bir önem taşıdığını da vurgulamaktadır.

Yazar, eserlerinde işlediği coğrafyanın iklim ve bitki özelliklerini kendine has üslubuyla okuyucuya aktarır. Mevsimler, aşırı sıcak, aşırı soğuk, yağmur, fırtına, sel gibi iklim unsurları romanlarda bazen yazarın betimlemelerini süsleyen bazen de olayların gidişatına etki eden bir unsur olarak karşımıza çıkar. Kimi zaman betimlemelerle kişileştirilen bu unsurlar insanların psikolojik durumlarına da etki eder. Yaşadığı coğrafyayı ve o coğrafyada yaşayanları çok iyi bilen ve çok iyi gözlemleyen yazar, insan ve iklim arasındaki ilişkiyi de başarı biçimde eserlerine aktarır. Bilhassa *Dağın Öte Yüzü* serisinin ilk romanı *Ortadirek*'te diğer tabiat

unsurları gibi iklim özellikleri de roman kahramanlarının mücadele etmesi gereken bir zorluk olarak yer alır. Aşırı sıcak, aşırı soğuk, fırtına, sel, kar, tipi gibi iklime ait unsurlar insanların yaşamını zorlaştırırken ölümcül hastalıklara ve hatta roman kahramanlarının ölümüne de sebep olur.

Yaşar Kemal'in romanları bitki çeşitliliği açısından da oldukça zengin bir içeriğe sahiptir. Anadolu'nun bitki coğrafyasına hâkim olan yazar, eserlerinde bitkileri; renkleri, kokuları, tatlarıyla birlikte betimlerken adeta kelimelerden oluşan canlı bir tablo çizer. Akdeniz'e özgü püren, yarpuz gibi bitkiler yazarın yaşam coğrafyasından eserlerine yoğun bir biçimde aktardığı önemli bitkiler olmakla birlikte yazarın eserlerinde birçok çiçek, meyve, sebze ve ağaç çeşitleri yer almaktadır. Özellikle *Bir Ada Hikâyesi* serisinde yer alan Karınca Adası elverişli iklimiyle birçok bitki türüne ev sahipliği yaparken yazar yaptığı betimlemelerle adeta bir cenneti tasvir eder. Eserlerinde daha çok doğayla iç içe yaşayan kahramanları konu eden yazar, doğa ve doğadaki bitkiler ile insanlar arasındaki karşılıklı ilişkiyi de eserlerine başarılı bir biçimde aktarır. Eserlerde doğa ve doğadaki bitkiler; insanlar için barınma, beslenme, geçim, araç-gereç, ısınma gibi ihtiyaçları karşılarken kimi zaman da mücadele edilmesi gereken bir unsur olarak yer alır. Doğayla iç içe yaşayan ve birçok ihtiyacını doğadan karşılayan ve doğayla karşılıklı bir ilişkide bulunan insanın zamanla doğayla arasında bir bağ kurulur. Bu bağ insanların doğada yer alan bazı unsurları kutsallaştırmasına sebep olur. Eserlerde de bazı doğa unsurlarının roman kahramanları tarafından kutsallaştırdığı görülmektedir.

Yazarın eserlerinde bitki örtüsü gibi topografya da önemlidir. Daha çok dağlık alanları mekân olarak seçen yazar, özellikle *Dağın Öte Yüzü* serisi ile *Binboğalar Efsanesi* romanında iklimle birlikte topografya özelliklerini de kahramanların mücadele etmesi gereken bir zorluk olarak kullanır. *Dağın Öte Yüzü* serisinin ilk romanı olan *Ortadirek* eserinde Yalak köylülerinin Çukurova'ya yaptığı uzun yolculuk anlatılırken köylüler iklimle birlikte topografik unsurlarla da mücadele etmek zorunda kalır. Toprak aynı zamanda kahramanlar için yaşamlarını devam ettirmelerini sağlayan bir geçim kaynağıdır. *Binboğalar Efsanesi* romanında ise göçebe hayatı sürdürmek için mücadele eden Karaçullu obası, konacak toprak bulamadığı için oradan oraya göçerken yağmurla, çamurla mücadele etmek zorunda kalır. Bu yüzden obalılar için toprak her şeyden öte varlıklarını ve geleneklerini

sürdürmelerini sağlayan temel unsurdur. Yaşar Kemal, Karaçullu obası üzerinden Osmanlı'dan Cumhuriyet'in ilk dönemlerine kadar süregelmiş olan Türkmenlerin iskan sorununu ayrıntılı bir biçimde aktarır.

Yaşar Kemal, eserlerinde göç ve gurbet kavramı üzerinden insanların doğduğu topraklara olan bağlılığını ve insanla toprak arasındaki ilişkiyi ayrıntılı biçimde aktarır. *Bir Ada Hikayesi* serisinde roman isimleri bile coğrafya ve insan arasındaki ilişkiye göndermede bulunur niteliktedir. Yazar, Anadolu'da yaptığı röportajlar sırasında edindiği bilgi birikimi sayesinde Ağrı Dağı ile ilgili birçok inanışı eserlerine aktarır. Ayrıca kendine has üslubuyla oluşturduğu betimlemeler aracılığıyla da kişileştirme sanatını da kullanarak adeta Ağrı Dağı'nı efsaneleştirir. Ayrıca topografya unsurları insanlar tarafından ev yapımında da kullanır. Eserlerde coğrafyanın bitki örtüsü ve toprak yapısını göre topraktan damlar, tahtadan evler, taşlardan örülmüş duvarlarla doğayla uyumlu bir yapı görülür.

Yaşar Kemal'in eserlerinde topografya gibi hayvan coğrafyası da zengin bir içeriktedir. Dağ hayvanları, sokak hayvanları, deniz canlıları, böcek türleri, kuş türleri, yük hayvanları, sürüngenler gibi birçok canlı çeşidi eserlerin hem anlatımında hem de kurgusunda önemli bir yere sahiptir. Doğadaki canlılar; renkleriyle, insan hayatında günlük yaşamdaki yerleriyle, romandaki olayların gidişatına etkisiyle ve insanlarla olan ilişkileriyle çok işlevli bir özelliğe sahiptir. Yazar, tarihimizde ve kültürümüzde önemli olan atı, gündelik yaşamımızda sıklıkla yer alan kedi ve kelebeği; insanlarla aralarında kurulan ilişki ve bağ çerçevesinde romanlarına aktarır.

Geçim kaynağı olarak hayvancılığın ön planda olduğu Anadolu'da küçükbaş ve büyükbaş hayvanlar insanların yaşamı için oldukça önemlidir. Anadolu'yu çok iyi tanıyan yazar da roman kahramanları üzerinden bu hayvanların insan yaşantısındaki yeri ve önemini etkili bir biçimde romanlarına aktarır.

Yaşar Kemal'in romanlarında nüfusla ilgili istatistiksel bilgiler yer almamakla birlikte çeşitli sebeplerle yapılan göçlerle oluşan nüfus hareketliliğiyle karakterlerin geçmişine dair anlatılarda yer alan savaşlarda yaşanan ölümlerden kaynaklanan bilhassa erkek nüfusundaki azalmalar, rakamsal veriler sunulmadan aktarılan bilgilerdir. Ayrıca göçler sırasında iskân politikasında yapılan yanlışların insan hayatına ve nüfusa etkisini de eserlerine yansıtır. Yazar, nüfusta oluşan bu

değişimleri insanların günlük hayatına etki eden olumsuzluklarla ve insan psikolojisine yansıyan yönleriyle ele alıp okuyucuya aktarır. Nüfus konusunda verilen bu bilgiler, Cumhuriyet'in ilk dönemlerinde Türkiye'de yaşanmış olan gerçeklerin yazarın kalemine yansımalarıdır. Yine Osmanlı döneminde başlayarak Cumhuriyet'in ilk dönemlerine kadar devam eden bir iskân krizi olan ve yazarın yaşadığı coğrafyada hâlen izleri devam eden Türkmenlerin yerleşik hayata geçişleriyle ilgili sorunlar *Binboğalar Efsanesi* romanına kaynaklık eder. Yazar, büyük acılara sebep olan yerleşik hayata geçiş ilgili sorunları, konargöçer geleneği sürdürmek istedikleri için yerleşmeye yanaşmayan Karaçullu obası üzerinden ayrıntılı bir biçimde aktarır.

Eserlerinde daha çok köy ve taşraya yer veren Yaşar Kemal, şehir yerleşmelerine ve şehirlilerin yaşamına pek değinmez. Yine de çeşitli sebeplerle şehre giden kahramanlar üzerinden Adana, Ankara, Van gibi şehirlerle ilgili yaptığı tasvirlerle az da olsa bilgi verir. Bir de kahramanların geçmişinde yer alan bazen savaş anıları vesilesiyle isimlerini zikrettiği Halep, Konya, Sivas, Kayseri, İstanbul, Ankara, Yozgat, Osmaniye, Maraş gibi birçok şehir vardır. Kırsal kesimde yaşayan insanların; acıları, umutları, çaresizlikleri, birbirleriyle ve doğayla olan çatışması ayrıntılı betimlemelerle okura aktarılır.

Yaşar Kemal, romanlarında; tarım, hayvancılık, balıkçılık, arıcılık, demircilik gibi farklı iş kollarında çalışan kahramanlar seçerek bu iş kollarında çalışan insanların yaşadığı zorlukları ve geçim sıkıntısını da işlemiştir. Yazar, ekonomik yaşamın insanlar arasındaki ilişkiye olan etkisini gerçekçi bir biçimde romanlarına aktarır. Coğrafya, ekonomi ve insan arasındaki bağları çok iyi gözlemleyen yazar, eserlerinde bir yandan ekmek parası için farklı coğrafyalarda çalışmak zorunda kalan işçileri diğer yandan da daha çok para kazanmak için güçsüz olanları ezenleri kendine has üslubuyla aktarırken ekonomik coğrafyanın insan yaşamında ne kadar önemli olduğunu da gözler önüne serer. Yazar, ayrıca mübadele ve çeşitli sebeplerle yapılan göçün insanlar üzerindeki derin etkisinin anlatıldığı *Bir Ada Hikayesi* serisinde Rumların mübadeleye tabi tutulup Yunanistan'a gitmesiyle ekonomide oluşan aksakları da aktarır. Birçok iş kolunda kalifiye olarak kendini yetişmiş olan Rumların gidişi, bu iş kollarında kalifiye eleman kalmamasına neden olur. Ayrıca

Rumların ekonomik hayatta tüketici olarak da önemli bir yere sahip olması onlardan sonra bazı meslek kollarına talebin azalmasına sebep olmuştur.

Yaşar Kemal, romanların daha çok merkeze uzak olan dağlık ve engebeli köylerle taşraları mekân olarak seçer. Osmanlı'nın son dönemleriyle Cumhuriyet'in ilk dönemlerinde yaşanan olayların anlatıldığı romanlarda merkeze uzaklık ve engebe bu bölgede yaşayan insanların eğitim imkânlarının olmamasına, merkezle olan iletişimin kısıtlı olmasına ve siyasi otoritenin bu bölgelerde zayıf kalmasına sebep olur. Merkezi otoritenin zayıf kalmasıyla oluşan boşluğu ise bölgedeki gücü elinde tutan kişiler doldurarak güçsüzlere zulmeder. Gücü elinde bulunduran kimi zaman devlet görevlileri, kimi zaman ağalar, kimi zaman ise köylüler kendi çıkarları uğruna kendilerinden güçsüz olanları ezerek daha da güçlenmeye çalışırlar. Taşrada yaşadığı için gerekli eğitimi alamayan ve yeterli donanıma sahip olmadığı için hakkını nasıl arayacağını da bilmeyen ve güçlüler tarafından sürekli ezilip sömürülen bu insanlar, özellikle *Dağın Öte Yüzü* serisi ile *Binboğalar Efsanesi* romanında karşımıza çıkar. Yazar, bu eserlerde bir dönem Türkiye'sinde yaşanan gerçekleri tüm çıplaklığıyla gözler önüne serer. Yazar, devletin taşra bölgelerde aksayan sistemi ile taşradaki yöneticilerin ve gücü elinde tutanların bu aksayan yönleri kendi lehine kullanarak halka yaptığı haksızlıkları aktarırken siyasi sistemin doğru bir biçimde işlemesinin toplum için ne kadar önemli olduğunu da vurgulamış olur.

Yazar, eserlerinde savaşlar ve kıyımlarla birlikte bunların sebep olduğu göçleri anlatırken ciddi siyasi eleştiriler yapar. Ancak, yazarın eleştirisinin tek bir muhatabı yoktur. Savaşları hümanist bir duyarlılıkla ele alan Yaşar Kemal, tek bir kişiyi ya da tek bir devleti değil savaşı çıkartan herkesi muhatap alır ve eserlerinde savaşlarla göçün toplum ile insanda açtığı yaraları derinlemesine incelerken ırkçı bir tavır takınmaktan uzaktır.

Üzerinde birçok kültürü barındırmış olan ve çokkültürlü bir yapıya sahip olan Anadolu, yazarın eserlerine de bu etnik zenginliğiyle yansır. Özellikle *Bir Ada Hikayesi* serisi bitki örtüsündeki ve etnik çeşitliliğindeki renkliliğiyle ön plana çıkmaktadır.

Son dönem eserlerine kadar Kürt kimliğini eserlerine pek yansıtmayan Yaşar Kemal, *Bir Ada Hikayesi* serisinde Kürt kültürünü ve dilini ayrıntılı bir biçimde işler. Seride

Anadolu topraklarında bir arada yaşayan Türk, Rum, Kürt, Laz, Çerkez, Ermeni, Çeçen, Alevi gibi farklı etnik kökene sahip insanların yaşanan savaş, mübadele ve göçler sonucunda çektiği sıkıntılar aktaran yazar, Cumhuriyet döneminin ilk yıllarında Türkiye'de yaşanan olayları edebî bir duyarlılıkla romanlarına yansıtmıştır. Bu seride yazar, savaş ve mübadelenin yüzyıllardır birlikte yaşayan ve bir millet olmayı başarmış başta Türkler ve Rumlar olmak üzere farklı etnik unsurlara olan etkisini ayrıntılı bir biçimde işler. Yazar, savaşın Anadolu'daki farklı etnik gruplara etkisini aktarırken en çok mübadele ve Rumlar üzerinde durmuştur. Seride bir yandan savaşlarda yaşananları ve mübadeleyi fırsat bilip diğer etnik unsurlara zulmedenleri anlatan Yaşar Kemal diğer yandan da her şeye rağmen devlete karşı Rumları koruyan ve savunanları anlatır. Mübadele nedeniyle doğup büyüdüğü topraklardan adeta kovulan Rumların yaşadığı acılar, kırgınlıklar ve Rumları dostları bilen diğer etnik kökenden insanların Rumların gidişiyle yaşadığı üzüntü derinlemesine işlenirken Rumların gidişinin sosyal ve ekonomik açıdan etkilerini de değinilmektedir. Etnik kökenlerinin farklı olduğunu önemsemeyip birbirine meslekler öğreten, tüm farklılıklara rağmen birbiriyle evlenen, cephede omuz omuza savaşıp cephe gerisinde imece usulü yaralılara birlikte bakan bu insanların dostlukları mübadele kararıyla ortaya çıkan fırsatçılar yüzünden zedelenerek Rumların Yunanistan'a gitmesiyle de yıkılır. Rumların göç etmesiyle boşalan Karınca Adası'na farklı bölgelerden, farklı etnik kökene ve kültüre sahip insanlar gelip yerleşirler ve bu insanlar bir arada, birbirlerine destek olarak kardeşçe ve dostça yaşamaya başlarlar. Yaşar Kemal'in insan, renk ve bitki çeşitliliğiyle adeta cenneti andıran bu coğrafyası aslında yazarın özlemini kurduğu ütopyasıdır. Yazar, seri boyunca bir yandan savaşlarda ve Lozan Antlaşması ile alınan mübadele kararı sonrasında Anadolu'da yaşanan olayları tüm gerçekliğiyle aktarırken diğer yandan ise ideal olanı vererek okura doğru ve yanlış arasındaki farkı göstermeye çalışır.

Hayatın gerçekleriyle kurgu dünyasını buluşturan kendine has bir coğrafya geliştiren Yaşar Kemal, gerçekte var olan mekânı kurgusal mekânlarla desteklemiştir. Kurgusal bir mekân olan Karınca Adası'nda geçen *Bir Ada Hikayesi* serisi savaşın insanlarda açtığı yaraları, insanların yeni bir yaşam kurma mücadelesini, birbirinden farklı etnik kökene sahipken aynı acıda birleşen ve bulundukları coğrafyanın da yardımıyla

kendilerine bir cennet yaratan insanları anlatır. Her ne kadar Karınca Adası kurgusal bir mekân olsa da yapılan tasvirlerden Ege denizinde yer aldığı anlaşılmaktadır.

Yazar, ayrıca Anadolu'da dolaşan efsanevi olayları biriktirerek romanlarına aktarmıştır. Yazarın romanları aynı zamanda halk edebiyatı açısından bakıldığında bir saha çalışması niteliği taşımaktadır. Yörenin kültürel değerlerini halk hikâyeleriyle birleştirerek eserlerinde olağanüstü kahramanlar oluşturur. Yazarın *Dağın Öte Yüzü* serisinde oluşturduğu Taşbaş karakteri de insanların onda bıraktığı izlenimden doğmuştur. Yazar; Karacaoğlan, Lokman Hekim, Sarı Kız, Köroğlu, Hızır ve İlyas gibi Anadolu kültüründe önemli bir yere sahip olan birçok inanış ve anlatıyı da eserlerine aktarır.

Yaşar Kemal'in eserlerinden yola çıkarak coğrafya, mekân ve insan arasındaki ilişkiyi incelediğimizde yazarın çocukluğundan itibaren içinde yaşadığı coğrafyayı ve toplumu çok iyi gözlemleyip incelediğini ve bu gözlemlerini de eserlerine başarılı bir biçimde yansıttığını görmekteyiz. Onun eserlerinde coğrafya bir yandan insanın ihtiyaçlarını karşılayan bir unsurken diğer yandan da insanı etkileyip şekillendiren bir yapıya sahiptir. Mekân ise coğrafya ve insandan etkilenirken insanı ve coğrafyayı da etkisi altına alır. Aynı şekilde insan da coğrafya ve mekândan hem etkilenir hem de onlara etki edip onları şekillendirir. Coğrafya, mekân ve insan arasındaki bu döngü sürekli yenileyerek ve yenilenerek devam eder.

Eserlerinde insanın coğrafya ile arasındaki duygusal ilişkiyi derin bir biçimde inceleyen yazar coğrafyanın, insanın duyusal ve duygusal dünyasına etkisine dair önemli tespitlerde bulunur. Bu tespitler ışığında değerlendirme yapıldığında çevre ve insan arasındaki uyumun, insan için sadece fiziksel anlamda değil duygusal anlamda da oldukça önem arz ettiği anlaşılmaktadır. Dolayısıyla coğrafya var olduğu müddetçe insan var olabilecek ve insan coğrafyaya uyum sağlayabildiği ölçüde kendi kimliğini tamamlarken coğrafyaya da bir kimlik kazandırabilecektir.

Coğrafya ve insan arasındaki bu bağın hem coğrafya disiplininin hem de edebiyat disiplinin temel konusunu teşkil ettiği düşünülecek olursa bu iki disiplin arasındaki işbirliğinin kaçınılmaz olduğu görülmektedir. Ancak ne yazık ki coğrafya ve edebiyat araştırmacılarının bu konudaki işbirliğinin henüz yeterli düzeyde olmadığı görülmektedir. İki disiplinin gelişmesi için edebiyat bilimciler ve coğrafya

bilimcilerin bir araya gelip yeni çalışmalar yapması elzemdir. Bu çalışmalar sayesinde edebiyatçıların sanatsal derinliğiyle değerlendiren yeni bir coğrafya ile coğrafyacıların teknik bir bakış açısıyla incelediği yeni edebiyat coğrafyasının doğmasıyla iki bilimde farklı perspektifler kazanacaktır.

Edebiyatımızın coğrafya temelli değerlendirmelere ve çalışmalara ihtiyacı vardır. Bu yönde çalışmalar genişletilerek edebiyatın coğrafya haritalarının çıkarılması ileride yapılacak olan çalışmalara farklı bakış açısı sunarak edebî metinlerin daha derin bir biçimde incelenmesine olanak sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

İncelenen Eserler

KEMAL Yaşar, *Ağrıdağı Efsanesi,* Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2017.

KEMAL Yaşar, *Üç Anadolu Efsanesi,* Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2012.

KEMAL Yaşar, *Binboğalar Efsanesi,* Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2018.

KEMAL Yaşar, *Ortadirek,* Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2014.

KEMAL Yaşar, *Yer Demir Gök Bakır,* Ant Yayınları, İstanbul 2011.

KEMAL Yaşar, *Ölmez Otu,* Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2011.

KEMAL Yaşar, *Fırat Suyu Kan Akıyor Baksana,* Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2018.

KEMAL Yaşar, *Karıncanın Su İçtiği,* Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2015.

KEMAL Yaşar, *Tanyeri Horozları,* Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2017.

KEMAL Yaşar, *Çıplak Deniz Çıplak Ada,* Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2018.

İncelenen İkincil Eserler

KEMAL Yaşar, *Nuhun Gemisi*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2003.

KEMAL Yaşar, *Yanan Ormanlarda Elli Gün,* Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2019.

KEMAL Yaşar, *Peri Bacaları,* Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2015.

KEMAL Yaşar, *Bir Bulut Kaynıyor,* Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2015.

Yararlanılan Diğer Kitaplar

BACHELARD Gaston, *Uzamın Poetikası,* (Çev. Alp Tümertekin), İthaki Yayınları, İstanbul 2008.

BİLGİN Nuri, *Kimlik İnşası,* Aşina Kitaplar Yayınevi, Ankara *2007.*

ÇİFTLİKÇİ Ramazan, *Yaşar Kemal Yazar-Eser-Üslup,* Kültür Bakanlığı Yayınevi, Ankara 1997.

Fethi Naci, *Bir Hikâyeci: Sait Faik Bir Romancı: Yaşar Kemal,* Gerçek Yayınevi, İstanbul,1990

GÖNEY Süha, *Siyasi Coğrafya,* İstanbul Üniversitesi Yayınları/No:3820, İstanbul 1993.

GÜRSEL Nedim, *Yaşar Kemal: Bir Geçiş Dönemi Romancısı,* Everest Yayınları, İstanbul 2000.

KABACALI *Alpay, A'dan Z'ye Yaşar Kemal,* YKY, İstanbul 2004.

KAPLAN Mehmet, *Nesillerin Ruhu*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2014.

KEFELİ *Emel, Edebiyat Coğrafyasında Akdeniz,* 3F Yayınları, İstanbul 2006.

KESKİNER Arif, Yaşar *Kemal'li Anılar,* Literatür Yayınları, İstanbul, 2008.

LİVANELİ Ömer Lütfü, *Gözüyle Kartal Avlayan Yazar Yaşar Kemal,* Doğan Yayıncılık, İstanbul, 2006.

MORAN Berna, *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış 1,* İletişim Yayınları, İstanbul 2002.

Namık Kemal, *İntibah, (Haz. Yakup Çelik)*, Akçağ Yayınları, Ankara 2009.

OĞUZERTEM Süha, *Geçmişten Geleceğe Yaşar Kemal, Bilkent Üniversitesi Türk Edebiyatı Merkezi Uluslararası Yaşar Kemal Sempozyumu,* Adam Yayınları, İstanbul 2003.

OPPERMEAN Serpil, *Eko Eleştiri Çevre ve Edebiyat,* Phoenix Yayınevi, Ankara 2012.

TANPINAR Ahmet Hamdi, *Saatleri Ayarlama Enstitüsü,* Dergâh Yayınevi, İst. 2010.

TANRIKULU Murat, *Coğrafya ve Kültür Mekân-Kültür-Tarih-Coğrafi İşaret,* Pegem akademi Yayıncılık, Ankara 2014.

TÜMERTEKİN Erol, *Beşeri Coğrafyaya Giriş,* Üniversite Yayın No:3819, İstanbul 1994.

UŞAKLIGİL Halid Ziya, *Aşk-ı Memnu,* Özgür Yayınevi, İstanbul, 2009.

UŞAKLIGİL Halid Ziya, *Mai ve Siyah,* Özgür Yayınevi, İstanbul 2013.

Makaleler

AKTAŞ Hasan, *"*Disiplinlerarası İlişkiler Bağlamında Şiir ve Coğrafya*", Studıes Of The Ottoman Doman*, C. 2, S. 3, 2012, s. 1-25.

ARI Yılmaz, *"*Çevresel Determinizmden Politik Ekolojiye: Son 100 Yılda Dünya'da ve Türkiye'de İnsan-Çevre Coğrafyasındaki Yaklaşımlar", *Doğu Coğrafya Dergisi*, S. 37, Ocak 2017, s.1-34.

BULDUR Adnan Doğan, vd. , "Dede Korkut Destanlarının Kültür Coğrafyası", *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, C. 15, S. 3 Ocak 2016, s. 925-947.

EMEKLİ Gözde, "Coğrafya, Kültür ve Turizm: Kültürel Turizm", *Ege Coğrafya Dergisi*, S. 15, İzmir 2006, s. 51- 59.

GEZER Hale, "Mekânı Kavrama Sürecinde Algılama Bileşenleri", *İstanbul Ticaret Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi,* S.21, 2012, s.1- 10.

GÜLEÇ Sevcan, "Mekân-Kimlik Etkileşimi: Kavramsal ve Kuramsal Bir Bakış", *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi,* C.6, S. 1, 201, s. 13-37.

GÜLTEKİN Yaşar, Yağmur Yiğit, "Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nde Samsun Anlatımları", *Güncel Turizm Araştırmaları Dergisi*, C. 1, S. 1, Bahar 2017, s. 19-30.

KAÇMAZ Perihan, KAÇMAZ Muhammet, "Edebiyat Coğrafyası; Elif Şafak Romanlarında Coğrafi Unsurlar", *Journal of Strategic Research in Social Science*, C. 3, S. 4, Ocak 2017, s. 1-20.

KARABULUT Mustafa, "Tanzimat Dönemi Türk Romanlarında İstanbul ve Paris'e Bakış", *Erdem Dergisi*, S. 56, 2010, s.103-113.

KARAKOÇ İrfan, "Biraz Renk Biraz Şehvet O Sensin İşte: Cenap Şahabettin ve Osmanlı'nın "Orient"inde Dört Gezinti", International Journal Of Human Sciences, Volume 13/1 2016, s. 72-89.

KAYA İlhan, "Coğrafi Düşüncede Mekân Tartışmaları", *Düşünme Dergisi,* S. 4, 2013, s. 1-13.

KAYAPA Nihal, TONG Tolgan, "Sanal Gerçeklik Ortamında Algı", *Sigma* 3, 2011, s. 348-354.

KEFELİ Emel, "Coğrafya Merkezli Okuma", *Turkish Studies*, Volume 4 /1-I, 2009, s. 423-433.

MADEN Sedat, *"*Türk Edebiyatında Seyahatnameler ve Gezi Yazıları*", A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi,* S. 37, Erzurum 2008, s.147-158.

MASDAR Funda, "Orhan Kemal Uyarlamalarında Çukurova Gerçeğinin Yansımaları", *Turkish Studies*, Volume 7/4 Fall 2012, s. 2387- 2400.

ÖNDER Alev, "Bir Ada Hikâyesi'nde Tarih ve Bellek", *Turkish Studies*, 13/20, 2018, s. 591-605.

ÖZÇAĞLAR Ali*, "*Edebiyat Coğrafya İlişkisi*", Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, No: 407, Ankara 2011,s. 97-100.

ÖZER Mehmet Akif, *"*Bir Modern Yönetim Tekniği Olarak Algılama Yönetimi ve İç Güvenlik Hizmetleri", *Karadeniz Araştırmaları,* S. 33, *Bahar 2012*, s. 147-180.

ŞAHİN Cemalettin; BELGE, Rauf, "İbn Haldun'da Coğrafi Determinizm*", Akademik Bakış Dergisi,* s. 57, Eylül-Ekim 2016, s. 439- 467.

ÜÇIŞIK Süheyla, DEMİRCİ Ali, "21. Yüzyılda Çağdaş Coğrafya Bilimi ve Temel Unsurları", *Marmara Coğrafya Dergisi*, S. 5, İstanbul 2002, s.117-133.

YILDIRIM *Faruk*, "Türkiye Türkçesinin Ağızları ve Etnik Yapı: Çukurova Ağızları Örneği", *Türkbilig,* 2002/4.

YILDIZ Esra, "Kültürün Felsefi Temelleri*", Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi*, C. 1, S. 1, 2012.

Tezler

ASLAN COBUTOĞLU Serap*, Ahmet Mithat Efendi'nin Romanlarında Edebiyat Coğrafyası: Karadeniz ve Çevresi,* Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2014.

HASDEDEOĞLU Mehmet Onur*, Sosyal Değişimin Aracı Olarak Roman (1872-1896),* Yayımlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2013.

DALYAN Ayşe, *Yaşar Kemal'in Destansı Romanları Üzerine Bir İnceleme (Yapı, Tema, Anlatım),* Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Doğu Akdeniz Üniversitesi, 2007.

TUĞLUK Abdülhakim, *Servet-i Fünûn Romanında Mekân,* Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya 2012.

UYGUR Selda*, Türk Romanında Değişen Coğrafya, (1923-1945),* Yayımlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2003.

ZAMBAK Ferda*, Türk Romanında Mekân,* Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Muğla 2007.

İnternet Kaynakları

http://turkoloji.cu.edu.tr/ESKI%20TURK%20DILI/suer_eker_dilbilimsel_temas_bolgesi_diyarbakir.pdf (Erişim Tarihi: 15.05.2016)

http://www.palmiyemerkezi.com/english/index.php?page=a-z-plants&bitki=supurge-otu,-puren-erica-arborea-erica-manipul... (Erişim Tarihi: 02.04.2018)

http://www.cografya.gen.tr/egitim/fiziki/ (Erişim Tarihi: 23. 12. 2016)

https://www.saglikaktuel.com/bitki-ansiklopedisi-yarpuz-nedir-faydalari-nelerdir-1608.htm. (Erişim Tarihi: 13.02.2018)

http://turkoloji.cu.edu.tr/ESKI%20TURK%20DILI/suer_eker_dilbilimsel_temas_bolgesi_diyarbakir.pdf. (Erişim Tarihi: 25.08.2018)

http://dergipark.gov.tr/download/article-file/158132/, (Erişim Tarihi: 12.12.2018)

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı	Merve TÜRKOĞLU
Doğum Yeri	Konya
Doğum Tarihi	18.06.1994

LİSANS EĞİTİM BİLGİLERİ

Üniversite	Çankırı Karatekin Üniversitesi
Fakülte	Edebiyat Fakültesi
Bölüm	Türk Dili ve Edebiyatı

İŞ DENEYİMİ

Çalıştığı Kurum	1. Konya Meram Halk Eğitim Merkezi / Konya ASAM
Görevi/Pozisyonu	Yabancılara Türkçe Öğretimi
Tecrübe Süresi	3 Yıl (2016-2019)

KATILDIĞI

Sempozyumlar/ Kurslar	• İngilizce A1, A2 Sertifikası • Pedogojik Formasyon Sertifikası • Yüksek Onur Belgesi • Çankırı Karatekin Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Konulu II. Ulusal Öğrenci Sempozyumu 2013 (Konuşmacı olarak katıldı. Katılım Belgesi alındı.) • Çankırı Karatekin Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Konulu III. Ulusal Öğrenci Sempozyumu 2014 (Konuşmacı olarak katıldı. Katılım Belgesi alındı.) • Çankırı Karatekin Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Konulu IV. Ulusal Öğrenci Sempozyumu 2015 (Konuşmacı olarak katıldı. Katılım Belgesi alındı.)

İLETİŞİM

Adres	Kırkevler Mah. İhvan Siteleri, G Blok, No:14 Merkez/ ÇANKIRI
E-mail	turkoglu.m2015@gmail.com